

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ БІЛІМ БАСҚАРМАСЫНЫң
«ОБЛЫСТЫҚ ЖАС ТУРИСТЕР СТАНЦИЯСЫ» МКҚ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
«ОБЛАСТНАЯ СТАНЦИЯ ЮНЫХ ТУРИСТОВ»
УПРАВЛЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ ЮЖНО-КАЗАХСАНСКОЙ ОБЛАСТИ**

**Қосымша білім беру мекемелерінің
туристік-өлкетану қызметі**

**Туристско-краеведческая деятельность
в организациях дополнительного образования**

Әдістемелік жинақ

Методический сборник

Шымкент-2017

«Қосымша білім беру мекемелерінде білім алушылардың туристік-өлкетану қызметі» әдістемелік жинағында окушыларға қосымша білім беруде туристік-өлкетану және экскурсиялық жұмыстар мен балалар мен жасөспірімдер туризмін жетілдіруге бағытталған Оңтүстік Қазақстан облыстық жас туристер станциясы мекемесінің жаңашыл-педагогтарының материалдары ұсынылған.

Жинақта окушылардың бос уақытын тиімді пайдаланып дербес танымдық әрекеттерге, белсенді өмірлік ұстанымға, жан-жақты тұлғаны дамытуға, патриоттық сезімге жетелеуге арналған жұмыстардың тәжірибеден өткен түрлі формалары ұсынылған.

Әдістемелік жинақ қосымша білім беру мекемелерінің басшыларына, әдіскерлеріне, қосымша білім беру педагогтеріне және ата-аналарға арналған.

В сборнике методических рекомендаций «Туристско-краеведческая деятельность обучающихся в организациях дополнительного образования» представлен материал педагогов-новаторов дополнительного образования областной станции юных туристов Южно-Казахстанского управления образования совершенствованию туристско-краеведческой работы с обучающимися и развития детско-юношеского туризма.

Педагогам рекомендованы апробированные разнообразные формы работы с кружковцами в свободное от учебы время, направленные на формирование самостоятельной познавательной деятельности, активной жизненной позиции, патриотизма и воспитания развитой личности.

Методические рекомендации адресованы руководителям, методистам, педагогам дополнительного образования и родителям.

ОҚО Білім басқармасы «Облыстық жас туристер станциясы» МКҚК

Оқу- әдістемелік кеңесімен ұсынылған

(2017жылғы қыркүйек айының №1 хаттамасы)

Рекомендовано Учебно-методическим советом ГККП «Областная станция юных

туристов» управления образования ЮКО

(протокол от сентября 2017 года № 1)

**Косымша білім беру мекемелерінің туристік-олкетану қызметінің
әдістемелік ұсынымдар жинағына**

ПІКІР

Алтын жылдық тарихы бар экскурсиялық-туристік база ретінде іргетасы каланып, кейін Облыстық жас туристер станциясы деп атасын өзгерткен мекеме бүгіндегі заман талабына сай кызмет студі мақсат еткен. Республикалық косымша білім беру жүйесінде өзіндік орны бар косымша білім беру мекемесінің басшысы Сауле Омірсеріккызы Өмірбаеваның ерен еңбектерін барлығымыз білеміз. Балалар туризмі – патриотизмінің дамуына үлес косып жүрген үлкен мекеме. Мекеме басшысының өз макалаларында: қазіргі туристік-олкетану тарбиесі ықылым заманнан бастау алып, ата-бабаларымыз бала бесіктен белі шығып, буның қатканинан атка мінү, анга шығу, қылыш пен наиза ұстауга, ел, жер-су аттарын тануга, тау-тасты аралауга, жер-су аттарын жатқа білуге, жыл мезгілінің барлық кезеңіне бейім болуга тарбиелегендігін айта келе, аталау тарбиенің арқасында ата-бабаларымыздың аманаты етдігіміз бен жеріміз үрпактан-үрпакқа мұра екенінің баса назарға алады.

Туристік-олкетану болімінің менгерушісі Г.Н.Вертеева окушылардың бос уақыты мен демалысын тиімді пайдалану үшін тұган олкенің тарихи-мәдени орындарына, сонымен катар, табигат орындарына экскурсиялар үйімдастыру дейді. Жасеспірімдерді қоғамдық, мәдени-көншілік іс-шараларға қатыстыру арқылы коншілікпен дұрыс карым-катаинас жасауга үйрету және оларды үйімдастыру кабілетін қалыптастыруға бағытталғандығын айтады.

Экскурсия болім менгерушісі Ж.Ташғанұлының экскурсия жалғыз немесе топпен, ұжыммен көркіт жерлерді аралай музейлерге, саябақтарға бару, көрмелерге қасіпорындарға тарихи-мәдени орындарға т.с. оку-танымдық білімдік сипаттағы, ғылыми спорттық немесе көңіл котеру қызыстау деп жишло экскурсияның бет пердесін ашкан.

«Жас құтқарушылар» жинағында әдіскер Е.Г.Керхер Казакстан Республикасының №04-02/2920 23.11.2012 жылғы косымша білім беру бойынша жергілікті тұрғындардың сұранысын канагаттандыру максатында жас құтқарушыларды дайындауга баса назар аударады.

А.Е. Батыrbек спорттық болімінің әдіскері үйірмешілерге туризм және олкетану негіздері арқылы косымша білім мен тәрбие беру, балалар мен жасеспірімдерді ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде туризмнің мәдениеті мен заңдылықтарын ішкі туризмнің мүмкіндіктерін пайдалану көрсеткін айтады.

Балалар туризмін дамытуда жас үрпак зердесіне асылды дарытып, білім бағдарын тұра беріп, жас үрпак санасына ұлттық салт-дастырлерді дарытып отырган мекеме ұжымына мықты денсаулық, шыгармашылық табыстар тілеймін.

Әдістемелік жинақтағы ұсынымдар накты және түсінікті тілде жазылған. Макаланың структурасы және материалдың мазмұны техникалық және әдістемелік ұсынымдарына сәйкес жазылған.

Жинақ жарияланымға ұсынылсын.

КР ГТА академигі, КР педагогикалық
ғылымдар Академиясының академії
Халықаралық психологиялық ғылымдар
Академиясының академигі,
педагогика ғылымдарының докторы,
профессор

А.А.Қалыбекова

Рецензия
на сборник методических рекомендаций
«Туристско-краеведческая деятельность обучающихся
в организациях образования»

Сборник методических рекомендаций «Туристско-краеведческая деятельность обучающихся в организациях образования», составленный из опыта работы областной станции юных туристов управления образования ЮКО, востребованный и актуальный, способствует подготовке педагогических кадров и привлечению молодых специалистов к практической деятельности в системе дополнительного образования через туристско-краеведческую и экскурсионную деятельность.

Сборник представляет собой систематизированное изложение методического материала по организации туристско-краеведческой и экскурсионной работы со школьниками в свободное от учебы время как одна из форм внешкольной воспитательной работы.

В авторских рекомендациях методиста Омирбаевой С.О. излагается понимание сущности экскурсии на примере историко-культурных объектов Южного Казахстана, представлена методика и технология, а также методические приемы проведения обзорных и тематических экскурсий. Особое внимание уделяется патриотическому и нравственному воспитанию молодежи при изучении исторического и природного наследия родного края.

Методистом Вертеевой Г.Н. комплексно и развернуто представлен методический материал по школьному краеведению, предложены разнообразные формы краеведческой работы со школьниками, определена структура организации летских исследовательских работ, темы краеведческих заданий по подготовке поисково-исследовательских проектов. Грамотно смоделирован порядок действий по созданию школьного музея, конкретно охарактеризованы основные принципы и этапы деятельности по его созданию.

Особый интерес представляет авторская программа заведующей туристско-спортивного отдела Керхер Е.Г. «Юные спасатели» как перспективная и инновационная.

Учебные программы по туризму Батыrbек А.Е., Махашева Е.К. апробированы на занятиях с кружковцами на базе общеобразовательных школ города Шымкент и рекомендованы педагогам-предметникам в организации кружковой работы.

Методический материал заведующего экскурсионным отделом Таштанулы Ж. поможет молодым специалистам в выборе туристско-экскурсионных маршрутов, организации экскурсионных программ, подготовке гидов - экскурсоводов.

Представленный материал комплексно отражает основные направления туристско-краеведческой деятельности со школьниками на современном этапе.

Методический сборник написан понятным и доступным языком.

Методический уровень материала актуален и достоверен, интересный и легкий для восприятия.

Психолого-педагогические требования, такие как ясность, последовательность излагаемого материала авторами соблюдены.

Структура пособия и содержание материала соответствуют методическим требованиям.

Рекомендуется для публикации.

Декан факультета «Спорта и туризма»
ЮКГУ им М Ауззова,
доктор педагогических наук,
профессор

Рецензия
на сборник методических рекомендаций
«Туристско-краеведческая деятельность обучающихся
в организациях образования»

Предлагаемый сборник методических рекомендаций «Туристско-краеведческая деятельность обучающихся в организациях образования» является результатом творческой деятельности педагогического коллектива областной станции юных туристов управления образования ЮКО по совершенствованию туристско-краеведческой работы с обучающимися и развития детско-юношеского туризма в Южно-Казахстанской области.

В сборнике представлен материал, определяющий значение туризма в национальной экономике и государственной политике, его роль в патриотическом и нравственном воспитании школьников через туристско-краеведческую деятельность.

Особое внимание уделяется видам методической продукции в системе дополнительного образования, конкретизирована сущность школьного краеведения и предложена модель создания современного школьного музея, формы краеведческой работы и последовательность организации детских исследовательских работ, а также темы краеведческих заданий по подготовке научных проектов обучающихся.

В методическом сборнике предложены рекомендации по подготовке гидов-экскурсоводов, разработан перечень историко-культурных памятников ЮКО, обязательный для посещения школьниками среднего и старшего возраста по изучению истории родного края с разработкой технологической карты экскурсии.

Особое внимание в сборнике уделяется инновационной программе «Юные спасатели», разработанной методистом Керхер Е.Г. по запросу Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан № 04-02/2920-и от 23.11.2012г. из-за отсутствия Типовых программ дополнительного образования по подготовке юных спасателей и социальной потребности населения.

Учебные программы кружков «Юный турист» и «Юные краеведы-экскурсоводы» адаптированы под местные условия проживания юных туристов-краеведов и апробированы педагогами дополнительного образования с кружковцами областной станции юных туристов Южного Казахстана при проведении тематических мероприятий.

В сборнике предложены формы массовой работы с детской аудиторией на примере проведения праздника «День юного туриста» с развернутым фотопортажем.

Сборник методических рекомендаций «Туристско-краеведческая деятельность обучающихся в организациях образования» адресован руководителям, методистам, педагогам организаций образования и родителям с целью формирования самостоятельной познавательной деятельности, активной жизненной позиции и воспитания развитой личности подростка.

Методический уровень материала актуален и достоверен.

Психолого-педагогические требования излагаемого материала соблюdenы.

Методические рекомендации написаны понятным и доступным языком.

Научный уровень содержания сборника доступен восприятию.

Структура пособия соответствует техническим и методическим требованиям.

Рекомендуется для публикации.

Кандидат педагогических наук,
доцент кафедры «Всеобщей истории
и музейного дела» ЮКГУ им. М. Аузвана

Мусаева С.Т.

ЭЛДІН РАСТАЙМЫН

басқариасынын

Коюмша білім беру мекемелерінің туристік-объектану қызметтінің аддіstemелік ұсыныштар жинағына ПИКР

«Коғымша білім беру мекемелерінде білім алудың тарифі туризмнан көзметтің айастемелік жиһанды окушыларға коғымша білім беруде туризмнан және экскурсионлық жұмыстар мен бағдарламалар мен жасоспірмдер туризмнан жетілдіруге бағытталған «Облыстық жас туристер станциясы» МҚҚҚ-ның жашаптыл-педагогтарының материалдары үсінілдігін.

Негізгі бағыт тұган олжемігін тарихи-мәдени мұрасы мен откені және қалыптастырылған экономикасы мен алеуметтік жағдайын, мәдениеттің үрге, халықтың салынудағы рөлін, азет-тұрны тұрағын көсімшін белім мен тарбие беру. Үлгілік және жалпы азаматтық құндылықтар негізінде акпарат беру, балдарға туристік-олектану және экскурсиялық қызымет коресту арқылы тұган жерге, табигатқа деген сүйіспеншілігін қалыптастыру және дамытуға ариалған. Оқушылардың бос уақыты мен демалысын тиімді пайдалану үшін тұган откенін тарихи-мәдени орындарына, сонымен катарап, табигат орындарына экскурсиялар үйнедастиру. Жасоспірімдердің көғамдастырылған мәдени-көнилік ішараларға көтүстүрү арқылы көпшілікпен дүрье «карым-қатынас жасауда үйресту және олардың үйнедастиру кабілеттің қалыптастыруға бағытталған.

«Облыстык жас туристер станциясы» аймескері С.Омирбаеваның авторалық жинағында Казакстан білім саласын ламытуға болінетін улесі жөнине әлемдегі ең шыныңта күтірлеуден саңаттына косылғандыныңызды, күтіргі таңда әр Казакстандың экологиялық замууды басынан кепіре отырып, патриотизм кіндік қаны тамған жеріне, мекен аудынана, кала мен ойріне, яғни, тұған жеріне деген күрмет пен сүйгешенишліктен басталатындының айтады.

Тутан ел мен жерінің маңызын түсіну және «Тутан жер» бағдарламасы білім беру саласындағы олкетану жұмыстарын жүргізуі, экологияны жаксартуға және елді мекендерді аттаптыруға, жергілікті деңгейде тарихи ескерткіштер мен мадени нысандарды қалына келтірүте неғізделген.

Автор оз шырін: облас колемінде жана туристік-олқетанулық, экскурсиялық жорыктар мен бірнеше бағыттарды колта алудамыз дей отыра. тарихтың тылсым тұнгызына бір сүнгіенде алған орасан зор жерінен кейін көлем деушілерге, корем деушілерге. Оңтүстік Қазақстан облысының тарихи жерлеріне ат басын бұрса өкінбейтініне қаміл сенетіндігін айтады.

«Жас күткарушылар» жинағында әдіекер Е.Г.Керхер Казакстан Республикасының №04-02/2920 23.11.2012 жылды көсмешің білім беру бойынша жергілікті тұрғындардың суралысын канагаттаныру мақсатында жас күткарушыларды лайындауда баса нашар аударасы.

«Косямша білім беру мекемесінде білім алушыларды туристік-олметану қызметі» айестемелік жинағында «Жас турист» үйірме жетекшісі (Е.К.Махапов) және «Жас туристер» үйірме жетекшісі (А.Е.Батырбек) жергілікті жердің жаңдайларына қарағы жас туристерді оңтайландыру жұмыстарына баулуға баса нарази аударылды.

Однотемеллік жиңіктің деңгэйі және ауқымы оғе коллежтіңде. Педагогикалық психологиялық үсіншіліктері, жиңіктегі материалдардың нақтылығы сыйылтынынан.

Одисемелік жинактаты үсінімдер накты және түсінкті піле жазылған. Макаланың структурасы және материалдың мазмұны техникалық және адекваттық-сыннышарына сәйкес жазылған.

Жинақ жариялданымға үсынылсын.

ЫСКАК Бетман ХГТУ профессоры

**Оңтүстік Қазақстан облысының білім басқармасының
«Облыстық жас туристерстанциясына»
60 жыл!**

Биыл 2017 жылы Оңтүстік Қазақстан облысы, Шымкент қаласындағы «Облыстық жас туристер станциясы» өзінің 60 жылдық мерей тойын атап өтеді. 1953-ші жылы Облыстық «Оқушылар үйіндегі» туристік бөлім ашылды, ал 1957 жылы балалар туристік-экскурсиялық базасы ретінде дербес бөлініп шығып, кейін «Жас туристер станциясы» деп атауын өзгертті. Сол бір кездерде ашылған станция қазіргі кезде Оңтүстік Қазақстан облысындағы балалар мен жасөспірімдер туризмінің орталығына айналды. Бүгінгі таңда өнірімізде балалар туризмін дамыту мақсатында Оңтүстік Қазақстан облысының барлық аудандарында мұдделес жас туристер станциясы жұмыс жасайды.

Бүгінде Оңтүстік Қазақстан облыстық білім басқармасына қарасты «Облыстық жас туристер станциясы» Оңтүстік Қазақстан облысындағы 10-17 жас аралығындағы балалар мен жасөспірімдердің туристік-өлкетану және экскурсиялық бағыттағы қосымша білім мен тәрбие беретін орталық ретінде жұмыс жүргізіп келеді.

Шығармашылық пен ұшқыр ой, тынымсыз ізденімпаздық, алыс жерлерді танып білуге деген қызығушылық, достық, туған жерге деген махаббат, Отанымыздың патриоты болу – біздің мақсатымыз бер ұстанымымыз. Ондаған жылдар бойы мекеменің үйірмеші балалары мен жасөспірімдері осы ұрандарды өздерінің өмірлерініңbastы ұстанымына айналдыруды.

Үйірмешілер мекеменің жоғары білікті педагогтарының жетекшілік етуімен ұйымдастырылып өткізілген түрлі спорттық сауықтыруға бағытталған жорықтар барысында туристік шеберліктің құпияларымен қоса туған өлкеміздің тарихы мен мәдени мұрасын оқып үйренуде. Әр кезеңде станцияда білім мен тәрбие алған үрпақтар үшін осы мекемеде алған тәжірибе үлкен өмір жолына бастау болуда.

Бүгінгі күнде мекемені шығармашыл да, жаңашыл, өз елінің нағыз патриоты, облысында балалар туризмінің дамына зор үлесін қосып келе жатқан – Сауле Омирсерикқызы Омирбаева басқарады. Мекеме жұмысының алға жылжуына жанашыр тұлға әрдайым ізденіс жолында. Тынымсыз еңбек нәтежиесінде облыстық, республикалық деңгейдегі туристік сайystар, жаңа форматтағы жаңашыл іс-шаралар өткізілуде, мекеменің ұйымдастыруымен үздік үйірмешілер, әлеуметтік жағынан аз қамтылған отбасынан шыққан балаларға жыл сайын мектеп демалыстары кезінде Астана, Алматы, Тараз қалаларына тегін жолдамамен танымдық саяхаттар ұйымдастырылуда. «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында үйірмешілер Қазығұрт тауына шығып әсем табиғатпен танысып, тарихымыздан мағлұмат алды. Облысында республикалық деңгейде қосымша білім педагогтарына ариап біліктілік көтеру курсы ұйымдастырылып, аудан, облыс, республикамыздың түкпір – түкпірінен келген жас туристер станцияларының педагогтарына әдістемелік көмек көрсетілуде.

Өмір ағымы үнемі дамып отырған шақта ақыл – ойы озық, білімі мен біліктілігі жоғары, жан-жақты дамыған тұлғаны тәрбиелеу қажеттілігі қүн өткен сайын артып отыр. Жеке тұлғаны оқыту, тәрбиелеу және дамытуды үйлестіруші қосымша білім беру үйымы ретінде Облыстық жас туристер станциясының атқарып отырған енбегі ерекше. Мекеменің басшысы Сауле Омирсерикқызы Омирбаеваның ұстанып отырған саясаты – балаларға қосымша білім беру және тәрбиелеу процесінде қоғам мен мемлекеттің, жеке тұлғаның мұддесі үшін түрлі педагогикалық жаңа, тың бастамаларды игеру болып табылады. Бүгінгі таңда ұжымның басты мақсаты – мекеменің жылдар бойы жинақтаған тәжірибесін пайдалана отырып Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласында қойылған міндеттер мен Елбасымыздың жастар үшін рухани дамудың бағдаршамы іспеттес «Рухани жаңғыру» бағдарламасын негізге ала отырып дамудың келесі кезеңіне нық қадаммен алға басу!

**«Областная станция юных туристов»
управление образования Южно-Казахстанской области
60 лет!**

В этом 2017 году областная станция юных туристов города Шымкента отмечает свой 60-летний юбилей. В далеком 1953 году в областном дворце школьников открылся туристский отдел, а в 1957 году открылась Областная детская туристско-экскурсионная база, которая позже была преобразована в Станцию юных туристов. Созданная в те далекие годы станция стала центром детско-юношеского туристско-экскурсионного движения в Южно-Казахстанской области. На сегодняшний день во всех районах Южно-Казахстанской области открыты и функционируют районные станции юных туристов.

Сегодня Южно-Казахстанская областная Станция юных туристов управления образования является организационно-массовым и учебно-методическим центром туристско-краеведческой работы со школьниками самого крупного региона в Республике Казахстан, уникальной площадкой по разработке и внедрению дополнительных образовательных программ и организованных форм, обеспечивающих дополнительное образование для различных возрастных групп обучающихся от 10 до 17 лет.

Творчество и фантазия, неутомимый поиск, романтика дальних дорог, дружба, любовь к родному краю, патриотизм уже на протяжении десятков лет остаются для тысячи детей основными ориентирами по жизни. Именно здесь под руководством высококвалифицированных педагогов наши воспитанники совершают оздоровительные и спортивные походы, постигают секреты туристского мастерства по преодолению естественных и искусственных препятствий, получают навыки безопасного поведения в окружающей среде и т.д. Для туристов разных поколений станция стала стартовой площадкой в большую жизнь.

Сегодня педагогическим коллективом станции руководит Омирбаева Сауле Омирсериковна – творческий, одухотворенный человек и настоящий патриот страны и детского туризма, вдохновляющий коллег на постоянный поиск и совместное творчество. Благодаря ей в области детский туризм рассветает в новом формате: проводятся различные туристические соревнования на республиканском и областном уровнях, организовываются познавательные экскурсии в города Астана, Алматы, Тараз.

Впервые на базе ОСЮТур прошли республиканские курсы повышения квалификации для педагогов дополнительного образования, организованы и проведены интересные мероприятия проведенные в новом креативном формате. Педагоги станции, среди которых есть заслуженные инструктора туризма РК, чемпионы Республики Казахстан по туристскому многоборью. Бывшие воспитанники станции ощущают себя сплоченной командой и находят применение своему увлечению. Нас объединяет любовь к детям, преданность своему делу, творческий поиск, высокий профессионализм в развитии детского туризма.

**«Облыстық жас туристер
станциясы» МҚҚК
директоры С.О.Омирбаева**

«Рухани жаңғыру – ұрпақ тәрбиесінің ұйытқысы»

Еліміз жаңа тарихи кезеңге, жарқын болашаққа қадам басты. Рухани жаңғыру тек бүгіннен басталмайды, рухани жаңғыру ұлттық сананың түрлі полюстерін қыннан қыстырып, ұлттық код, ұлттық мәдениетті сақтай отырып, ұлттық дамуына кедергі болатын өткеннің көрітартпа тұстарынан бас тарта отырып, сапалы түрде сара жолмен бастау алып жарқын жалғасын табады.

Қазақстан білім саласын дамытуға бөлінетін үлесі жөнінен әлемдегі ең алдынғы қатарлы елдердің санатына қосылып отырмыз.

Казіргі таңда әр Қазақстандық эволюциялық дамуды басынан кешіруде.

Патриотизм кіндік қаны тамған жеріне, өсken ауылына, қала мен өніріне, яғни тұған жеріне деген құрмет пен сүйіспеншіліктен басталады.

«Тұған жер» бағдарламасы осы құндылықтарды негізге ала отырып, ауқымы «Тұған елге» ұласады.

Ұрпаққа аманат бабалардан келе жатқан «Тұған жеріміз, еліміз, тіліміз, дініміз, діліміз біз үшін ерекше қастерлі.

Тұған елі мен жерінің маңызын түсіну және «Тұған жер» бағдарламасы білім беру саласындағы өлкетану жұмыстарын жүргізуі, экологияны жақсартуға және елді мекендерді абаттандыруға, жергілікті деңгейдегі тарихи ескерткіштер мен мәдени наисандарды қалпына келтіруге негізделген.

Патриотизмнің үздік үлгісі тұған жердің тарихында жатыр.

Балалар туризмі – патриотизмнің дамуына үлес қосатын үлкен күш.

Тарихқа көз салсаң, қазіргі туристік-өлкетану тәрбиесі ықылым заманнан бастау алады. Ата-бабаларымыз бала бесіктен белі шығып, буыны қатқаннан атқа міну, аңға шығу, қылыш пен найза ұстауға, ел, жер-су аттарын тануға, тау-тасты аралауға, жер-су аттарын жатқа білуге, жыл мезгілінің барлық кезеңіне бейім болуға тәрбиелеген. Аталы тәрбиенің арқасында ата-бабаларымыздың аманаты елдігіміз бен жеріміз үрпақтан-үрпаққа мұра болды.

Елбасымыздың назар аударған тағы бір мәселесі «Қазақстанның қасиетті рухани құндылықтары» немесе «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы және «Туған жер» бағдарламасы аясында «Облыстық жас туристер станциясы» МКҚК-да «Соқпақтармен шынырау шыңға» жобасы туындағы.

Оңтүстік Қазақстан облысында балалар туризмінің дамуына орасан табиғи, климаттық, географиялық, тарихи мүмкіншілік бар. (тау, құз, жартас, шың, асу, үңгір, бастау, өзен, көл, шөл, тарихи-мәдени жерлердің ең көп шоғырланған жерлері т.б. бар).

Осы мақсатта Оңтүстік Қазақстан облысы білім басқармасының «Облыстық жас туристер станциясы» МКҚК-да жаңашыл ұлгідегі іс-шаралар ерекше нәтижемен өткізілуде. Үрдіске айналған туристік-спорттық, өлкетанушылық жарыс, сайыс, байқаулармен қатар «Қызық фестиваль», «Веложарыс-2017 жыл», «Мен - Қазақстан азаматымын» триатлондық патриоттық акциясы, Ақжелкен көп күндік туристік су жарысы, «Балалар туризмі күні», «Ұлы Даңа елі» тақырыбында көршілес Тараз, Алматы қалаларына танымдық, экскурсия, «Отанымыздың Елордасы-Астанамен танысамыз» атты өлкетану экскурсиясы және 2017 жылғы маусым айында үйірме топтарына қатысатын әлеуметтік жағынан аз қамтылған отбасы балалары мен байқаулардың, жарыстардың жүлдегерлері арасынан 60 үйірмеші ЭКСПО-2017 көрмесіне қатысуымен жалғасын табуда.

«Туған жер» бағдарламасы аясында облыстық әкімшіліктің бекітуімен бірнеше іс-шаралар өтілуде. Біздің тарапымыздан 1 маусымнан бастап «Қош келдің жаз!», «Жер-ана» туристік көпкүндік жорығы, «Қазығұрт кеме қалған» шыңына шығу іс-шаралары өткізілді және облыстық көлемде бекітілген «Туған жерге тағым» бағдарламасына ұласуда.

Облыстық әйелдер істері және саяси демографиялық саясат жөніндегі облыс әкімі жаңындағы комиссияның да рухани тәрбие мен отбасылық құндылықтарды нығайту мақсатында атқарып жатқан жұмыстары орасан. Комиссиямен бірлескен, соның ішінде халықаралық патриоттық акция аясында атқарған іс-шаралар өз жалғасын лайықты табуда. Мәселен Ленинград блокадасының тыл ардагері, еңбек ардагері 94 жастағы жалғыз басты қала тұрғыны Т.И.Медведеваны бірлесіп қамқорлыққа алудамыз. Ресей Федерациясы Санкт-Петербург қаласы Пискарев мемориалды кешені мен екі ел, екі қала арасында Т.И.Медведеваның қатысуымен халқаралық патриоттық акция дәстүрлі түрде жылда өткізіліп келеді.

Қазақтар Республикасы Ішкі істер министрлігі төтенше жағдайлар комитеті Оңтүстік Қазақстан облысы төтенше жағдайлар департаментің жедел-құтқару жасағының қызыметкери, ерлікпен қаза тапқан Жомарт Сарсенбековтің де отбасы қамқорлықтан тыс қалмады. Оның ерлігін есте сақтау мақсатында қалалық, облыстық «Жас құтқарушы» жарысы ауыспалы кубокпен облыстық көлемде алғаш рет өткізілді, жылда өткізуіді жоспарлаудамыз.

Облыс көлемінде жаңа туристік-өлкетанулық, экскурсиялық жорықтар мен бірнеше бағыттарды қолға алудамыз. Атап айтқанда

1-ші бағыт: «Домалақ Ана кесенесі, Ақмешіт үңгірі, Боралдай петроглифтері» (1 күндік жорық).

2-ші бағыт: Сайрам тарихи музейі, Қарашаш Ана кесенесі, Ибрахим Атакесенесі, Қызыр мұнарасы (1 күндік жорық)

3-ші бағыт: Ғайып Ерен-Қырық шілтен жартасы, Адам Ата мен Хауа ана жартасы, Қазғұрт Кеме қалған шыңы (1 күндік жорық).

4-ші бағыт: көне Отыrap қалашығы, Арыстанбаб кесенесі, Гаухар Ана кесенесі, Әзірет Сұлтан мемориалды кешені (1 күндік жорық)

5-ші бағыт: Арыстанбаб кесенесі, көне Отырар қалашығы, Түркістан қаласы Ахмет Яссай кесенесі, Ежелгі Сауран қаласы (Ортағасырлық Оңтүстік қалалары).

Сонымен қатар табиғат аясына жасалған біркүндік, көпкүндік жорықтарды ұйымдастырудамыз.

1-ші бағыт: Біркөлік шатқалы, Ақмешіт үңгірі, Қызылжартас жорығы (1 күндейк жорық).

2-ші бағыт: Біркөлік шатқалы - Доңғыстау шатқалы (1 күндейк жорық).

3-ші бағыт: Қошқарат аштакалы (3 күндейк жорық).

4-ші бағыт: Сайрамсу шатқалы Төменгі көл (теңіз деңгейінен 2500 м.), Жоғарғы көлі (теңіз деңгейінен 3000 м.)

5-ші бағыт: Сусіңген көлі, Сусіңген үңгірі (теңіз деңгейінен 2000 м.) (бес күндейк жорық).

Атқарылған жұмыс орасан зор, алдағы жоспарларымыз айқын, елдігіміз бен тұтастығымызды сақтай отырып, «Ұлт пен ұрпаққа арналған Елбасы бағдарламасын жүзеге асыру біз үшін мәртебе!

Қазіргі таңда «Болашаққа бағдар, рухани жаңғыру» мақаласы аясында «Тұған жер» бағдарламасы бойынша атқарылған іс-шараларды жүзеге асыру мақсатында бар күшжігерімізді салып, жас ұрпақтың бойында патриоттық сезімді ояту, туған жерімізді қастерлеуге үйретудеміз.

1957 жылды ашылған бұл мекеме осы уақытқа дейін әр түрлі басшымен өз заманына сай жұмыстар атқарды. Қазіргі таңда Оңтүстік Қазақстан облысы құрамындағы он төрт ауданың бәрінде балалар туризмін дамытып отырған аймак. Балалар туризмін дамытудағы озық тәжірибелі Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Республикалық қосымша білім беру орталығының» (директор Р.П.Шер) он бағасын алды. Нәтижесінде әдістемелік нұсқаулығымызды республика мамандарына таратуға ұсыныс алдық. Көп күндейк жорыктар мен туризмін түрлі бағыттарын дамытып келеміз. Бұрындары біздің педагогтар балаларды үгіт-насихатпен жинайтын болса, қазір ата-аналар мен оқушылар өздері қызығушылық танытып, оқушылардың қатары жыл сайын артуда.

«Тұған жер» бағдарламасы аясында оқушыларға барынша тарихи құнды мәліметтерді бере отырып, патриоттық сезімді қалыптастыру мен бірге туризм саласына қызығушылығын арттыру және оны дамыту мақсатында ұжыммен бірлесіп жұмыла еңбек ету деміз.

Ғылыми-әдістемелік журнал «СОҚПАК»

Научно-методический журнал «Тропинка»

№ 56 июль 2015год

Омирбаева С.О.
директор ГККП «Областная
станция юных туристов»
Управления образования ЮКО

Воспитание патриотического чувства и уважения к духовным ценностям через туристско-краеведческую деятельность

В городе Москве «Международной детско-юношеской академией» была организована международная конференция на тему «Развитие детско-юношеской туристско-краеведческой работы». В конференции принимали участие делегация из Южно-Казахстанской области при поддержке управления образования области. Среди делегации из Казахстана были представители городов Астаны, Алматы, Западно-Казахстанской, Южно-Казахстанской областей. Вместе с ними были представители высших учебных заведений. Конференция прошла в Санкт-Петербурге - историческом городе Ленинграде. Знаменательные мероприятия следовали одно за другим: продолжением стало празднование юбилея 110-ой годовщины гимназии № 278 г. Санкт-Петербурга. Мероприятие, посвященное гимназии, которая берет начало с прошлого века, и пережила блокаду в годы Великой Отечественной войны, завершилось торжественной концертной программой с участием детей в Театре юного зрителя.

Мое впечатление от увиденного не передать словами, но впереди нас ждало нечто особенное. По окончании командировки организатор Ассамблеи Ищук Г.Н. познакомила нас с руководителем школьных музеев г.Санкт-Петербурга Екатериной Сущенко. С первого дня мы обсуждали главный вопрос нашей работы - патриотическое воспитание детей и подростков.

Мы узнали, что нашу делегацию из Казахстана ждали в Мемориальном музее Пискаревского кладбища. Пискаревское кладбище - это печальная память о жертвах Второй мировой войны, где в 186 братских могилах захоронены сотни тысяч погибших. Среди защитников и освободителей Ленинграда было немало казахстанцев, сложивших головы на подступах к городу.

Погода была пасмурной. Утром мы подошли к музею. Нашу делегацию возглавлял Смирнов Дмитрий Витальевич - президент «Международной Академии детско-юношеского туризма».

Многовековая история города оставила отпечаток на внешнем виде музея. Работник музея Т.П. Ляхина встретила нас и провела обзорную экскурсию. Она вложила всю душу в свой рассказ. В каждом ее слове, жесте можно было увидеть настоящего патриота своей Родины, несмотря на свой преклонный возраст. Рассказ пожилого человека оставил в нашем сознании глубокое впечатление и заставил задуматься. Особое впечатление на нас произвела авторская летопись маленькой девочки Тани, которая умерла от голода. «Душа не умирает, а перерождается вновь» - эти слова подтвердились. В этом поколении родилась девочка, точь-в-точь похожая на храбрую Таню, погибшую в блокадном Ленинграде.

Исторические события, увиденные нами в экспозициях музея военного времени: «черный хлеб», «ужасы войны», «изможденные жертвы голода» и многие другие факты сурового времени произвели на нас сильное впечатление и мистическим образом повлияли на нас, заставили задуматься. Директор музея г. Баев по окончании экскурсии вручил нам памятные сувениры, книги об истории музея, видеофильм. После посещения музея мы подошли к «Вечному огню», возложили цветы жертвам войны. Далее подошли к памятнику «Родина-мать», которая олицетворяет всех матерей, отправивших на войну отцов, мужей и детей.

У мемориальной доски нас охватило чувство гордости за наших воинов из Казахстана, которые принимали участие в освобождении Ленинграда от фашистских

захватчиков. И здесь мы вспомнили и произнесли вслух слова великого поэта Жамбыла Жабаева: «Ленинградцы, дети мои! Ленинградцы, городость моя!».

В этом году я посетила дом-музей Жамбыла Жабаева в Алматинской области. Увиденные нами фотографии Жамбыла Жабаева с творческими людьми Москвы, Ленинграда и текст прозвучавших стихов говорят о дружеской связи между нашими народами. И это очень символично.

По числу погибших в годы Великой Отечественной войны 1941-1945гг. казахстанцы идут вслед за русскими и украинцами. Среди них с гордостью можно назвать имена наших старших сестер - Героев Советского Союза Алии Молдагуловой и Маншук Мамедовой, в честь которых были зажжены свечи.

И вот наступил долгожданный момент - торжественная передача Капсулы со священной землей погибших казахстанских воинов в годы Великой Отечественной войны. Когда я взяла Капсулу в руки, меня охватило трепетное чувство и гордость за наших земляков. Я вспомнила своих предков, которые погибли в годы страшной войны.

Во время перелета из Санкт-Петербурга в Шымкент я переживала за сохранность нежного кувшина из керамики. На мне лежала огромная ответственность перед народом Казахстана за возложенное на меня доверие. При возвращении домой, увидев Капсулу в целости и сохранности, я была очень рада и в знак благодарности посетила мечеть, где была прочитана молитва «Пусть будет мир на Земле!» в честь воинов, павших в годы войны.

К этому событию я отнеслась как к «священному наказу», как знаку и символу патриотизма, который я ставлю превыше всего, как дань уважения памяти предков, впитанный с молоком матери. И своего сына я назвала «Елжан» - что в переводе означает «Патриот».

В обращении к народу Казахстана Президент Республики Нурсултан Назарбаев часто обращает внимание на воспитание «патриотического чувства и национального духовного обновления», т.к. основой в жизни любого человека является духовная ценность и любовь к Родине. Ребенка с момента рождения надо воспитывать в духе патриотизма, ему необходимо хорошее образование, чтобы в дальнейшем было легче адаптироваться в обществе. Благодаря правильному воспитанию, образованию, напутствию старших в современном обществе появляются прославленные ученые, знаменитые деятели, акимы и т.д. Но не все становятся гениальными. Это закон жизни. Но каждый ребенок должен воспитать в себе человеческие качества, быть духовным, честным гражданином своей Родины. Великий Абай Кунанбаев сказал, что «духовные ценности ребенок должен получать в семье», а в дальнейшем - в школе. В настоящее время – эта главная цель учителей-предметников и педагогов дополнительного образования.

Министерство образования и науки Республики Казахстан большое внимание уделяет вопросу качества работы педагогов любого профиля. В сфере изобразительного и музыкального искусства у ребенка должен быть талант, но в работе туристско-краеведческого направления не требуется особенного дара. Это направление позволяет охватить детей и подростков в большом масштабе. Если мы заинтересуем детей туризмом и краеведением, научим любить свою Родину, землю, семью, поклоняться предкам, то будем уверены и в будущем нашего общества, наших детей. Если ребенок будет уважать свой народ, язык, религию, то он будет уважать культуру и традиции другого народа. Об этом глава государства Н.Назарбаев отметил на встрече «Ұлытау төрінде». Если ребенок впитывает все ценные качества, то негативные поступки: национализм, шовинизм, религиозные течения, закоренение языка не займут ведущее место в его жизни. Может быть международные столкновения – это итог отсутствия духовных ценностей и патриотического воспитания?

Воспитание патриотического чувства и духовных ценностей надо развивать не только среди своего народа, но и в широком мировом масштабе, поддерживая дружеские отношения с другими странами. В ребенке, который умеет дружить и духовно богат, не будет места таким чувствам как гнев, вражда, агрессия, ярость. Если мы будем смотреть на

мир глазами ребенка, если мы хотим нового духовного обновления, то мир изменится в лучшую сторону.

Вспоминается одно событие, которое мне рассказывала мама о судьбе мальчика. «Во время войны, в Талдыкоргане, мой дедушка Омирбай был председателем нескольких колхозов. В то время все жители от мала до велика были задействованы в жизни колхоза. В связи с болезнью матери все тяготы легли на хрупкие плечи ребенка. Чтобы прокормить свою семью, он украл пшеницу, которая помещалась в крохотном кулачке. Узнав об этом, его решили наказать, закрыв в сарае, который принадлежал моему деду. Дедушка пожалел беззащитного ребенка и помог ему выбраться, отдав своего быстрого коня, со словами: «Ты - единственный наследник своего рода, если с тобой что-то случится, то твой род на этом закончится. Мы присмотрим за твоей матерью. Надейся на одного бога, спасай свою жизнь». Сказав, отпустил его, взяв всю ответственность за происходящее на себя.

Далее произошла невероятная история. Мой отец Омирсерик после окончания института, во время рабочей поездки в Балхаш, остановился в одном из аулов. Его гостепримно встретил старик, который пристально вглядывался в его глаза. Далее стал расспрашивать его, откуда он родом и почему его лицо кажется ему знакомым. Когда он узнал, кто перед ним, то вскочил с места. Выяснилось, что он и был тем самым мальчиком, которого спас мой дедушка. Так переплелись судьбы разных поколений. Этот маленький эпизод сыграл большую роль в судьбе моей семьи. Может быть в этом и есть сущность духовных и семейных ценностей в жизни человека.

Глава нашего государства Н.Назарбаев в своем Послании народу Казахстана отметил: «Общая судьба для нас - это наша вечная Страна, достойный, Великий Казахстан! Вечная страна - Великий Казахстан! Вечная Страна для наших казахстанцев – национальная идея единства нашего народа, мечта наших предков. Это единство истории, культуры, языков».

Основная идея нового казахстанского патриотизма - создание единого государства, общенациональных ценностей. Во всех сферах образования при планировании и реализации, руководствуясь одной целью, одними интересами, одним будущим - мы достигнем огромного результата. Через дополнительное образование, в том числе через развитие туристско-краеведческой деятельности, можно воспитать гражданина образованного, который воплотит в себе патриотические чувства, национальные и духовные ценности, адаптируется в обществе и семье. Огромное сокровище - образованная, квалифицированная молодежь. Но если в ребенке нет таких качеств как нравственность, духовность, то нет и цели в жизни.

Личные интересы, творческие способности, духовные ценности - основы здорового образа жизни детей и подростков развиваются через туристско-краеведческую деятельность. Но туризм и краеведение - это не только путешествия и горы, но и сфера совместного развития, изучение истории прошлого и настоящего своего края.

При поддержке Областного акимата, Управления образования Южно-Казахстанской области в предверии Великой Победы в областном историко-краеведческом музее была торжественно передана керамическая Капсула с землей наших земляков из Пискаревского мемориального кладбища города Санкт-Петербурга. Юные краеведы под руководством педагогов областной станции юных туристов провели поисковую работу, в результате которой были собраны сведения о семи ветеранах ЮКО, переживших блокаду Ленинграда: Кузнецовой В. С., Медведевой Т. И., Позднякова В.С., Репиной И.Г., Сейтаковой Р. М., Ячевской Т. Я., Володиной В.В. Тесное сотрудничество произошло с Таисией Ивановной Медведевой – председателем районного Совета ветеранов Абайского района. Она родилась в Ленинграде и после окончания школы прошла все тяготы войны. Видела собственными глазами ужасы блокады: сгоревшие дома от разорвавшихся снарядов, людей, умирающих от голода и холода. Тяжелое военное время она вынесла достойно, с высоко поднятой головой и дошла до Великой Победы. После окончания высшего учебного заведения по направлению приехала в Шымкент, устроилась на завод прессов-автоматов. Здесь познакомилась со своим будущим мужем, который приехал из города Куйбышев. Сейчас,

после смерти мужа, она живет одна, а единственный сын - в Санкт-Петербурге. Несмотря на свой преклонный возраст (92 года), она чувствует себя бодро, энергично, занимает активную жизненную позицию. Все это связано с суровой закалкой блокадного времени. А свою судьбу связала с городом Шымкент и считает его своей второй родиной.

Медведева Таисия Ивановна, как почетный гость, была приглашена на торжественное мероприятие, связанное с передачей Капсулы. С приветственным словом выступил заместитель акима Южно-Казахстанской области господин Сакен Асембекович Каныбеков, для которого было большой честью стать участником мероприятия патриотического значения. Сотрудники областного историко-краеведческого музея подготовили особое место для организации экспозиции и хранения капсулы, которые отметили, что «передача памятной капсулы в главный музей Южно-Казахстанской области имеет историческое значение. Нам очень важно не только сохранить память о страшной войне, но и воспитать у молодежи уважительное отношение к наследию Победы». Я вышла из музея с чувством выполненного долга...

После такого масштабного патриотического мероприятия в городе Астане встретились президенты трех стран, которые обсуждали создание Единого Экономического Союза, дружеское сотрудничество между нашими странами.

Я надеюсь, что дружеское, экономическое, социальное и культурное сотрудничество между странами будут способствовать развитию туристско-краеведческой работы среди детей и подростков на международном уровне, потому как развитие туризма и краеведения будет способствовать укреплению и сплочению народов.

Республикалық оқу-әдістемелік журнал
Республиканский учебно-методический журнал

Қосымша білім және тәрбие

№4 (40) желтоқсан 2014жыл

Международная общественная организация «Международная академия детская-юношеского туризма и краеведения имени А.А.Остапца- Свешникова»

Международная научно-практическая конференция «роль и задачи массового туристика-краеведческого движения в воспитании и оздоровлении населения»

(22 ноября 2014 г.)

Сборник научных статей и материалов

Москва 2014

Саяхаттың бір күндік күнделігінен. Саяхаттан сыр шертсек...

Оңтүстік өңірі тарихи-мәдени орындар өте көп орналасқан өлке. Жалпы Оңтүстік өлкесін Түркістан, Арыстанбаб, Отырар мен елестетеміз. Әлі де танылмай, танылса да тек жергілікті тұрғындар ғана білетін орындар, аймақтар қаншама ендігі саяхатымыз Бәйдібек бабаның кесенесіне жалғасады.

Бәйдібек баба кесенесі

Оқырмандарға уәде еткенімдей саяхаттың бір күндік өміріне сыр шертуді жалғастырсақ деген оймен, саяхатымыздың бүгінгі күні Бәйдібек бабага арналады...

Шымкент қаласының солтүстігін бетке алып, жолдың сол қапталында орналасқан қаладағы ең биік Бәйдібек баба ескерткішінің тұсынан іштей баба рухына тағым ете отырып танғы салқынның саф ауасымен кеудені кере дем ала сапарымызды бастандық. Тоғыз жолдың торабында орналасқан ортадағы көне шаһарға арналған «Жібек жолы жәдігерін» айналып өтудің өзі, белгілі география ғылыминың докторы, профессор Мазбай Орденбектің айтқанында мінәжат туризімінің бастауындағы әсер берді.

Көмешбұлак, Боралдай елді мекендері арқылы жүріп отырып, Қостұра тауын бетке ала, Жарықбас ауылын басып өтіп Бәйдібек ауылындағы Бәйдібек Баба кесенесіне де келіп жеттік. Ендігі сэтте Бәйдібек баба туралы қысқаша айтып өтейін.

Бәйдібек Қарашаұлы шамамен X-XI ғасыр тұсында Шығыс Қаратай өлкесінде өмір сүрген. Тоқсанға келген шағында Ақтас ауылы іргесінде Ақтөбе жайлауында дүниеден өткен.

Бәйдібек Баба ұрпақтарының Жетісу өлкесіндегі, атап айтқанда Албан, Суан, Дулаттың алатын орны жайында өткен ғасырдың екінші жартысында зерттеу жүргізген әйгілі шығыс зерттеуші ғалым-этнограф Н. Аристов пен қазақтың жарық жүлдзызы Ш. Уәлиханов арқылы баяндалды.

Бәйдібек баба жонғар шапқыншылығына қатысқан, Әмір-Темірдің замандасы деп те көрсетілгенмен, сайып келгенде Шыңғысхан заманынан үш ғасыр бұрын X ғасырдың басында Қабұлханның тұсында өмір сүрген аса ірі тарихи тұлға. Бабамыз жоғары Шыршық өзенінің бойында Қаржантау баурайында дүниеге келген.

Шежірелерге сүйенсек, қыыр шеті Алтай, көршілес Қытай, Алматы, Толдықорған, Жамбыл, бұрынғы Шымкент облысын мекендеген Албан, Суан, Дулат, Сарыйсін, Шапырашты, Ысты, Ошақты руларының түпкі атасы.

Бәйдібек қазақ елінің үш ұлы бірлестігін құрған Байшора, Жаншора; Қарашора (басқа деректерде Ақарыс, Бекарыс, Жанарыс) үш жүзді Байшорасынан, ұрпағы кең тараған Майқы би, оның баласы Бақтияр, оның баласы Үйсінен, оның баласы Ақсақалдан туған Қарашаның үлкен баласы. Үлкен бәйбішесі сары бәйбішеден – Сарыйсін, екінші әйелі Зеріптен Жәлменбет- Шапырашты, Ошақты, Ысты. Ең көп тараған саласы – Домалақ ене деген лақап атымен таныс Нурила – Жарықшақ – Албан, Суан, Дулат.

Бұдан 784 жыл бұрын, яғни 1206 жылдың көктемінде Онон өзенінің жағасында өткен құрылтай Тайши тайпасының белгілі батыры-Есугейдің ұлы-Темуджинге Шыңғысхан атын беріп, ақ киізге салып хан көтергенде тежеусіз билік беруге бата берген алты рудың алты биінің бірі-Үйсіннің біи Бөрібек шешен екенін ескерсек, үйсіндер сонау замандағы Ұлы Жібек жолы үстінде мәртебелі сауда қатынасын жасаған ұлы тайпалардың бірі. Шығыстан Қытайға, күнгейде Кашмир мен Ауганыстанға, орта Азия мен Таяу Шығыс елдеріне түгел тарап кеткеннің өзінде, қазақ еліндегі ұрпақтың үштен бірін құрайтын әулеттің тұп атасы-Бәйдібек, тайпалық көсем. Бәйдібек баба- қара қылды қақ жарған әділ би, дұлдұл шешен, ақылгөй азамат, қол бастаған батыр, дәүлетті өзі үшін емес елі үшін жиған, бақыт пен байлықты тең ұстаган парасатты адам. Жібек жолы бойында тұнгі тартса майы шығатын Жерүйық жерді қандай кезең болмасын қорғай білген ұрпақ атасы.

Бәйдібек 90 жасында Қаратай жонында Ақтөбе жайлауында дүниеден өткен. Артында балалары, немерелері, шеберелері болып 30 ауыл қалған. Бауыры Байтулы да өсіп-өнген жан болған. Ұлысбегін бермедин деп Дулатты тастап үдерे қөшкен Албан, Суанның артынан барған Байтулы баба Жетісу өнірі «Не деген жер жаннаты!» деп сол өнірде мекендеп қалып кеткен.

Жер асты қазба жұмыстарына қарап, баба қабірі Қарахан дәүірінде, бұдан 10 ғасыр бұрын тұрғызылған деп бағамдалуда.

Атадан қалған әңгімеге қарағанда бүгінгі «ақ күмбез» 11-ші ғимарат екен. Кесененің 1847–1948 жылдары аралығындағы 101 жыл алдын жатқан өз тарихы бар. ХVIII ғасырдың орта шенінде бір топ иғі жақсылар Мекке сапарына аттанады. Жазда кеткендер көктемде оралады. Бәйдібек бабаға құран оқығалы келгенде жонғар шапқыншылығынан кейін төбе үстінде кесененің шөгіп қалғанын көріп басын көтеруге кіріседі.

Ресейге қарсы шықкан қаһарман хан Кенесары Қасымұлының бауырлас қырғыз елімен туысқандық табамыз деп келген сапары қанды жорыққа ұласып, 10-шы кесене де бітпей қалады. Бұл аралықта генерал Черняевтің басқыншы жорығынан кейін тұрымтай тұсымен кеткен жүрт қастерлі ғимаратқа орала алмады. Содан кейін 1948 жылы бір топ арлы азаматтар, ибалы әйелдердің бастамасымен қолға алынды. Кеңес дәүірінде кесенеге қатысы бар деген азаматтарды жауапқа тартқан соқыр саясаттың күесі болғандар да бар.

Ұлы Бабаның өз топырағында 11-ші ғимарат қайта салынды. Архитекторы Ғабит Садырбаев, күмбезге Қаратайдан сұрғылт, Нұртаудан ақ мрамор, Шымкент пен Ташкенттен сапалы цемент, Қошқаратаның қызылкүрең тасын құрылыш жұмысына пайдалана отырып, 50-ден астам шеберлер тартылып салынды. Елбасының өзі қолдап, А.Асқаров бастаған бір топ ел ағаларының

атсалысұымен осы иғі іс өз мәресіне жетіп, халықтың игілігіне қызмет етуде. Президент баба басына құран оқыта келгенде Алғабас ауданын Бәйдібек ауданымен атау жарлығына 1996 жылы 23 тамызда қол қойды. Бабаға қатысты тағы да бір қызық оқиғаны баяндайын. Бәйдібек баба Байтулы бауыры некерлерімен аң аулап жүріп, қалың қамыс арасынан жас арланымен жолбарысты олжалады. Тура сол уақытта Қоңырат елінің біл Қызылбидің бәйбішесі Тәуіркөз Бабадан жолбарыстың бауырын сұрайды. Мұнысина таңқалған Бәйдібек баба артынан барып көріндерші дегенде, қараша үйдің ортасына отыра қалып, әлі қаны сорғымаған бауырды жеп жатқанын көріп, бұл әйелдің жолбарыстың бауырына жерік екенін біледі. Және де дүниеге болашақта жолбарыстай жүректі батыр ұрпақ келер деп іштей түйеді. Бәйдібек Зеріптен туған ұлы Жәлменбетке осы Жұпарды көп үйірлі жылқыдан қалың беріп, ақ отауга келін қылып түсіреді. Қанына жолбарыстың қаны дарыған, қос жанары ұшқын ататын жасыл, көзі отты әрі қайратты келінді ауыл адамдары «Мапыраш», ал оның баласын Шапыраш деп атаған дейді. Осы Жәлменбеттен тараған Шапырашты әuletінен жорықта ел бастаған, қол бастаған батырлар көп шыққан деседі. Шежіре деректемесіне сүйенсек, Бәйдібек баба көне тарихта тұркі тілдес бауырлас Арғын, Қыпшак, Қоңырат, найманмен бірге бес бірлестіктің ұлы ұлысын құрған көшпенделердің ұйысқан, мызғымас ұстыны – Үйсіннің шөбересі. Қараша бидің екінші ұлы Байтулы да өсіп-өнген бір қауым

ел болған жандар. Жарықшақ жасы өрлең, ел қызметінен кетер шакта ханға келіп, Жетісүдың Ұлысбегілігін үш ұлының біреуіне тапсыруын өтінеді. Әулие Ана Нұрила «Ел басқару ептінің емес, естінің ісі. Ұлысбегінде Дулаттың жүргені жөн»-дейді. Бұл ақылмен шешілген сөзді хан да, әке де қолдайды. Дулат Жетісу өлкесінің Ұлысбегі болып атқа мінеді. Бұған өкпелеген екі ағасы Албан, Суан өдеріне қауымдас ауылдарды ертіп шығысқа қарай тартып кете барады. Басу айтуга арттарынан шықкан ұлы ағалары Байтулымен арада болған ұзын сонар әңгімeden кейін албан Нарынқол жазығы, Хантәңірі шыңының баурайына қоныстанады. Жетісүдың өзгеше көркем, келісті жер жәннаты екенін көрген Байтулы Қаратай жонында өз ұлы Айшықел- шақшамнан өсіп-өнген, он екі әuletіне хабар береді. Артынша Иман, Жәнібек, Әйтім, Сары ауылдары, яғни төрт әuletі көшіп келеді. Шығыс Жетісүға қоныс аударған Байтулы құдандалы қалың Найман елімен араласып жүріп секеннен асқан шағында Қарақол өзенінің бойында дүниеден өтіп, қарақолдың биігіне

жерленеді. Үстіне даланың қара қира тасынан биік оба тұрғызылады. Сол оба, сол мола ел ішінде – Байтулының моласы- «Қарамола» атанип кетеді. Отken ғасырдың соңында Ұлы Абайдың ұлықтарымен бетпе – бет келіп, ел сөзін сөйлеп, сөз сайсына түсетін Қарамол Шеберешнайы (чрезвычайный) съезі өткен осы Қарамола. Кім білсін Ұлы Абайдың халықтың қамын жеп айтқан сөздерінің дәл осы жерде тарихта қалуы тегін емес шығар. Сол заманғы халық сөзіне сенсек, Бәйдібек бір жағы Сырдың бойын, алтын Алатау өлкесі, Жетісудың жеріне иелік еткен көш керуенін Қаратату-Алатау, арқага дейін тартқан аса дәүлетті, жылқысының санының өзі отыз мыңға жеткен дәүлетті адам болған деседі. Қара басының қамынан көрі, халық қамын күйттеген жаны жомарт биік мәртебелі азамат өз малын елдің малы есебіне балаған да болар. Сан ғасырлық тарихы бар қарататудың қара жолымен кесенеге жақындаған сайын Бәйдібек, Нұрила, Зеріп, Сыланды, Сары бәйбіше есімдерін жаңғыртқан жер су аттары жиілеу кездесе түседі. Бәйдібек жайлauы – кедейжетпес, Ақшоқы, Бәйдібек бұлағы; Қос ана зеріп пен сыландының бейіті қалған Қомола биігі; Сары бәйбішенің опат болған ұлдары қалған «Алты сары» бейіті. Осылардың қақ ортасында ғаламның темірқазығындағы болып Балабөгеннің биік жағасында Бәйдібек төбесі тұр. Бабаның асыл сүйегі осында жатыр. Қөркем қазығұрт, қасиетті Қаратату – Ұлы бабаның туypesкен жері, өсіп – өнген мекені. Тарихқа үңіліп зер сала қарасаң осы өлкенің өзі қаншама сырды, қаншама оқиғаны әлі біз білмейтін жәйттерді ішіне бүгіп жатқан маңғаз дала. Қазақ даласының кендігіне қарай отырып, осындай орасан елді, жерді игерген бабаларымызға қайран қалам. Құлағыма дүбірлеп Бәйдібек бабамның отыз мың жылқысының кісінегені келгендей, көз алдыма ынтымағы жарасқан іргелі елдің ежелгі өмірі елестегендей...

Дәл осы тұста Бәйдібек Баба кесенесіне қарап тұрып жанындағы баба атымен аталағын ауылды да көзіммен шолдым. Ауыл демекші осы ауылдың келіні, әріптесіміз Нұрқалипа апайдан естіген әңгімем есіме тұсті. Енесі Бектаева Қунекей апамыздан естіген әңгімесін сіздерге де айтып өтейін. Елбасы алғаш рет Бәйдібек ауылына келеді. Ол кезде ауданның атауы Алғабас, ауылдың атауы Китаевка болса керек. Елбасы осы келгенінде Бәйдібек Бабаның басында тұрып ауданның атауын Бәйдібек ауданы етіп өзгертуге бұйрыққа кол қояды. Аудан мен ауыл халықын қуанышында шек болмай, барлығы Елбасын көруге асық болып баба басына жиналады. Ауыл адамдарын Елбасына жақыннатпай анадай жерге жинап тұрады. Бір уақытта Президент екі қолын көтеріп шакырғаннан кейін ғана халыққа Елбасына жақындауға рұқсат береді. Апаның айтудынша Елбасы екі көзі сондай өткір, мандайы жарқыраған, мандай шашы толқынды, айналасындағыларға ерекше шуак шашып тұргандай эсер қалдырыпты. Елбасы халықпен амандастып, жағдайларын сұрайды. Осы сәтте ауыл ақсақалдарының тосылып қалғанын сезген өжет апамыз топ ішінен сұрылып шығып ақ батасын береді:

- «Айналайын Нұрсұлтан! Жарқыраган мандайынан! Сізді де Анаңыз осы қазак елінің маңдайына арнап тұған шығар. Мұндағы елдің жағдайы жақсы, міне дала, мал жайылымына және егін егуге өте қолайлы. Суы тұщы, маринка деген балық бар. Аллаға шүкір жағдайдың бәрі бар, еңбек етсек қарын ток, көйлегіміз көк. Сізге елдің алғысы шексіз! Деніңіз сау, Алла ісінді ондап, Бәйдібек бабаның рухы қолдасын балам!- деп Аналық ақ батамды бердім» - деп айтты. Осы үлкен кісіге берген батаның шапағаты өз әулетіне тиді ме, кім білсін, Қунекей апамыздың баласы да кейінірек қызметке араласады. Апаларының ақ батасының шарапатынан болар, қазіргі таңда бұл отбасы өсіп-өнген отбасы, немерелері де мемлекет қызметіне араласып жүрген жандар. Тылсым дүниенің біз білмейтін сырлары қаншама. Ойыма еріксіз елден естіген аңыз әңгіме түседі... Қасиетті мекен, киелі өлкемізде бұған дейінгі сан ғасырлар бұрын нендей оқиғалар мен құбылыстар болды десеңізші. Кезінде кең далада еркін өмір сүріп, өз пікірін таңдаған Қызырлы жолбарыс өмір сүріпті. Сол қасиетті жолбарыс Есім ханнан қарасай батырға өтілті деседі. Қарасай батырдың қартайған шағында Қызырлы жолбарыс бала Төлеге пір болыпты. Жолбарыстың киесі кейіннен Сұраншы батырды қорғаған. Қундердің бір күнінде Қызырлы Жолбарыс асқан сабырлығымен ерекшеленген Сарыбай атамыздың пірі болса керек Қызырлы жолбарыстың құдіретінде жыр алыбы Жамбыл атамыздың ұзақ бір ғасырлық

шығармашылыққа бай өмірі өтіпті. Өмірінің сонына таман Жамбыл атамыз бірде тұс көріпті. «Мен тұс көрдім. Киелі жолбарысым мені тастап былай қарай кетті. Менің де уақытым таяп қалған сияқты» - деп қырғыз таулары жақты көрсетіпті. Осылайша тарихта тағы бір жарық жүлдyz, аскан талант иесі Ш.Айтматовтың болуы кездейсоқ емес ау. Аңыз бойынша Қызырлы Жолбарыс қасиетті қазақ жеріне қайта оралыпты, ел адамының пірі, киесі ортамызда деседі...

Аңыз болса да шындыққа жанасады, нені болса да жақсылыққа жорып ырымдайтын халықпаз ғой. Қазіргі аласапыран заманда сүттей ұйып, ынтымағымыз жарасып, әлемдік аренада тереземіздің өзге елдермен теңесіп келе жатқандығы біз үшін үлкен құндылық әрі жетістік. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың сындарлы саясатының арқасында халқымыздың әлі талай асулады бағындырып, тарихта ойып орын алатынына, «Мәңгілік ел» идеясын жүзеге асыратын өмірге талай тұлғалар келетініне күмәніміз жоқ. Кесенеге қарап тұрып, екі қапталындағы қос жолбарыстың орнатылуы тегін емес ау – деген ой келді көкірегіме. Кесенеге кіріп келе жатып Бәйдібек Бағаға іштей иіліп сәлем бердім. Өзімнің Бабаның ұрпақтарын жалғастырушылардың бірі екеніме қуандым. Ұрпақтарымыздың осы Бабаларына ұқсап намысты, айбынды, лайықты болуын іштей тіледім.

Саяхатымыз аяқталып қалаға келіп кіргенде сұлу шаһардың сәнін кіргізіп тұрған Бәйдібек Бабаның алып ескерткішінің жанынан өткен сэтте бір парызымызды абыроймен атқарғандай әсерде болдым...

Бәйдібек ауданынан Созакқа қарай беттегенде, басқа пейзаж, басқа әлемдегей әсерде болдық. Қазақтың кең даласының кереметі Созактың жазығында келе жатқанда білінгендей. «Дала кемесі» аталатын түйелерді көріп, дала керуенінің жалғасындай сезіндік өзімізді. Барлық нәрсеге мән беріп, ырымдайтын халықпаз ғой, «ұлық» деп қабылдайтын түйелерді кездестіргенімізді жақсыға балап, сапарымызды әрі қарый жалғастырдық. Жолды жағалай созыла түскен қарт Қаратай, бетінді сипай ескен салқын самал, Шолаққорғанға кіре берісте шартты тұрде соғылған қорғанның сұлбасы осы сапарымыздың өзгеше екенін есімізге салғандай.

*Ғылыми-әдістемелік журнал «СОҚПАҚ»
Научно-методический журнал «Тропинка»
№ 56 июль 2015год*

Саяхаттың бір күндік күнделігінен. Саяхаттан сыр шертсек...

Мамырдың мамыражай күндерінің бірінде солтүстікті бетке алып Созақ ауданына қарай жүріп кеттік. Бірден Қарабура әулие кесенесіне бет бұрдық. Кесене мемлекет қарамағында болмаса да жанашыр жұрт пен шырақшылардың, демеушілердің ыстық ықыласы, шын ниеттері айналаның мұнтаздайлышы мен жинақылығынан сезіліп тұр. Қарабура әулие кесенесінің төңірегіне аз-кем мәлімет беретін атақты адамдардың суреттері келушілерге мағлұмат береді. Бураның тас мүсіні де өте орынды орналасқан. Шырақшының да бар білгенін айтып, келушілерге отбасымен бірге қуанып ілтипат білдіруі көнілге жылу ұялатты. Сол өнірге танымал, тарихшы-қаламгер Сүлеймен Тәбірісұлының өзімен сұхбаттасқанда көп нәрсеге қанықтық.

Кожа Ахмет Иассауи мен Қарабура әулие тағдырлары да, зияраты орналасқан Түркістан мен Созақ шахарларының да ұқастығы мол. Түрік текстес халықтың өмірі мен алғаш ислам дінінің көшпенділерге таралуына, Қазақ хандығының қалыптасуына орасан ықпал еткен орталықтар десек артық емес. Түркістан мен Созақтың екі арасы 90 шақырым. Бұл да кездейсоқтық емес деген ойға қаласың.

Қарабура әулие кесенесіне байланысты көптеген аныздар бар. Кесененің ағашын бұзы кезінде, басқа мақсатқа пайдаланбақшы болғанда көптеген оқыс оқиғалар орын алған. Ертеректе «наурыз мейрамын» дәл осы Қарабура әулие кесенесіне халық барымен бөлісіп, шама-шарқынша молшылықпен тойлап отырған.

Қарабура әулиенің шыбығы- деген де халық арасында кеңінен тараған азыз-әңгімелер бар. Бір нәрсенің ақиқатына жету үшін «Қарабура әулиенің шыбығын кесемін», - деп өзінің әділдігін дәлелдейді еken. Андамай сөйлем, опық жегендер қаншама дейді.

Кезінде Қарабура әулие зияратында Мешіті мен Қылуетханасы (жерасты мешіті) орналасқан. Кеңестік дәүірде Мешіт те, Қылуетхана да бұзылып кеткен. Халуат (Қылует) жерасты мешіті он сегіз бөлмеден тұратын өзінше бір қалашық болған деседі.

Қарабура әулие шырақшыларын халық «Шайыхтар» дейтін болған, және шырақшылар да көріпкелдік қасиет дарыған, осы Қылуетханада «шілдеде» отырып өмірден өткен адамдар деседі.

Қарабура қасиетті әулие әрі данышпан ғұлама болған адам. Мұсылман дүниесіне атағы мәлім ғұлама, әрі әулие Қожа Ахмет Иассаидың, «Мениң мәйітімді жуып, ақыреттік сапарға аттандыратын адам мен өткен күні өзі келеді», - дегені және дәл сол күні Қарабура әулиенің буласымен келіп: «Қожа Ахметті ақыреттік сапарға әзірлеуге келдім», - деуі екі әулиенің де ойша тілдесе алатын, қазірге тілмен айтқанда (телепатия) ерекше қасиет иелері екенін көрсетеді. Қожа Ахмет Иассаидың өмірінің қын да ардақты кезеңін Қарабура әулиеге тапсыруы, және осы міндетті абыраймен атқаруы Қарабура әулиенің ерекше жаратылған асқан көреген, қасиетті кісі болғанын дәлелдейді. Пайғамбарымыз Меккeden шығып, түйесі шөккен орынға мешіт салдырып, қабірінің де Мәдінада болғаны сияқты Қарабураның Баласағұннан шығып Созақ жеріне келіп, түйесі шөккен жерге келіп мешіт салдырып, қабірінің де Созақта болуы біздің ой-санамыз жете бермейтін бір үлкен керемет қасиетті оқига.

Қарабура медресені тамамдағаннан кейін әкесінің айтуымен ел басқару ісіне үйренеді. Әкесі қайтқан соң Богра хандығының тағына отырады. Патша сарайында тақта отырған кездеріне көз алдына әр түрлі елестер келіп, әрі өзінің ішкі нағым-сенімі мен жан сезімінің қалауы бойынша «дүниенің ақиқатына көз жеткізбекші болып» Богра хан сарайын тастап Қарабураға мініп сопылық жолға түседі. Едәуір жылдар Қарахан мемлекетінің өсіп-өркендеуіне, мемлекетті басқарудың жетілуіне еңбек сіңірген кісі. Өмірінің соңына дейін

халқына ислам дінінің сопылық ағымын қабылдағанын ұғындырып Аллаға құлшылық етіп уағыздаумен болады.

Қарахан мемлекетіне ислам дінінің тарауы мемлекет мәдениетінің дамуына септігін тигізді. Соның айғағы түркі тілінде жазылған Жүсіп Баласағұнидың «Құттыбілік» туындысы. Мемлекетті басқару жүйесі мен сол кездегі қоғамның, әлеуметтік ортаның қалыптасуына бірден- бір үлес қосқан дастан. Ақын «Құтты білікті» жазып болғаннан соң, Қарахан мемлекетінің билеушісі Қарабура әулиеге тарту етеді. Бұл тартуға риза болған Бограхан ақынға «бас кеңесші, ұлы уәзір» деген жогары атақ береді.

Қарабура әулиенің өзі де, өзінен тараған ұрпақтары да тарихи, көріпкел, өмірлері аңыз-әңгімеге толы тұлғалар. Қарабура әулиенің қыздары- Әмбар Бибі мен Бегім Ана. Кесенесінің архитектурасы Орталық Азияда тендересіз болып есептелдегін барлық туристердің жыл бойы ағылып келетін әсіресе ғашықтардың ниет қылуға ықылыш қылатын жері Айша Бибі - Қарабура әулиенің немере қызы. Әмбар Бибімен Зенғі Атанаң қызы.Бұл өз алдына дербес дастан. Қарбура әулие жайында азды-көпті мағлұмат алған соң, Шолаққорғанға қарай бет түзедік.

Шолаққорғаннан Құмкентке қарай келе жатырмыз. Жазық даланың төрінде меммұндалап алыстан Баба Тұкті Шашты Әзіздің кесенесі көрінді. Кесененің кескіне де тұрысы ерекше сұсты, ерекше көркем. Табиғаттан артық суреті жоқ қой шіркін, жап-жазық тіпті шөлдала деуге де болатын кеңістікте қырын қарап, айбаттанған Бабаның зияратының көрінісінің өзі ерекше. Көліктен түскен бойда еркелеп келіп, арсаландалап алдымыздан шыққан ақ төбеттен сескеніп қалғаныммен, жеті қазынаның бірі, - деп жақсыға баладым. Кесенеде қарсы алған шырақшының өте қарапайым, кішіпейіл жан екенін аңғаруға болады. Бір қызығы сол шырақшы өзі туралы айта келіп, бала күннен білімге құмартқанын, есейгенде архитектор болуды армандағанын айтты.

Арман атаулының барлығы алға жетелейді ғой, архитектор болмаса да айтулы Бабаның басында шырақшылықпен айналысып тарихтан әнгімі қозғауы да сол бала күндегі асыл арманың орындалғаны шығар деп ойлаймын. Ендігі сәттен бала туралы естіген, оқыған мағлұматтарға құлак түрейік.

Жамбыл облысы мен Оңтүстік Қазақстан облыстарының шекараларының түйіскен тұсында, Құмкент елді мекенінің жанында, Жылыбұлақ бұлағының басында Баба Тұкті Шашты Әзиз әулиенің сағанасы тұр. Батысқа қарай атақты Қызылкөл орналасқан.

Міне осындағы өркендеген өлкеде бүкіл Түркі әлеміне есімі мәлім, әулиелердің әулиесі, Ислам дінін алғаш уағыздаушылардың бірі, қазақтың аңызға айналған батырлары Қобыланды батыр, Алпамыс батыр, Шора батырлардың дүниеге келуіне мұрындық болған, батырлардың қиналған сәттерінде сиынатын піріне айналған, түстеріне кіріп аян бертін Баба Тұкті Шашты Әзиз өмір сүрген. Атақты «Алпамыс батыр» жырын оқығанда батырдың дүниеге келуіне Баба Тұкті Шашты Әзиздің тікелей байланысы бар екенін білеміз. Баба Тұкті Шашты Әзиз су перісіне үйленіп, одан бір бала сүйген делинген. Ол өз алдына бір аңыз.

Жаратылысынан сирек, сұнғыла, кереметтей күш пен қасиеттің иесі Баба Тұкті Шашты Әзиз келіп қалған заман ағымын дереу түсінеді. Ала тайлы Аңшыбай батырдың баласы Баба Тұкті Шашты Әзиз халықта ерекше беделді, сөзімен де, ісімен де өтімді болған. Көшпелі сақ тайпасына Ислам дінін орнатуға келген Ысқақ баб ел арасындағы абырайлы Шашты Әзизді өзіне ақылшы уәзір етіп алған.

Ысқақ баб халықты Ислам дініне өз еріктерімен ендіру үшін, шәкірті әрі уәзірі Баба Тұкті Шашты Әзизді халықты Исламға иландыру максатында үйген отынның ортасына отырғызып, қолына құран ұстасып от қойған. От лап етіп жанған кезде, қолына құран ұстап дін аман отырған Бабаны көрген жұрт таң-тамаша болады.

Ұлы жібек жолы бойындағы Құмкент шахарының жанындағы, аса таяғымен жерді тұртіп қалғанда пайда болған атақты Жылыбұлақ Баба Тұкті Шашты Әзиздің туған жері. Осы жерде тайпа көсемі болып, кейін дін жолына түскеннен соң мешіт салдырған. Сүйегі өзі денесі тиген топыраққа қойылған. Азан шақырып қойылған есімі - Ықылас. Неге

ниеттеніп, ықыластанып барсаң сол ниетін орындалады деген ұғым Бабаның атымен де байланысты. Өзінен тараған жалғыз баласы- Парпария, одан - Құттықия.

Күш атасы Қажымұқанның пірі, сиынатын әулиесі - осы Баба Тұкті Шашты Әзиз екен. Осы жерде тағы бір аңызға бергісіз әңгімені айта кеткім келеді. Көзі тірісінде көрмеген құрмет пен ықыласқа дүниеден өткенде кенелген, асқан талант иесі Шемші Қалдаяқовтың анасы жүкті кезінде бірде іштегі баланың қимылдамай қалғанын сезеді. Баланың өміріне қатты аландаған ана Баба Тұкті Шашты Әзиз бабаны бетке алып жолға шығады. Бабаның басына түнеп, ниет қылып жалбарынады. Осыдан соң іштегі бала бірте-бірте қимылдай бастайды. Міне атақты Шемші ағамыздың дүниеге келген тарихы осындай.

Кесенеден шыға солға қарай бет бұрсаң кішкентай бұлақ көзіне тап боласың. Бұл емдік су екенін бізге шырақшы тәтпіштеп түсіндіріп берді. Қол созым жердегі Жылыбұлақтың бергі тұсына жақындасан жасыл-көк түсті мөлдір бұлақтың астында қаптаған балықты көресіз. Ішінде біреуінің түсі ерекше екен. Әулие судың ішінде өздері пайда болып тіршілік етіп жатқан балықтарды ешкім ауламайды, келушілер нан шашса жағаға жүзіп келіп қағып әкеткенін көрудің өзі бір ғанибет. Бұлақтың арғы бетіне өтсөң қысы- жазы сұы бірқалыпты тұратын емдік бұлақ сұына тұсуге болады. Сол жерге үнемі келіп, сұын ішіп әрі тұсіп жүрген әжейді көрдік. Өзі Меккеге қажылыққа барған кісі екен, дәрімен емес осы сумен емделетінін айтты. Әйтсе де түрі едәуір жас көрінеді, қимылы да ширақ. Бұлақ сұына бізді бастап апарып, апамыз бұлақ сұына үш рет сұңгісін адам ағзасындағы кесел мен көңілдің күйзелісі бірден қайтатынын айтты да суға сұңгіп кетті. Артынша біз де түстік. Денеміз де, көңіл күйіміз де сергіген қалыпта Жартытөбе ауылындағы Ысқақ баб кесенесіне атбасын бұрдық.

Ысқақ баб Бабата Мухаммед пайғамбардың (у.а.с) жетінші ұрпағы, Қожа Ахмет Иассаудың тұп атасы. Ислам дінін алғашқы болып, VII-VIII ғасырлар кезінде уағызыдаушы болған. Кесенесін көрген Ақсақ Темір осы кесененің архитектурасын Қожа Ахмет Иассау кесенесіне қолданған. Дінді күшпен таратпаймыз деген шешіммен өзі қорған- қамал салып Балаш (қазіргі Бабата) қаласында тұрып қалады. Сауда саттықты күшетеді. Бейбіт кезең орнайды. Мешіт салдырады. Жергілікті сақ тайпасының көсемі, елге орасан беделі бар Баба Тұкті Шашты Әзизден достасып, досым Алланың бар екеніне шүбесіз иландырып, бірте-бірте халықтың да санасына осыны нандырады.

Осы ретте халықтың жадында қасиетті тел ұғым деген пайда болады. Мұсылмандық, араптық негіздегі әулие Ысқақ баб- Бабата әулие, түркілік негіздегі әулие Баба Тұкті Шашты Әзиз- Ықылас Ата әулие.

Осына ұлы қағида Құл Колжа Ахмет Иассау бабамыз Ясавия діни орденін (соғылық бағыт) құрған кезде, түркілік бағыттағы Қарбура әулие дүниеге келеді. Тарих беттеріне үңілсек Бабата Қорқыттың, Баба Тұкті Шашты Әзиздің замандастары, ғұмырының қырық жылын Ислам дінін уағызыдауга арнаған абыз.

Бұл жерде де көзге ұрып тұрган тазалық, жинақылық. Шырақшы ата бізді көріп қуанып қалды. Сөз арасында келушілердің зияратты алдымен осы жерден бастауы керек екендігін айттып өтті. Онысы да жөн шығар, діннің алғашқы бастауы осы жерден бағыт алған екен.

Қорғанның ішіндегі мазарлардың сұлбасы әр түрлі екен. Соған қарап ақ, бұл жердің сан ғасырлық тарихы барын санамызben ұқтық. Көлемі әжептеуір кірпішпен әдемі өрілген медресеге кірдік. Кезінде қаншама балаларға имани білім берген орданың қазіргі кезде бос тұрганы көңілді қынжылтады әрине. Бір кірпіші де сынбаған, архитектуралық тұрғыдан да көркем салынған ғимарат қазіргі таңда қажеттілікті ашып, жақсы мақсатқа қолданылса деген ой келді. Мысалы ұлттық құндылықтарымызды паш ете алатын, сол жердің тылсым тарихынан сыр шерте алатын орталық, осы бағытта жазылған жәдігерлер мен әдебиеттердің шоғырланған кітапханасы болсы қаншалықты ұтар едік. Қорғанның сыртында қазіргі таңда төбешік балып әсем бүйраланған жерді шырақшы құрып кеткен ескі қаланың орын деп көрсетті. Медреседен солға қарай бүрілғанымызда Қожа Ахмет Иассау кесенесінің кішірейтілген үлгісін көргендей болдық. Аңызға сүйенсек Ақсақ Темір Ысқақ бабтың кесенесін көргеннен соң, Туркістандағы Қожа Ахмет Иассау кесенесін дәл сол қалпында

көлемін ұлғайтып салуды ұйғарған деседі. Дегенмен ұқастық көзге ұрып түр. Кесененің кіре берісінде аяқтың пішінің қайталайтын тас бар еken. Адамдар аяғын тасқа қойса ауыруы кетеді деген наным бар еken. Кесененің ішінде шырақшы Бабата өмірінен біраз әңгіме айтып берді. Аз-кем әңгімeden соң қайтуға жиналып қорғаннан шыға бергенде, жолдың оң жағынан шөптің арасынан тасбака тауып алып, балаша мәз болдым. Қолымызға алып, ұстап көріп әуес қылдық.

Саяхатымыз аяқталып қалаға беттегенде ымырт үйірліп, кеш түсті. Самсаған шамдардың жарығымен самаладай жарқыраған Шымқалаға кіргенімізде, жолдың оң қапталында Бәйдібек Бабаның ескерткіші бүтінгі сапарымызды үнсіз құптаап, батасын беріп тұрғандай әсер берді.

Тарихтың тылсым тұңғиығына бір сұңғігенде алған орасан әсерімізді бөлісуге келем деушілер, көрем деушілер болса, Оңтүстік Қазақстан облысы, Созақ ауданына ат басын бұрса өкінбейтініне кәміл сенемін. Эр адам өмірге келгенде бір абзал іс атқару керек болса, тарихымыз бен өлкемізді, ата-бабаларымызды құрметтей білсек, перзенттік парызымыз өтеліп, нұр үстіне нұр болар еді!

*Ғылыми-әдістемелік журнал «СОҚПАҚ»
Научно-методический журнал «Тропинка»
№ 56 июль 2015год*

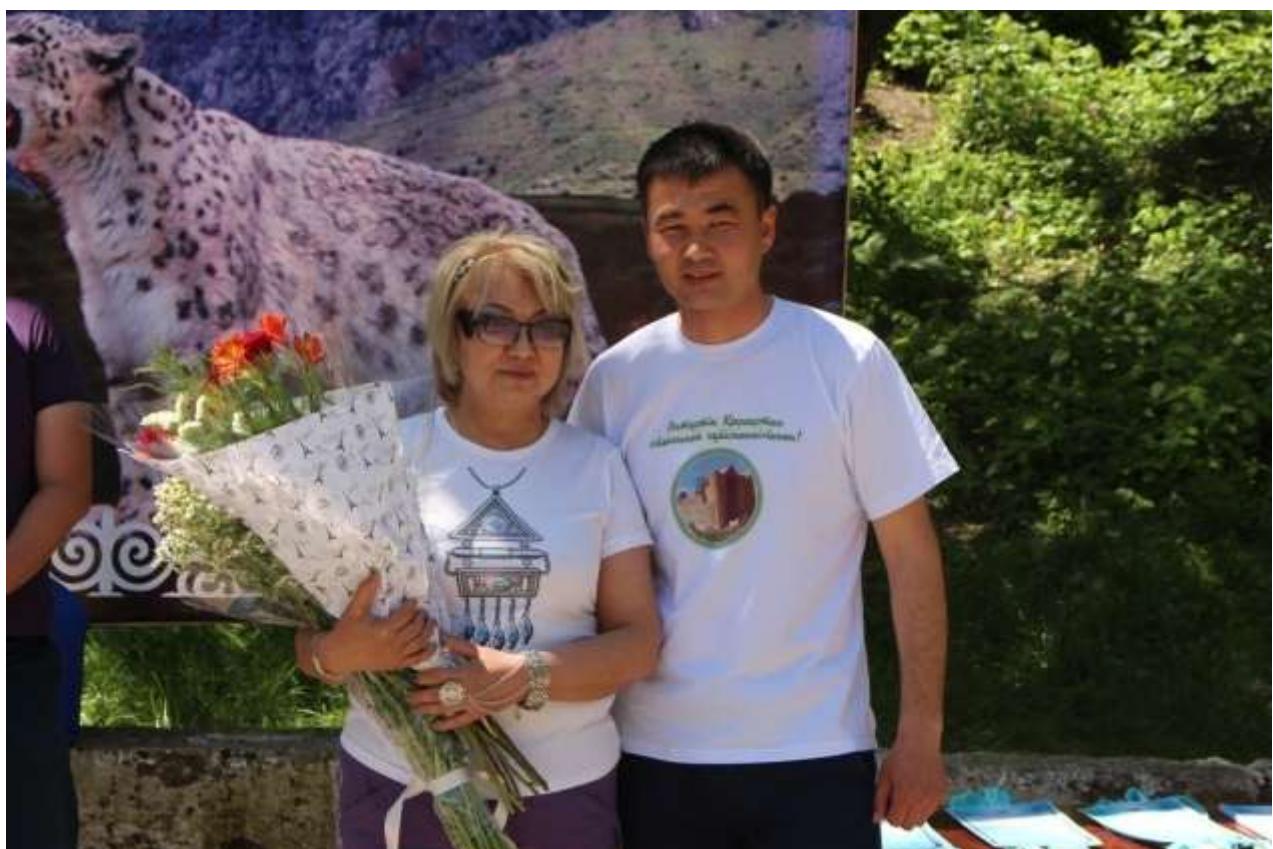

Вертеева Г.Н.-
заведующая краеведческим отделом
ГККП «Областная станция юных туристов»

Виды методической продукции, разрабатываемые методическими и педагогическими работниками в системе дополнительного образования

Деятельность педагога дополнительного образования, методиста, руководителя образовательного учреждения немыслима без методического обеспечения.

С точки зрения содержания, методическое обеспечение – это необходимая информация, учебно-методические комплексы, т. е. разнообразные методические средства, оснащающие и способствующие более эффективной реализации программно-методической, научно-экспериментальной, воспитательной, организационно-массовой, досугово – развлекательной деятельности педагогических работников системы дополнительного образования детей.

Как вид деятельности, методическое обеспечение - это процесс, направленный на создание разнообразных видов методической продукции, на оказание методической помощи различным категориям педагогических работников, на выявление, изучение, обобщение, формирование и распространение положительного педагогического опыта.

Методически обеспечить какой-либо вид деятельности – это означает: вовремя прийти на помощь реализатору этой деятельности, методически грамотно устраниТЬ затруднения, предоставить обоснованные ответы на возникающие вопросы, связанные с организацией и осуществлением педагогической, методической, воспитательной, образовательной деятельности.

Методисты и педагоги дополнительного образования оформляют результаты своей деятельности в трех основных видах методической продукции: информационно-пропагандистской, организационно – инструктивной и прикладной.

1. Информационно – пропагандистская методическая продукция: методическое описание, аннотация, информационный плакат, информационно – методическая выставка, реферат.

Данный вид методической продукции содержит сведения, подлежащие распространению, разъяснения приемов и методов, анализ опыта, описания педагогических технологий, ориентирует в текущих событиях, пропагандирует наиболее важные и актуальные направления педагогической деятельности.

Методическое описание содержит сведения, подлежащие распространению проведенного воспитательного дела, увиденного события или средств его проведения. Часто повествование идет от первого лица, присутствуют личные впечатления, эмоции. Требование к методическому описанию – подробное описание и разъяснение события, действия.

Предположим, методист описывает ход интеллектуальной игры «Дебаты»: подробное описание состава команд игроков (название команд, возрастной состав, психологический настрой на предстоящую игру и т.д.); поэтапное описание разминки – приветствия капитанов двух команд, личное впечатление методиста от увиденного приветствия, возможные замечания, корректировки и т.д.; подробное описание технологических аспектов основного хода интеллектуальной игры «Дебаты».

Аннотация – это краткое изложение сути, содержания и главных особенностей методического пособия, разработки, сведений об авторе. Аннотация раскрывает назначение данного материала. В ней обязательно указывается, кем и где может быть использована эта

методическая работа. В методической службе аннотация применяется и для самообразования при подготовке к личной аттестации.

Информационный плакат позволяет ознакомить широкий круг людей с предстоящими событиями любого типа или итогами их проведения. Как правило, он предназначен для всеобщего обозрения, поэтому размер, оформление плаката должны быть соответствующими. Информационные плакаты могут также рекламировать и пропагандировать печатные издания из опыта работы, информирующие об адресах этого опыта, календарные планы работы и т.д.

Информационно – методическая выставка организуется с целью ознакомления и пропаганды методической литературы (в том числе из опыта работы). Выставка может быть посвящена определенной теме, рассказывая об опыте работы того или иного педагогического коллектива или педагога, может также знакомить с новинками научно – методической и педагогической литературы.

Выставка может быть:

- 1) стационарная, работающая в течение долгого времени;
- 2) времененная, действующая накануне праздников или по итогам учебного года;
- 3) передвижная, фонд которой можно вывезти в образовательные учреждения, школу, в оздоровительный лагерь и т.д.

В своей структуре методическая выставка имеет название, точно отражающее тему выставки, ее назначение; адресат, разделы выставки.

Информационно-методическая выставка: Тема выставки «Интеграционное пространство областной станции юных туристов»; адресат: педагогические и детские коллективы системы дополнительного образования и образовательной школы; разделы выставки: Интеграция дополнительного образования детей (Области интеграции: «Образование», «Творчество», «Досуг», «Социальная практика» «Управление» и др.).

Реферат – самая объемная из всех работ описывающего характера. Реферат – это краткое изложение в письменной форме содержания одной или нескольких книг, статей, научных работ или критический обзор источников. Это итог углубленной самостоятельной работы над определенной темой. Реферат должен отражать и точку зрения автора на рассматриваемую проблему, накопленный результивный опыт. Реферат не содержит поучительных аннотаций, а описывает имеющийся материал. По характеру информации он носит информационно-аналитический или пропагандистский характер, привлекает внимание к актуальным проблемам и темам. Педагогический работник в реферате демонстрирует теоретические и практические навыки по определенной проблеме; показывает умение изучать, систематизировать, обобщать и делать выводы.

Примерная структура реферата:

- тема реферата, автор, занимаемая должность, место работы;
- введение (содержит краткий анализ избранной программы, обоснование актуальности; во введении определяются предмет, цели и задачи предстоящего исследования, описываются методики и технологии исследования);
- теоретическая часть (включает авторские разработки, описание позитивных, негативных результатов самостоятельной исследовательской деятельности, педагогические технологии и т.д.). Эта часть обычно бывает большой по объему и содержит ряд разделов.
- заключение (содержит определенные выводы по результатам проведенного исследования);
- библиография;
- приложения (прикладная методическая продукция по итогам исследовательской и педагогической деятельности).

2. Организационно – инструктивная продукция: инструктивно – методическое письмо, методическая записка, методическая памятка, методические рекомендации, методическая разработка, тематическая папка, образовательная программа.

Данная продукция имеет свою специфику: предлагает, указывает, разъясняет цели и порядок действия, технологии и методики организации образовательного процесса,

проведения мероприятий, акций, демонстрирует возможные приемы и формы организации массовых дел.

Инструктивно – методическое письмо включает указания и разъяснения, вытекающие из нормативного документа вышестоящей организации: определяет круг функций и деятельности педагога или педагогического коллектива по выполнению решений вышестоящих органов, раскрывает более полно содержание нормативных документов, положений, приказов, однако, без разъяснения частных методик и рекомендаций. Как правило, инструктивно – методическое письмо составляется вышестоящими организациями и адресовано одной или нескольким категориям работников. Руководителям направляются региональные инструктивные письма обычно из государственных органов управления образованием, на основании этих писем может быть разработано учрежденческое инструктивно – методическое письмо для соответствующих категорий педагогических работников.

Методическая записка дает пояснения к методическим материалам, изложенным более сжато (планам, графикам, таблицам, схемам). Методическая записка должна дать ответ на следующие вопросы: какие задачи решаются данной методической работой, кому она адресована, на основании каких документов, фактов, составлена методическая работа, какова система изложения материала.

Методическая памятка содержит краткие, самые важные сведения о выполнении каких-либо операций или осуществлении каких-либо функций. Наиболее распространенный вид методической продукции, позволяющий в сжатой форме дать алгоритм действий, круг обязанностей, перечень советов. Памятка невелика по объему, обычно не более 1 машинного листа, имеет точного адресата в виде краткого обращения или просто названия. Изложение материала лаконично, без повторений, как правило, по пунктам.

Методические рекомендации – методическое издание, содержащее комплекс кратких и четко сформулированных предложений и указаний, способствующих внедрению в практику наиболее эффективных методов и форм обучения и воспитания. Методические рекомендации разрабатываются на основе изучения или обобщения опыта педагогов или проведенного исследования. Создаются для оказания помощи педагогическому коллективу, педагогу в выработке решений, основанных на достижении науки и результативного педагогического опыта. Их задача – рекомендовать наиболее эффективные, рациональные варианты, образцы действий, применительно к определенной группе или мероприятиям (воспитательных дел, деятельности). В методических рекомендациях обязательно содержится указание по организации и проведению одного или нескольких конкретных дел, иллюстрирующих методику на практике. Рекомендации имеют точный адрес.

Примерная схема написания рекомендации:

Вступительная часть – пояснительная записка, где обосновывается актуальность, необходимость данных рекомендаций,дается краткий анализ положения дел по данному вопросу, указывается адрес, разъясняется, какую помочь призвана оказывать настоящая работа. Изложение главного тезиса, что именно рекомендуется сделать по улучшению существующего положения.

Методические указания по решению организационных вопросов.

Примерные варианты проведения с советами как лучше сделать, на какие трудные моменты обратить внимание, какие технические и другие средства использовать и т. д.

Описание перспективы результатов рекомендованного, какие задачи поможет решить, какое конкретное действие окажет на участников, чему научит. Здесь же дается краткое перечисление других форм работы, способных закрепить образовательный эффект, развить приобретенные навыки.

Методические рекомендации содержат список рекомендованной литературы при подготовке данной работы, а также Ф.И.О. автора, год написания, внутреннюю рецензию,

выданную Методическим советом организации дополнительного образования, группой специалистов и т.д.

Методическая разработка – комплексная форма, включающая в себя рекомендации по планированию, организации и проведению отдельных массовых мероприятий, методические советы, сценарии, планы выступлений, выставок и т.д. Помогает лучше понять теоретические идеи и практические возможности рекомендованного материала.

Примерная схема методической рекомендации:

- название разработки, название и форма проведения мероприятия, пояснительная записка, в которой указываются цели и задачи, предлагаемые методы, возраст детей, на которых рассчитано мероприятие, условия для его проведения, оборудование, оформление (технические средства, варианты текстов, плакатов); методические советы на подготовительный период, сценарный план, ход проведения, сценарий, где соблюдаются все композиционные, сюжетные части; методические советы организаторам и постановщикам (на какие особо важные моменты следует обратить внимание, каких ошибок необходимо остерегаться, где лучше проводить и т.д.); методические советы на период ближайшего последействия (как подвести итоги, какие дела провести для закрепления полученного результата и т.д.); список используемой литературы, Ф.И.О. автора разработки, должность, место работы.

Методическая папка объединяет:

- нормативные документы, определяющие деятельность в данном направлении;
- методические рекомендации;
- прикладную методическую продукцию;
- разработки конкретных дел, сценарии проведенных мероприятий;
- материалы из опыта работы;
- библиографию;
- приложения (дидактический материал).

В методических отделах, методических кабинетах организаций дополнительного образования накапливается фонд методических материалов. Методисты создают тематические папки по всем образовательным направлениям, существующим в конкретном учреждении.

Например, рассматриваемое образовательное учреждение имеет статус «Станция юных туристов», соответственно реализующий 3 образовательных направленности: учебно-воспитательное, туристско-краеведческое и социально-педагогическое. Поэтому в учебно-методическом отделе станции юных туристов создаются тематические папки по учебно-воспитательной, туристско-краеведческой и социально-педагогической деятельности.

Тематическая папка по учебно-воспитательной деятельности может содержать следующие методические материалы:

- должностные инструкции методистов, курирующих учебно-воспитательную направленность;
- положения о проведении конкурсов, выставок, праздников и др.;
- методические рекомендации по проведению запланированных мероприятий и др.;
- сценарные планы и сценарии праздников, конкурсов, досугово-развлекательных мероприятий;
- методические рекомендации по проведению инновационных форм занятий по учебно-воспитательной направленности;
- диагностические и обучающие методики для педагогов отдела.

Образовательная программа - это нормативный документ, отражающий концепцию педагога в соответствии с заявленными целями деятельности, условиями, ресурсным обеспечением, специальным содержанием, методами и технологией достижения гарантированных положительных результатов. Это - индивидуальный образовательный маршрут обучающегося, пройдя который он может выйти на тот или иной уровень воспитанности, обученности, прогнозируемый педагогом – разработчиком.

3. Прикладная методическая продукция: сценарий, тематическая подборка, картотека, методическая тема, документация учебно-методической продукции, представляет собой вспомогательный материал, иллюстрирующий, более полно раскрывающий тему, отраженную в других видах методической продукции.

Сценарий – самый распространенный вид прикладной методической продукции. Сценарий – это конспективная подробная запись праздника, любого дела. В сценарии дословно приводятся слова ведущих, актеров, тексты песен. В ремарках даются сценические указания: художественное оформление, световая партитура, движение участников на сцене и т.д.

Для облегчения работы, текстовый материал размещают ближе к правой стороне листа, а ремарки ближе к левой.

Примерная схема сценария:

Название (сценарий праздника «Здравствуй, лето!»); адресат; цели и задачи; участники, реализующие сценарий, действующие лица; полный текст выбранного сценария, использованная литература.

Сценарий снабжается методическими советами, ремарками. Педагогу предоставляется возможность использовать сценарий не буква к букве, а разрабатывать собственные варианты, не повторяя ошибок.

Сценарий может содержать устойчивые элементы, являющиеся основой формы праздничного действия:

- церемония – торжественная церемония – яркий праздник (открытие; закрытие, награждение, вручение дипломов, грамот, призов участникам). Организаторам праздников необходимо четко соблюдать правила и условности, на которых строится церемония: подбор и распределение музыки, общий стиль формирования (расстановка участников, как элемент стиля, интонация, речь, темп);

- *театрализация* – речьидет не о спектакле, а о драматическом действии, представлении. Основные условия театрализации – это не сцена, а наличие драматургии, сюжетного хода, игровых ролей;

- *возможность общения* – организаторы стремятся устроить все так, чтобы у приглашенных людей была возможность поговорить друг с другом до начала и по окончании торжественной части праздника;

- *атмосфераприподнятости, возбуждения* – одновременно является условием и результатом успешного воплощения сценарного замысла. Особенностью праздничной атмосферы является то, что праздник всеми участниками переживается как бы на уровнях: «с собой», «с другими, со всеми участниками», «через рассказ».

Тематическая подборка необходима при накоплении материалов для написания рекомендаций, сценариев. Это может быть подборка стихов, песен, игр, цитат, поговорок, фотографий, рисунков и т.д. на одну определенную тему. Тематическая подборка оформляется в папку для бумаг, в скоросшиватель, в альбом, в большие конверты или в др.

Картотека – это систематизированное в алфавитном порядке (как правило – по темам или направлениям) собрание карточек со сведениями и материалами по методической работе. Карточки могут быть: методической литературы, газетных и журнальных статей, методических разработок; диатека; видеотека, фонотека; игр; поговорок; цитат и др. Картотека состоит из специальных каталожных карточек, заполненных по определенной схеме. По форме каталог может представлять собой либо каталожные карточки, объединенные в картотеку, либо папку-скоросшиватель с подборкой материалов.

Методическая тема – это конкретное направление, связанное с изучением и разработкой методических аспектов определенной проблемы, предмет методического исследования. Выбор методической темы обусловлен личным практическим педагогическим опытом методистов, педагогов, потребностями субъектов взаимодействия, спецификой работы.

Этапами работы могут быть выбор и обоснование темы; определение целей и задач; составление плана; отбор форм и методов работы над темой; накопление, систематизация и анализ теоретического и практического материала по теме; экспериментальная проработка материала, конструирование опыта; выпуск методической продукции; определение значения наработанного и сферы его применения.

При разработке годового плана методической деятельности многие педагогические коллективы в начале учебного года определяют методическую тему, над которой будут работать в течение всего года. Например, «Овладение принципами программно-методического обеспечения в системе дополнительного образования школьников», «Определение качества образовательно-воспитательной деятельности через туристско-краеведческую работу с подростками» и др.

Документация учебно-методической продукции включает разработку учебных планов, образовательных программ, учебно-методических пособий, предназначенных для внедрения в систему дополнительного образования детей.

Список используемой литературы

- Кульневич С.В. Иванченко В.Н. Дополнительное образование: методическая служба. Практическое пособие для руководителей ОУДОД, методистов, педагогов-организаторов, специалистов по дополнительному образованию, педагогов дополнительного образования; издательство «Учитель», 2005г.
- Буйлова Л.Н., Кочнева С.В. Организация методической службы учреждений дополнительного образования детей; издательство «Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС», 2001г.

Школьное краеведение

Одним из средств комплексного воспитания учащихся является школьное краеведение. В республике происходит значительное оживление поисково-краеведческой работы, усиливается интерес к изучению истории родного края. На сегодняшний день основными задачами поисково-краеведческой работы являются:

- изучение новых и малоизвестных фактов из истории родного края;
- охрана и пропаганда памятников истории, культуры и природы родного края;
- поиск материалов и мест, связанных с жизнью и деятельностью выдающихся исторических личностей героев;
- сбор и сохранение памятников материальной и духовной культуры народов, проживающих на территории Казахстана.

Основным условием успешной краеведческой работы в школе является глубокое знание учителем-предметником истории края, владение методикой его изучения, систематическое использование местного материала на уроках истории, географии, литературы, постоянная внеклассная и внешкольная работа, умелое руководство деятельностью школьников в свободное от учебы время.

Успешность краеведческой работы определяется результативностью поисково-исследовательской работы. Важное значение имеет система отбора краеведческого материала. Необходимо использовать такие факты и события местной истории, которые являются наиболее важными и типичными для истории данного края и могут быть понятны учащимся в общей связи с историей всей республики. Они должны быть достаточно яркими, эмоционально насыщенными и способными воздействовать не только на сознание, но и на чувства учащихся, которые позволяют школьникам участвовать в небольшом исследовании; служат формированию умений и навыков наблюдать окружающую действительность, способствовать вовлечению их в практическую деятельность.

Успех собирательской работы зависит от того, насколько хорошо она организована. Каждая школа должна выбрать одну тему поисковой работы, рассчитанную на несколько лет, чтобы итогом поиска стало создание школьного краеведческого музея.

Важно подготовить школьников к поиску, пробудить у них любопытство и интерес к истории родного края, т.к. поисково-краеведческая работа является сложной и многообразной, требует четкой организации. И будет наиболее эффективной, если работу вести системно.

Большое значение для успеха поисково-краеведческой работы имеет обоснованный выбор темы исследования, научный характер поиска, актуальность вопроса, над которым работают учащиеся. Для этого необходимо изучить и ознакомиться с опубликованной литературой и источниками по данной теме, с экспозициями местных музеев, выяснить, какие материалы по избранной теме имеются в фондах местных музеев и архивах, в предметном кабинете школы. Выбранная тема должна быть максимально приближена к истории родного края: аула, села, школы, города, района и быть доступной учащимся для исследования. Тщательно подготовить план работы с определением тематики, составить примерный перечень материалов, которые нужно найти, создать поисковые группы, для которых определить задания, наметить конкретные сроки выполнения, провести инструктаж по методике поиска. Выбранная тема изучается постепенно: от общего к частному.

К составлению плана работы по сбору материала важно привлечь самих учащихся, учитывая их интересы, предложения и пожелания. Чем старше школьники, тем больше самостоятельности проявляют они в выборе нужных дел и в организации своей

деятельности. План, составленный при их участии, будет восприниматься ими как свой собственный и каждый почувствует себя ответственным за его выполнение. Необходимо в плане работы указать темы и формы занятий, время их проведения и ожидаемые результаты.

Главное условие поисковой работы – это подготовленность учащихся к выполнению заданий по сбору краеведческого материала. С этой целью со школьниками проводятся лекции-беседы, специальные практические занятия по методике сбора материалов, организуются консультации.

Собранный материал должен быть выразительным, в полном объеме отражать историческое время. По мере накопления материалов по истории села, аула, района, города глубже и полнее вырисовываются направления дальнейшего поиска. Учащиеся, собирая материалы в соответствии с заданиями, должны воплотить итоги поиска в конкретные дела: в организацию выставок, вечеров, встреч, проведение бесед и т.д. Собранные материалы в дальнейшем составят основу экспозиций школьного музея, которые по мере их накопления будут пополнять и обновлять фонды музея.

Следует выделить основные направления краеведческой работы: семья, школа, родной край.

Семья является естественной средой духовно-нравственного воспитания. Пробуждение интереса к истории своего рода начинается в семье. Любовь и уважение к родителям, близким, своему дому, к Родине, становление патриотизма, добра, любви к ближнему осуществляется на основе духовного обогащения человека в семье.

Составление простейшей схемы своего рода в виде родословного древа – посильное дело для любого школьника, даже младшего возраста. Простейшие методики позволяют обучить исследовательским приемам с генеалогическими источниками. Совместная деятельность в этой сфере позволит спасти многие ценные реликвии из домашнего архива, объединит людей разных поколений. Для начала следует выявить и описать наиболее ценные предметы из семейного наследия: самые различные документы, свидетельства, награды, письма, воспоминания, фотографии, интересные предметы домашнего быта, о многих из которых можно рассказать интереснейшие истории, следует записать рассказы бабушек и дедушек о своей жизни. Наиболее яркие воспоминания составят первые страницы семейной летописи. Выявляя интересные предметы семьи – вместе со старшими членами семьи необходимо приступить к формированию семейного архива. Заводятся и подписываются конверты, тематические папки, заполняются вещицами небольшие коробки, составляются семейные легенды и предания..

Школьный музей может отбирать наиболее интересные материалы для своих выставок с последующим возвращением в семью. Примерная тематика выставок: «Наши семейные реликвии», «Орден в моем доме», «Старые фотографии», «Профессии наших родителей» и др. В результате краеведческая работа будет способствовать повышению престижа семьи, укрепит родственные связи, поможет воспитать чувство гордости за своих родственников.

Каждый человек проходит через школу, которое является хранилищем памяти о людях, учившихся в ней, так или иначе связанных с нею. Собранные материалы в школе со временем станут бесценные достоянием ушедшей эпохи. В какой-то степени школа может выполнять функции архива. Здесь уместно говорить о создании истории и летописи школы. В связи с этим рекомендуется собирать следующие материалы:

- изображение школы в разные годы ее существования /рисунки, фотографии, планы, макеты/;
- фотографии учителей и учеников с первых лет существования школы;
- свидетельства школьной жизни как процесс /своебразная летопись образования/;
- атрибуты школьной жизни разного времени /учебники, дневники, ручки, тетради/;
- детские сочинения, творческие работы.

Необходимо как можно больше собрать материала об истории школы: об учителях, учениках, о классных занятиях и внеклассной работе.

Интересно собрать материал, характеризующий разные стороны работы школы. Учебные занятия – фотографии учителей, учеников, учебники, дневники, классные журналы, тетради, наглядные пособия, изготовленные учениками. Пионерская организация – фотографии первых пионеров, знамена, значки, горны, барабаны, почетные грамоты и т.п. Комсомольская организация – фотографии комсомольцев, документы комсомольских собраний, комсомольские билеты, значки, почетные грамоты, награды.

Если в школе учились ветераны Великой Отечественной войны, необходимо собрать материалы об их боевой деятельности в годы войны; если существует хор, проводящий большую работу среди населения, если школа плодотворно участвует в озеленении города, материалы об этом имеют важное значение.

Понятие родной края применительно к краеведческо-музейной деятельности не так однозначно, как может показаться не первый взгляд: в одних случаях его ограничивают пределами аула, села или города, в других случаях – административными границами района, в третьих – масштабом области или республикой. Выбор масштаба для краеведческого изучения, как и конкретного объекта, во многом зависит от того, какие задачи разрешаются в процессе этой работы учителем и учащимися. Материалы по изучению истории родного края являются для учащихся ярким и конкретным примером – ответом на вопрос «С чего начинается Родина?».

История страны, переломляясь в сознании учащихся, должна находить свою конкретную основу в изучении истории родного края: аула, села. Изучая историю родного края, учащиеся знакомятся с конкретными фактами и событиями исторического развития края в прошлом и настоящем. Какие исторические события происходили в крае, кто был их участником, какую роль играл край в определенные периоды истории всей страны.

Наиболее целесообразными формами поисковой работы являются экскурсии и походы по родному краю. Хорошо подготовленный поход, экспедиция – это ожившие страницы учебников истории, географии родного края. Краеведческие экспедиции проводятся в ходе исследований по конкретной теме. Ребята узнают новое о родных местах, могут поделиться увиденным и каждый попытается определить интересную и перспективную для себя тему исследовательской работы на будущее.

Работа в библиотеках, с архивными документами, периодической печатью, сбор газетных материалов о людях и событиях родного края, консультации научных сотрудников архивов, музеев, работников библиотек, опрос, беседы с местным населением, анкетирование создают научную базу, без которой невозможно грамотно организовывать краеведческую деятельность.

В каждой местности найдутся старожилы, местные знатоки истории родного края, воспоминания которых следует записывать. Немаловажна переписка с земляками, проживающими за пределами района, города, области, республики.

Организуя работу учащихся по сбору памятников истории и культуры, увлекая ребят романтикой поиска, нужно добиваться, чтобы их поиск превращался в настоящие уроки воспитания, чувство бережливого отношения к историческим памятникам, усвоение накопленного опыта предшествующих поколений.

Встречи с ветеранами Великой Отечественной войны, ветеранами труда, участниками и очевидцами знаменательных исторических событий, с интересными людьми, учеными и писателями поможет расширить круг общения. Духовное общение с активными участниками исторических событий оказывает на школьников большое педагогическое воздействие.

В настоящее время учителя – предметники в своей урочной и во внеурочной деятельности всё чаще обращаются к проблеме использования краеведческого материала с целью развития творческих способностей школьников, воспитания уважения к культуре и истории родного края.

Достойным местом хранения, использования, популяризации, экспонирования, изучения итогов поисковой, краеведческой деятельности является **школьный музей**.

Предлагаемая модель создания музея строится на понимании музея как формы воспитательной работы. Смоделирован порядок действий по созданию школьного музея. Для этого была изучена и проанализирована литература по проблеме создания школьного музея, раскрыта сущность, функции школьного музея, охарактеризованы основные принципы, этапы деятельности по его созданию.

Модель создания школьного музея

№ п/п	Этапы деятельности	Содержание деятельности	Предполагаемый результат
1.	Создание концепции музея истории школы	<p><i>Концепция - это своеобразная и долговременная программа деятельности по созданию школьного музея.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Определение цели и задач, факторов создания музея; - выбор профиля и жанра; - определение направлений поисково-исследовательской деятельности 	Концепция проходит процесс обсуждения и утверждения в органах самоуправления школы
2.	Организационно-правовая деятельность	<p>Разработка проекта Положения о музее школы;</p> <ul style="list-style-type: none"> - разработка проекта Положения о Совете музея; - выбор помещения (класса) для размещения экспозиции музея, для хранения фондов музея; - разработка проекта приказа директора школы о назначении на должность руководителя музея; - приобретение мебели; - приобретение канцелярских принадлежностей 	<p>Принятие Положения о музее, Положения о Совете музея в органах самоуправления школы;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Приказ о назначении на должность руководителя музея, - приказ о выделении отдельного помещения для школьного музея и его фондов

3.	Поисково – исследовательская деятельность	<p>Составление плана комплектования фондов музея;</p> <ul style="list-style-type: none"> - выбор направлений поиска; - разработка заданий для поисковых отрядов; - организация поисковых отрядов; - учёба членов поисковых отрядов; - старт на школьной линейке поисковой операции 	<p>План комплектования фондов музея;</p> <ul style="list-style-type: none"> - проведение классных собраний по выбору членов поисковых отрядов; - работа поисковых отрядов по выполнению поисковых заданий; - школьная линейка
4.	Создание актива, совета школьного музея	<p>Проведение классных собраний по выбору Совета (актива);</p> <ul style="list-style-type: none"> - организационный сбор Совета (актива) музея; - распределение обязанностей; - учёба актива 	<p>Созданный Совет (актив) музея работает в соответствии с Положением о Совете (активе) музея;</p> <ul style="list-style-type: none"> - заседание Совета музея 1 раз в месяц; - план работы Совета (актива) музея;
5.	Фондовая работа	<p>Учёба группы фондников по правилам и нормам регистрации музейных предметов;</p> <ul style="list-style-type: none"> - регистрация предметов музейного значения в книгах основного и вспомогательного фондов; - тематическая систематизация музейных коллекций 	<p>Музейные предметы зарегистрированы и описаны в Инвентарных книгах основного и вспомогательного фондов;</p> <ul style="list-style-type: none"> - начало систематизации музейных предметов; - оформленные зарегистрированные предметы музейного значения
6.	Экспозиционная деятельность	<p>Разработка тематико – экспозиционного плана;</p> <ul style="list-style-type: none"> - создание художественного эскиза будущей экспозиции; 	<p>Утверждённый тематико – экспозиционный план Советом музея;</p> <ul style="list-style-type: none"> - проведён конкурс

		<ul style="list-style-type: none"> - выполнение технического проекта; - монтаж экспозиции; - техническая подготовка экспозиции (стенды) 	на лучший эскиз будущей экспозиции
7.	Открытие музея		

Список используемой литературы

1. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. М., 2001.
2. Малenkova Л.И. Теория и методика воспитания: Учеб. пособие Вузов и начинающих педагогов/ Л.И. Малenkova; Под ред.П.И. Пидкастого. - М.: Пед. о-во России, 2002.
3. Музееоведение. Музей исторического профиля. - М., 1988.
4. Пручченков А. Музейная педагогика // Воспитание школьников. - 2002. - №5.
5. Туманов В.Е. Школьный музей. - М., 2002.
6. Шмит Ф.И. Музейное дело. Вопросы экспозиции. - Л., 1929.

Приложение 1

Формы краеведческой работы

1. Ознакомление учащихся с годовым циклом народных праздников исвязанных с ним обычаев, традиций, примет и обрядов. Весь план воспитательной работы школы может быть основан на народных праздниках. Каждый класс получает задание собрать материал по истории возникновения того или иного праздника, оформить этот материал в школьной газете. На классных часах учащиеся знакомятся с этой информацией, разыгрывают театрализованные представления, воссоздающие какой-либо народный обряд или обычай, касающийся данного праздника. Сам праздник может выйти за стены школы и быть организован для всего города. Народные праздники должны символизировать определенные традиции из жизни казахского народа или народов, проживающих на территории Республики Казахстан.

2. Краеведческие исследования. Ученики могут заниматься изучением общей истории края или конкретной темой. Можно изучать историю селений и древних городов, восстанавливать планы населенных пунктов в конкретный исторический период, исследовать подробности из истории аулов, составить наиболее интересные биографии селян, записать песни, легенды, обычаи земляков, собрать необходимый материал для школьного музея. Частью исследовательской работы является работа в архивах и библиотеках. Учащиеся приобретают опыт систематического научного исследования, навыки работы с литературой, архивными материалами, развиваются навыки общения. Исследовательская работа опирается на личные наблюдения школьников жизни, труда и быта населения. Она выводит учащихся за рамки урока, за пределы школы, тем самым расширяет их связи с окружающим миром, обеспечивает их адаптацию, активность в условиях современной жизни, повышает культурный и образовательный уровень детей.

3. Рефераты и устные сообщения. Ученики старших классов могут самостоятельно или с помощью взрослых подготовить исследовательские работы по темам истории, экономики родного края, изучить биографии выдающихся людей. Они могут проиллюстрировать свои сообщения фрагментами из литературы, репродукциями живописных полотен, музыкальными отрывками.

4.Походы и экспедиции по историческим местам. Экспедиции и походы, как правило, становятся частью исследовательской работы. Успех их полностью зависит от предварительной подготовки, которая включает в себя изучение архивных материалов, беседы со специалистами. Тематика походов может быть различной – исторической, литературной, этнографической, историко-экологической и другой.

5. Туристско-краеведческие конференции и фестивали. Школа (или несколько школ) готовит выступающих, оформляет альбомы, выставки, находки. В ходе конференций проводятся открытые занятия, осуществляется обмен опытом. На «круглых столах» составляются совместные туристические маршруты.

6. Создание и работа школьных музеев. Музей – это место документирования и сохранения истории, быта, обычаев родного края, место, где зафиксирована незримая связь поколений, поэтому школьный музей не только выполняет культурно-просветительскую функцию, но и является местом встреч разных поколений: подростков, молодежи и ветеранов. Во многих школьных музеях создаются службы экскурсоводов-учащихся 6-10 классов. Они сами готовят материал для экскурсий, обсуждают его с руководителями музея, сами проводят экскурсии для учеников школы. В музее может быть собран исторический материал о ветеранах войны, труда, первых учителях школы, интересных людях города. Создание родословной является одной из самых распространенных форм работы. Детям любого возраста интересно изучать материалы, касающиеся истории своей семьи, ближе узнавать жизнь бабушек и дедушек. Такая работа сближает всю семью. Дети и родители могут создать герб своей семьи, окружающей ее особенности.

7. Написание сочинений, стихов о родном крае, проведение музыкальных, литературных конкурсов, организация программ, посвященных людям, живущих рядом, способствует воспитанию гуманизма, любви к Родине. В решении проблем духовного развития личности важное место занимает формирование **музыкальной культуры** школьников, развитие творческих способностей, воспитание музыкальных вкусов и интересов, которое осуществляется в процессе как учебной, так и внеурочной работы.

Активной формой краеведческой работы может стать освоение детьми народных промыслов на уроках труда и во внеурочное время – на уроках **кружка и клуба по интересам**. Работа по краеведению может объединить всю школу, которая состоит из 3-х ступеней.

1-ая ступень: (начальная школа 1-4 классы) **«Путешествие кистокам».** Формы работы: беседы по страницам народного календаря, «Праздник потешек, загадок и поговорок», «Наурыз».

2-ая ступень: (среднее звено – 5-7 классы). **«Добрый мир».** Формы работы: «Праздник красоты», «Побеседуем у костра», «Страна народных умельцев и промыслов».

3-я ступень: (старшее звено – 8-10 классы). **«Отчий дом».** Формы работы: «Праздник «Золотая осень», «Народная песня – хранилище казахской народности», «Мой Казахстан», «Шымкент – любимый город мой», акции милосердия.

Школьники проводят **поисковую работу** по сбору экспонатов для школьного музея. Создают экспозиции: «Казахская юрта», «Трудовой год сельского хозяина», «Наша школьная жизнь». Для организации целенаправленной краеведческой работы в школе работает **кружок**, тема которого меняется ежегодно.

Приложение 2

Организация детских исследовательских работ

Развитие личности ребенка и ее становление являются основными направлениями в учебно-воспитательной работе со школьниками. Выявление интересов и способностей, создание учащимся условий для их развития – важнейшие элементы педагогической деятельности областной станции юных туристов г.Шымкента. Организация исследовательских работ школьников связана с освоением и углублением знаний ребенка по выбранному профилю предмета. Систематическая научно-исследовательская работа по актуальным вопросам – одно из путей творческого восприятия современной науки. Практика в работе со школьниками показала, что научиться грамотно проводить исследования может практически каждый ребёнок.

1. Творческие работы

Сюда можно отнести сочинения, описания на заданную тему, критические заметки. Подобные работы не являются учебно-исследовательскими, так как в них отсутствует исследовательский аспект в разработке и представлении материала, и в связи с не научностью изложения.

2. Реферативные работы (литературные обзоры)

Подготовка хорошего литературного обзора по любой теме - задача очень сложная для начинающих. При написании реферата подразумевается, что автор проработает большое количество монографий, сборников и статей, в которых содержится материал по интересующей его теме. Так как для учащихся возможность работы в хороших научных библиотеках ограничена, то обычно при написании реферата используется несколько статей, имеющихся в наличии у самого учащегося или его руководителя.

Хороший реферат тоже научная работа. Но если он составлен как простой информационный обзор по теме, и в нем не присутствует анализ и отработка представленного материала, то его нельзя отнести к научной работе. В этом случае он, скорее, попадает в категорию творческих работ.

3. Отчеты об экспедициях и поездках

В работе этой группы может содержаться интересный фактический материал, собранный в результате прохождения маршрута или проведения наблюдений. Но собранный материал часто излагается в виде перечисления увиденного или представляет собой текст, переписанный из походных дневников, без какого - либо обобщения, систематизации и обработки собранных данных.

4. Исследовательские работы

В этих работах содержатся обязательные элементы научного исследования: постановка цели; формулирование задач; выбор методов сбора и обработки фактического материала; проведение наблюдений, опытов и экспериментов; анализ и обсуждение полученного материала, в результате которых исследователь получает ответы (выводы) на поставленные в задачах вопросы.

Различия между учебно-исследовательской и исследовательской работами малосущественны и состоят в том, что учебно-исследовательские работы выполняются школьниками под контролем со стороны преподавателей, часто с использованием упрощенных методик сбора и обработки данных или по некоторому набору последовательных заданий, разработанных с учетом возраста и опыта начинающего исследователя. Результаты, которые могут получиться в процессе выполнения таких работ, часто известны руководителям заранее. Эти работы являются как бы упражнением на заданную тему, когда учащийся оттачивает проподнесенные ему умения и знания, необходимые для выполнения в будущем самостоятельного исследования.

Исследовательские же работы подразумевают большую самостоятельность обучающихся, как при выборе методик, так и при обработке собранного материала. Такие работы выполняются теми, кто уже имеет некоторый опыт исследовательской деятельности, а руководители выступают при этом как консультанты и, при необходимости, помогают на разных этапах ее выполнения. Для выполнения исследовательских работ требуется методически грамотное и правильное руководство.

И еще одно отличие:учебно-исследовательская деятельность подразумевает, в первую очередь, ознакомление школьников с различными методиками выполнение работ, способами сбора, обработки и анализа полученного материала, а также направлена на выработку умения обобщать данные и формулировать результаты. При проведении же исследовательских работ подразумевает, что школьник уже познакомился с основными принципами и методами сбора и обработки данных, освоил их и в состоянии сам оценить свои возможности в выполнении темы. Да и результаты, которые могут получиться, часто неизвестны даже преподавателям.

5. Комплексные работы

Часто во время экскурсий и других поездок школьники осуществляют различные исследования по многим направлениям. Это зоология и ботаника, география и геология, топонимика и этнография. Обычно по каждому разделу работает 2-3 ребенка или группа учащихся. Выполненные исследовательские работы объединяются в общий отчет, где они представлены в виде отдельных разделов.

Если отчет имеет общую цель и выделены задачи для всего исследования, а так же проработаны методические вопросы, общие выводы или заключения, то такую работу можно назвать **комплексным исследованием**, осуществленным группой учащихся.

Если же каждый раздел имеет собственную цель и задачи, методику, выводы и заключение, то следует говорить не о комплексной работе, а об отчете экспедиции, практики и т.д. Руководителям таких работ следует посоветовать – не делать «сборную солянку» из не связанных между собой материалов, а помочь учащимся оформить свои исследования в виде индивидуальных или групповых исследовательских работ.

Темы краеведческих заданий по подготовке научных проектов

1. Археологические древности Южно-Казахстанской области.
2. Южный Казахстан в эпоху мезолита, неолита, палеолита.
3. Петроглифы Юга Казахстана.
4. Культовые памятники Южного Казахстана.
5. Древний город Испиджаб.
6. Сайрамские памятники культовой архитектуры.
7. Средневековый архитектурный комплекс мавзолей Ахмеда Яссави.
8. Древний и средневековый Отран.
9. Городище Ордабасы – символ единства казахского народа.
10. Истоки казахской письменности.
11. Репрессированные Южно-Казахстанской области.
12. Прошлое города Шымкента.
13. История заселения Южно-Казахстанского региона.
14. Древние города Великого Шелкового пути.
15. Жизнь и деятельность казахских ханов, биев, батыров на рубеже XVI-XVII вв.
16. Военные традиции казахов на рубеже XVII-XVIII г.
17. История Сузакских событий.
18. История декабрьских событий 1986 года. Герои-декабристы.
19. Книга памяти (герои ВОВ, герои-афганцы).
20. Видные государственные и политические деятели Казахстана.
21. Культура Казахстана на рубеже XII-XVI вв.
22. Культура Казахстана на рубеже XVIII-XX вв.
23. Ономастика памятников истории и культуры ЮКО.
24. Художественная летопись края.
25. Писатели и поэты юга Казахстана.
26. Творческое наследие Ходжа Ахмеда Яссави
27. Лирический герой поэзии Ходжа Ахмеда Яссави.
28. Злые и добрые силы в казахских народных сказках.
29. Народные песни и их художественное своеобразие.
30. Мифы и легенды родного края.
31. Геология Южно-Казахстанской области.
32. Памятники природы Южного Казахстана.

«Облыстық жас туристер
станциясы» МКҚ
Экскурсия бөлімінің
меншегерушісі
Жәнібек Тастанұлы

**Экскурсиялық бағытты үйымдастырып өткізу және
гид-экскурсовод жетекшісінің дайындығы
(Гид-экскурсовод жетекшілерге көмекші оқу құралы)**

1. Экскурсия туралы жалпы түсінік

Экскурсия (лат. excursio-саяхат жол жүру) жалғыз немесе топпен, ұжыммен көрікті жерлерді аралау музейлерге, саябақтарға бару, көрмелерге кәсіпорындарға тарихи-мәдени орындарға т.с.с оқу-танымдық білімдік сипаттағы, ғылыми спорттық немесе көңіл көтеру қызықтау мақсатында аралау.

Экскурсия әртүрлі жас ерекшеліктері топтармен бекітілген бағытта әр түрлі қозғалу тәсілдері (көлікпен жаяу(мен құралдарды қолдана отырып жүргізіледі.

-Экскурсия топпен бір немесе бірнеше нысандарды (географиялық ,тарихи мәдени т.б.) оқу-танымдық және тәрбие алу мақсатында келіп көрүі.

-жоспарлы түрде экскурсия мекеменің бұйрығы бойынша үйымдастырылып өткізіледі.

-экскурсияға қатысушылар өздеріне –өздері қызмет етсе, өз беттерімен дайындалса онда өз бетінше дайындалған экскурсия болып табылады.

-экскурсиялар өткізу аймағы бойынша жергілікті және алыс жерлерге жасалынатын экскурсия болып бөлінеді.

-жергілікті экскурсиялар аудан облыс көлемінде жүргізіледі.

-өз аумағынан тыс жерлер алыс экскурсиялар.

-экскурсияларға дәрігерлік тексеруден өткен денсаулығы жақсы азаматтарға рұхсат етіледі.

-бір күндік экскурсияларға 7-жастан бастап, көп күндік экскурсияларға өз бетінше болатын және жоспарлы экскурсиларға 12-жастан бастап рұқсат етіледі.

Экскурсиялық бағыттарды ондағы нысандарды жан-жақты білікті білімді маман гид-экскурсовод жетекші ретінде таныстыруы керек.

2. Экскурсияны үйымдастырып өткізу

Экскурсиялық бағытты дайындау үш кезеңнен тұрады.

1) Алдын-ала істелетін жұмыстар.

-экскурсиялық бағытты таңдап белгілеу,

-экскурсиялық бағыт бойынша мәліметтік мәтінді таңдап алу, оларды жинақтап зерделеу.

2) Экскурсияның бағытын жасау мәліметтерді сарапау экскурсия мазмұнын қарастыру, ол негізгі сұрақтарды қамтуы керек, бақылау мәтіні жазылуы керек, экскурсияны өткізу әдістемесімен жұмыс жасау қажеттігі, экскурсия кезінде нысанды көрсету мен әңгімеледің керекті тиімді әдіс –тәсілдерін қолдану, экскурсиялық бағыттың әдістемесі, гид-экскурсовод жетекші ретінде экскурсияны жүргізушілердің экскурсиялық бағыт туралы жеке мәтіндерінің болуы.

3) Экскурсиялық бағытты корғау экскурсиялық бағытқа жіберуші мекеме басшысының экскурсиялық бағытты бекітуі, экскурсиялық бағыт бойынша мәтінді корғаған гид-экскурсовод жетекшігіне рұхсат беруі.

Экскурсиялық бағыт бойынша экскурсияға жауапты азаматтардың жауапкершілігін белгілеп бүйрек шығаруы. Окушылардың немесе экскурсияға барушылардың тізімін, медициналық анықтамасын, сұраныс хаттарын дайындау.

Экскурсиялық бағыттың мәтініне және оның өткізу жағдайына қарамастан барлық экскурсиялық нысандар бойынша экскурсияны өткізу формасы бірдей болады, кіріспе, негізгі бөлім қорытынды.

Экскурсияны ұйымдастырып өткізу барысында экскурсанттармен танысу, олардың автокөлікке мініп-түсіү жолдағы, нысан маңындағы техника қауіпсіздігімен таныстыру, тәртіп ережесі туралы нұсқама беру.

Ақпараттың мәтін туралы қысқаша хабарлама, бағыттың ұзақтығы, шығатын қайтатын уақыты аялдамалардағы бағытты аяқтап келген жердегі тазалықтың сақталуы.

3. Экскурсиялық бағыттың технологиялық картасы

Экскурсиялық бағыттың аталуы: Шымкент-Отыра-Түркістан-Шымкент.

Экскурсияның мақсаты: Экскурсияны ұйымдастырып өткізу барысында Отыра мен Түркістан туралы жан-жақты толық мағлұмат беру.

Экскурсияның міндеттері: Экскурсиялық бағыттың дайындалған мәтіні негізінде нысанның немесе орынның өткені, қазіргісі және келешегі туралы бар акпаратты айтып жеткізу.

Экскурсиялық бағыттың жүріп өту уақытының ұзақтығы - 12 сағат.

Экскурсиялық бағыттың жүріп келу қашықтығы - 540 км.

Экскурсияның мазмұны: ОҚО туралы, Шымкент қаласы туралы қысқаша мәлімет Отыра ауданы Әл-Фараби музейі, Отыра төбе, Арыстанбаб кесенесі, Түркістан қаласы туралы Қожа Ахмет Яссави мавзолейі туралы ақпарат беру.

Экскурсиялық бағыттың жүріп өту жолының схемасы дайындалып көрсетілуі керек.

Экскурсиялық бағыт бойынша экскурсияны жыл бойы жүргізуге болады.

Экскурсияның негізгі бөлімі

Экскурсиялық бағыт нысандарында оны көрсету мен әнгімеледің байланыстылығы. Экскурсиялық бағыттың тақырыбына байланысты ол бірнеше тақырыпшалар мен құрастырушы сұрақтардан тұрады. Ол тақырыпшалар мен сұрақтар 5-10 минут аралығында болуы керек.

Экскурсиялық бағыттар тақырыптар бойынша:

- тарихи-мәдени
- әдеби,
- сәулеттік,
- өндірістік,
- экономикалық,
- табиғат аясында.

Корытынды 5-7 минутта жасалады, оны екі бөлімге бөлуге болады.

-экскурсиялық бағыттың негізгі мазмұның корытындысы.

-экскурсиялық бағыттың мақсатын жүзеге асыратын мәтінге байланысты түсінік жасау

Экскурсиялық бағытты ұйымдастырып өткізу барысында мынадай кезеңдер болады.

-экскурсиялық бағыт бойынша тапсырыс қабылдан құжаттарын рәсімдеу

-экскурсия жасайтын нысанды орынды анықтау, белгілеу.

-экскурсиялық бағыттың тақырыбы мен мақсаты міндетін анықтау.

-экскурсиялық нысанның, орынның орналасуы, ол туралы білім беру құндылығы.

-экскурсиялық бағыт бойынша мәліметтердің дереккөздерін анықтау.

-экскурсиялық бағыттың схемасын жасау.

-экскурсиялық бағытты жүріп өту жолы.

Экскурсия жүргізуудің технологиялық картасы.

-экскурсия жүргізушінің «Жеке портфелінің» болуы.

-әдістемелік әдіс-тәсілдерді менгеру.

Экскурсиялық нысандарын іріктеу мен зерделеуде экскурсиялық бағыт нысандарын дұрыс таңдау, оның саны белгілі нысанды немесе орынды көрсетудің жүйелілігі экскурсияның сапасына әсер етеді.

Экскурсиялық нысандар негізгі және қосымша болып бөлінеді:

1) Негізгі экскурсиялық бағыт нысаны экскурсияның тақырыбын анықтайтын нысандар жатады, экскурсияны көрсету барысында тақырыпшаларға бөлінеді.

2) Экскурсиялық бағыттың қосымша нысандары өткен жағдайлар туралы егжей-тегжейлі әңгімемен нақты деректерді толықтырады.

Экскурсия тәжірибесінде 2,5-3 сағаттық шолуда 15-30, тақырыптық экскурсияларда 10-15 нысандар пайдалынады.

Нысан ретінде:

-Тұған өлкеміздің тарихи-мәдени өміріндегі тарихи оқиғаларға байланысты ұмытылмайтын жерлер (мысалы, Үш жүздің басын қосқан Ордабасы т.с.с)

-атақты тұлғалардың өмірі мен қызметіне байланысты мемориалдық ескеркіштер музейлер сәулеттік құрылыштар түрғын және қоғамдық ғимараттар мәдениет ғимараттары, инженерлік-өндірістік ғимараттар, мекемелердің ғимараттары т.б. құрылыштар.

Табигат нысандары, орындары (өзен, көлдер, корықтар, ормандар, тоғайлар саябақтар, жоғалып бара жатқан өсімдіктер, ағаштар.)

-мемлекеттік музейлер, көрмелер тұрақты және уақытша көрмелер,

-өнер ескерткіштері, қолөнер бүйімдары мүсіндер, сурет бейнелеу өнері шығармалары т.б.

Экскурсиялық нысандар сақталуы жағдайына қарай толық сақталған, жартылай сақталған жойылған болып есептеледі.

Экскурсиялық нысандарды іріктеу барысында әрбір нысанға жеке карточка толтырылады. Корточка мұнадай мәліметтер болуы тиіс:

-нысанның атауы бұрынғы, қазіргі жүртшылық қалай атайды.

-экскурсиялық нысанға байланысты тарихи оқиға, оның уақыты.

-экскурсиялық нысанның географиялық орны, пошталық мекен жайы орналасқан аймағы (облысы елді-мекен)

-экскурсиялық нысанның (ескерткіштің) сипаттамасы (авторы салынған, жасалған пайда болған уақыты, жасалған материалы жазба мәтіні)

-экскурсиялық нысан туралы мәлімет дереккөзі (жазылған әдебиеті мұрағат мәліметі, ауызша айтылған сөз, баспасөз материалдары).

-экскурсиялық нысанның сақталуы орналасқан жердің жағдайы мен қайта өндөлген уақыты.

-экскурсиялық нысанды (ескерткіштердің қорғауға алған мекеме үйім кімге жүктелген).

-қандай экскурсияларда нысан қолданылады.

Корточкиның жасалған уақыты, оны жасаған адамның лауазымы мен аты-жөні жазылады, сондай-ақ экскурсиялық нысанның бұрынғы суреттерімен қазіргі суреті болуы тиіс.

Тұған өлкеміздің және Шымкент қаласы бойынша экскурсиялық бағыттардың арақашықтықтары төменде көрсетілген

- 1 . Бәйдібек ескерткіші, Зообак-Дендробақ. (40-50км)
2. Облыстық тарихи өлкетану мұражай. Ұлттық салт-дәстүр орталығы.(40-50км)
3. Абай саябағы-Құғын сүргін құрбандарының мұражайы.(35-40км)
4. Тәуелсіздік саябағы-Ордабасы алаңы,Шеміші алеясы.(30-35км)
5. Шымкент-Тұрлан елді мекеніндегі қолданбалы этнографиялық мұражай.(40-50км)
6. Шымкент-Түркістан қаласы-Шымкент.(360-380км)
7. Шымкент-Отырар-Арыстанбаб-Шымкент.(360-380км)
8. Шымкент-Отырар-Арыстанбаб-Түркістан-Шымкент.(410-420км)
9. Шымкент-Біркөлік шатқалы-Шымкент. (120-130км)
- 10.Шымкент-Сайрамсу шатқалы-Шымкент. (160-18км)
- 11.Шымкент-Ақмешіт шатқалы-Шымкент.(120-130км)
- 12.Шымкент-Ақсу Жабағалы-Шымкент. (200-220км)
- 13.Шымкент-Машат шатқалы-Шымкент. (120-130)
14. Шымкент-Домалак ана-Ақмешіт үнгірі-Шымкент. (250-260км)
15. Шымкент-Сайрам-Мәртебе-Шымкент.(100-110км)
16. Шымкент-Ордабасы тарихи-мәдени ұлттық қорығы-Шымкент.(100-110км)
17. Шымкент-Файып Ерен-Қырық шілтен-Кеме қалған кешені-Шымкент.(120-140км)

Экскурсиялық бағыттың технологиялық картасы

Экскурсиялық бағыттың жүру жолдары	Аялдайтын орындар	Көрсетілетін нысан	Таны су уақыты	Негізгі ақпарат мазмұны	Нұсқау, ереже	Әдістемелік нұсқаулық
Республика көшесі Темірлан тас жолы Шымкент Самара тас жолы			2,5 сағат	ОҚО туралы және Шымкент қаласы туралы мәлімет		
Шәуілдір селосы	Әл-Фараби музейі, Отырар төбе, Арыстанбаб кесенесі	Әл-Фараби музейі, Отырар төбе, Арыстанбаб кесенесі	2,5 сағат	Отырар, Отырар төбе, Арыстанбаб кесенесі	Нысандағы техника қауіпсіздігі ережесі	Бағыт бойынша жаңа жол құрылышы
Түркістан қаласы	Орталық алаң	Қ. А. Яссайи кешені	4 сағат	Түркістан қаласы, Қ.А.Яссайи кешені туралы	Тұсқі үзіліс	Қазіргі Түркістанның сәулеті
Шымкент-Самара бағыты жолы. Темірлан тас жолы Республика даңғылы	ОЖТС		3 сағат	ОҚО байланысты аныз әңгімелер		

«Облыстық жас туристер станциясы»

МКҚК экскурсия бөлімінің әдіскері

Ж.Таштанұлы

**«Жас өлкетанушы-экскурсовод» үйірмесінің
күнтізбелік жоспары**

1. Туған өлкеміздің тарихи-мәдени мұрасы мен өткені және қазіргі тарихын, экономикасы мен әлеуметтік жағдайын, мәдениетін зерттеу, халқымыздың салт-дәстүрін, әдет-ғұрпы туралы қосымша білім мен тәрбие беру.

2. Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде ақпарат беру, балаларға туристік-өлкетану және экскурсиялық қызмет көрсету арқылы туған жерге, табиғатқа деген сүйіспеншілігін қалыптастыру және дамыту.

3. Оқушылардың бос уақыты мен демалысын тиімді пайдалану үшін туған өлкенің тарихи-мәдени орындарына, сонымен қатар табиғат орындарына экскурсиялар ұйымдастыру.

4. Жасөспірімдерді қоғамдық, мәдени-көпшілік іс-шараларға қатыстыру арқылы көпшілікпен дұрыс қарым-қатынас жасауға үйрету және олардың ұйымдастыру қабілетін қалыптастыру.

Күнтізбелік жоспар

p/c	Теориялық сабактар тақырыбы	Сағат саны		Мерзі мі	Пайданылатын әдебиеттер	Ескерту
		теория	прак- тика			

I. Ұйымдастыру кезеңі

Қыркүйек

1	Ұйымдастыру кезеңі.		2с			
2	Мектеп ұжымымен, сынып жетекшілермен кездесу.		2с			
3	Ата-аналармен және оқушылармен кездесу		2с			
4	Үйірме топтарына оқушыларды жинақтау, іріктеу.		2с			
5	Kіріспе сабак. Техника қауіпсіздігімен таныстыру.		2с			
6	«Мен – өз Отанымның патриотымын» ашық сабак .		2с			

II. Экскурсия

7	Туризм туралы жалпы түсінік.	2с			«Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия /	
---	------------------------------	----	--	--	------------------------------------	--

				Бас редактор Ә.Нысанбаев1998ж.	
8	Экскурсия туралы мағлұмат, экскурсия түрлері.	2с		Емельянов Б.В. Экскурсоведение.2002. Нұсқаулық	
9	Экскурсия кезіндегі техника қауіпсіздігі.	2с		Емельянов Б.В. Экскурсоведение. Учебное пособие. М., 2002	
10	Экскурсияның маңызы мен мақсаты	2с		Емельянов Б.В. Экскурсоведение. Учебное пособие. М., 2002	
11	ОҚО-ның экскурсиялық бағыттары	2с		Әдістемелік құралдар, дайындалған материалдар. Қазак энциклопедиясы. Бас редактор Ә.Нысанбаев1998ж	Саяхат жасау
12	Сынақ сабак		2с		

Қазан

13	КР “Туризм туралы” заңы және нормативтік құжаттар	2с		Туризм туралы заңдар мен нормативті құралдары	
14	Туристік жорықтар мен серуендер және экскурсиялардың мақсаттары мен міндеттері	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013. Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
15	Туризм түрлері және оның ерекшеліктері	2с		“Туризм және өлкетану негіздері” 2013. Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
16	Туристік керек-жараптар (арнайы, жеке, топтық)		2с	“Туризм және өлкетану негіздері” 2013. Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
17	Туристік құжаттар және оларды жүргізу	2с		“Туризм және өлкетану негіздері” 2013 Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
18	Туристік тұрмысты ұйымдастыру		2с	“Туризм және өлкетану негіздері”2013. Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
19	Жорық кезіндегі аялдау және түнейтін орындар	2с		“Туризм және өлкетану негіздері” 2013. Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
20	Жорық кезіндегі алау жағуды ұйымдастыру. Қауіпсіздік ережелерін	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	

	сақтау				
21	Туристік жорыққа қажетті азық-түлікті есептеу	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
22	Жорыққа қажетті керек-жарақтарды жол дорбага талапқа сәйкес жинау	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
23	Жорық бағытын жоспарлау	2с		Нұсқаулық	Саяхат жасау
24	Сынақ сабак	2с			

Қараша

25	Оңтүстік Қазақстан Облысының құрылуды	2с		Тарихи деректер. Қазақ энциклопедиясы, 7 том.2015 жылғы 1 қантарға Қазақстан Республикасының облыстары, қалалары және аудандары бойынша халық саны	
26	Оңтүстік Қазақстан облысының әлеуметтік-экономикалық жағдайы мен мәдениеті	2с		Баспасөз материалдары www.wikipedia.org 3.Қазақ энциклопедиясы	
27	ОҚО-ның этнографиялық және ұлттық ерекшеліктері, демогра-фиялық жағдайы	2с		Тарихи деректер, баспасөз материалдары. Қазақ энциклопедиясы, 7 том	
28	ОҚО-ның географиялық орны	2с		Оқулықтар, карта. Қазақ энциклопедиясы, 7 том.2015 жылғы 1 қантарға Қазақстан Республикасының облыстары, қалалары және аудандары бойынша халық саны	
29	ОҚО-ның климаты	2с		Оқу құралдары. Қазақ энциклопедиясы, 7 том. 2015 жылғы 1 қантарға Қазақстан Республикасының облыстары, қалалары және аудандары бойынша халық саны	
30	ОҚО-ның жер бедері	2с		Оқу құралдары. Қазақ	

				энциклопедиясы, 7том.2015 жылғы 1 қантарға Қазақстан Республикасының облыстары, қалалары және аудандары бойынша халық саны	
31	ОҚО-ның флорасы мен фаунасы	2с		Оқу құралдары, баспасөз материалдары. Қазақстанның ғизикалық географиясы, Алматы: Атамұра,	
32	Өлкеміздің таулары	2с		Оқу құралдар, карта, журналдар. А.Айрамбаева. "Өлкетану" үйірмесі, "География және табиғат" журналы	
33	Өлкеміздің өзен-көлдері	2с		Оқу құралдар, карта, журналдар. А.Айрамбаева. "Өлкетану" үйірмесі, "География және табиғат" журналы	
34	Өлкеміздің табиғат зоналары	2с		Оқу құралдар, карта, журналдар. А.Дүйсенбаев. "Отантану" курсы, "География және табиғат" журналы	
35	Оңтүстік Қазақстан облысындағы қорықтар	2с		Деректі құжаттар. Оңтүстік Қазақстан облысының энциклопедиясы	Саяхат жасау
36	Сынақ сабак	2с			

Желтоқсан

37	Киелі Қазығұрт тауы	2с		Деректер, Баспасөз материалдары. Оңтүстік Қазақстан облысының энциклопедиясы, 4том	
38	Көне Сайрам қаласы туралы	2с		Оқу құралы, деректер, баспасөз материалдар. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық	

39	Үш жүздің басын қосқан Ордабасы	2с			Оқу құралы,Қазақ энциклопедиясы, 4 томҚазақстан тариҳы,Қабылдинов 3.Е., Қайыпбаева А.Т.Алматы: Атамұра	
40	Көне Отырар тарихы	2с			Деректер,Оқу құралы,баспасөз материалдар. "Қазақ Энциклопедиясы"	Саяхат жасау
41	Қазіргі Отырар тарихы.Отырар мұражайы туралы	2с			Баспасөз. "Қазақ Энциклопедиясы" материалдары, деректер. А.Дүйсенбаев. "Отантану" курсы, "География және табиғат" журналы	Экскурсия жасау
42	Көне Түркістан тарихы	2с			Баспасөз материалдары, оқу құралдары, деректер.	
43	Қазіргі Түркістан	2с			Баспасөз материалдары, оқу құралдары, деректер.	Экскурсия жасау
44	А.Яссави тарихи мәдени кешені туралы	2с			Баспасөз материалдары,оқу құралдары,деректер	
45	ОҚО-ның территориясынан өткен Ұлы Жібек жолы	2с			Баспасөз материалдары, әдеби кітаптар, журналдар	
46	Бәйдібек ата мен Домалақ ана кесенесі	2с			Баспасөз материалдары, деректер, әдеби кітаптар. Қазақ Энциклопедиясы. Зтом	Экскурсия жасау
47	Боралдайдағы таңбалы тастар	2с			Баспасөз материалдары.Энциклопед ия. - Алматы: Атамұра	
48	Сынақ сабак		2с			

Қантар

49	Өлкеміздегі экскурсия жасайтын табиғат орындары	2с			Баспасөз материалдары. А.Дүйсенбаев. "Отантану."	
50	Біркөлік шатқалы	2с			Баспасөз материалдары. А.Айрамбаева. "Өлкетану"үйірмесі, "География және табиғат"журналы	Экскурсия жасау
51	Ақмешіт шатқалы	2с			Баспасөз	Экскурсия

				материалдары. Қазақ Энциклопедиясы	жасау
52	Сайрамсу, Қасқасу шатқалдары	2с		Баспасөз материалдары. "Егемен Қазақстан" Республикалық газеті" ААҚ, 2006	Экскурсия жасау
53	Машат шатқалы	2с		Баспасөз материалдары.	Экскурсия жасау
54	Ақсу-Жабағлы мемлекеттік қорығы	2с		Баспасөз материалдары. Жамбыл облысының топономикалық атауларының анықтамалығы. Қазақстан балалар энциклопедиясы	Экскурсия жасау
55	Бәйдібек ауданындағы Ақмешіт үңгірі	2с		Баспасөз материалдары. Қазақ Энциклопедиясы	Экскурсия жасау
56	Өлкеміздегі республикалық, облыстық, аудандық деңгейдегі мұражайлар	2с		Баспасөз материалдары. А. Айрамбаева. "Өлкетану" үйірмесі, "География" және табиғат" журналы	
57	Шымкент қаласының тарихы. Қазіргі Шымкент	2с		Баспасөз материалдары. Подушкин Н. П. Когда родился Шымкент? Шымкент. Историко-информационный путеводитель. Шымкент, 1998	Экскурсия жасау
58	Шымкент қаласының этнографиялық және ұлттық ерекшеліктері, демографиялық жағдайы	2с		Баспасөз материалдары. Асылбеков М.Х., Козина В.В. Народонаселение Казахстана в условиях суверинетата. – Алматы: Тарих тағылымы, 2010. 152 с Асылбеков Е.С. Оңтүстік Қазақстанды мекендеген ұлттардың демографиялық тарихы. ҚазҰУ хабаршысы. Тарих сериясы. № 3 (38).200	
59	Шымкент қаласындағы тарихи-мәдени ескерткіштер	2с		Баспасөз материалдары. Подушкин Н. П. Когда родился Шымкент? Шымкент. Историко-информационный путеводитель. Шымкент,	

				1998.	
60	Сынақ сабақ	2с			
Ақпан					
61	Облыстық тарихи-өлкетану мұражайы	2с		Баспасөз материалдары. А.Айрамбаева. "Өлкетану" үйірмесі, "География" және табиғат" журналы	Экскурсия жасау
62	Д.Қонаев мұражайы	2с		Баспасөз материалдары. ҚазССР Қысқаша энциклопедия, 2-том. Алматы - 1987	Экскурсия жасау
63	"Қасірет" мемориалы	2с		Баспасөз материалдары.	Экскурсия жасау
64	"Құғын-сүргін құрбандары" мұражайы	2с		Баспасөз материалдары. "Егемен Қазақстан" Республикалық газеті" ААК, 2006.	Экскурсия жасау
65	Тұған өлкеміздің экскурсиялық бағыттары	2с		Баспасөз материалдары. "Қазақ Энциклопедиясы" Туризм және өлкетану негіздері. Оку құралы. 2006 жыл	
66	Шымкент қаласындағы саябақтар туралы	2с		Баспасөз материалдары. Уикипедия	
67	Тұрлан елдімекеніндегі қолданбалы археологиялық мұражайы	2с		Баспасөз материалдары	Экскурсия жасау
68	"Достық" мұражайы	2с		Баспасөз материалдары	Экскурсия жасау
69	Шымкент қаласындағы мәдениет орындары	2с		Баспасөз материалдары. Подушкин Н.П. Когда родился Шымкент? Шымкент. Историко-информационный путеводитель. Шымкент, 1998	
70	Шымкент қаласындағы арнаулы және жоғарғы оқу орындары	2с		Баспасөз материалдары	
71	Шымкент қаласы бойынша экскурсиялық бағыттар	2с		Баспасөз материалдары. 1. Қазақ энциклопедиясы 2. www.wikipedia.org 3.	Экскурсия жасау

				www.visitkazakhstan.kz 4. www.saryagash.kz	
72	Сынақ сабак	2с			
Наурыз					
73	Туристік шатыр. Оның күру жолдары	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013. Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
74	Туристік түйіндер.Оларды байлау жолдары	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
75	Жіп түйіндерін байлау жолдарын үйрену	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
76	Жұмар және карабиндерді дұрыс қолдануды үйрену	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
77	Туристік белдемшелерды қолдану тәсілдері	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
78	Жорық жолындағы кедергілер туралы	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
79	Кедергілерден өту техникасы	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
80	Жорық кезінде өткелдерден, өзендерден, құздардан өту	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
81	Жорық кезіндегі күтпеген оқиғалар кезіндегі іс-әрекет	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
82	Орманды жерлермен қозғалу тәсілдері	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
83	Жазық даала және шалғынды алқаптардан өту тәсілдері	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
84	Сынақ сабак	2с			
Сәуір					
85	Ағын сулар мен өзендерден өту	2с			
86	Жыл мезгілдеріне байланысты жорықтарды жоспарлау	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	

87	Жорық кезіндегі ауарайның түрлі жағдайларындағы іс-әрекеттер		2c		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
88	Туристік жорық кезіндегі тамақтану тәртібі	2c			Әдістемелік құралы	
89	Туристік жорық кезіндегі алғашқы медициналық көмек көрсету	2c			“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
90	Медициналық көмек көрсетудің түрлері	2c			“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
91	Жорық туралы есеп дайындау	2c				
92	Жергілікті жерді бағдарлау		2c		“Туризм және өлкетану негіздері”2013. Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
93	Ара қашықтықты және биіктікті көзben мөлшерлеу арқылы бағдарлау әдістері	2c			“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
94	Компас. Азимут,горизонт түсініктері	2c			“Туризм және өлкетану негіздері”2013. Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
95	Компас жұмыс істеу жаттығулары		2c		“Туризм және өлкетану негіздері”2013. Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
96	Сынақ сабак		2c			

Мамыр

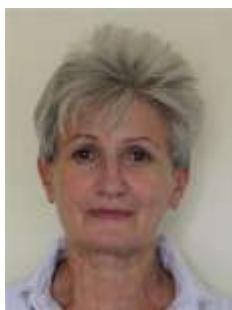
97	Күнге,айға, жұлдыздарға қарап бағдарлау әдістері		2c		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
98	Картамен жұмыс жасау		2c		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
99	Топографиялық белгілер	2c			“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
100	Туристік жарыстар.Оның түрлері(ережесі)	2c			“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
101	Туристік көпсайыс,оның түрлері(ережесі)	2c			“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
102	Үйірмешілердің түрлі туристік жарыстарға дайындау		2c		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б.,	

				Асубаев Б.К	
10 3	Тұрлі туристік жарыстар кезіндегі қауіпсіздік ережелері	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
10 4	Туристік жарыстар мен слеттерді өткізуге қажетті керек-жараптар	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
10 5	Туристік жарыстар мен слеттер кезіндегі тамактану тәртібі	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
10 6	Туристік жарыстар кезіндегі үйірмешілердің жеке тәртібі және міндеті	2с		“Туризм және өлкетану негіздері”2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К	
10 7	Сынақ сабақ	2с			
10 8	Оқу жылын қорытындылау	2с			

Барлығы: 216 сағат

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. «2009-2010 жж туристік көпсайыс бойынша жарыстар ережесі» Қазақстан туристік одағы Президиумының және Қазақстан Республикасы туристік көпсайыс және спорттық туризм республикалық федерациясымен 2006 жылғы 17 желтоқсанда бекітілген № 2 Қаулысы.
2. В.Н.Вуколов. «Основы техники и тактики активных видов туризма».Оқу құралы. Алматы, 2005.
3. Т.К.Жездібаев. «Туризмді бастаушыларға кенес», Алматы, 2005.
4. П.И.Мариковский. «В стране каменных курганов и наскальных рисунков». Алматы, 2005.
5. «Туризм және өлкетану негіздері» 2013.Мазбаев О.Б., Асубаев Б.К
6. Баспасөз материалдары.Подушкин Н.П. Когда родился Шымкент? Шымкент. Историко-информационный путеводитель. Шымкент, 1993

**Керхер Е.Г. –
заведующая туристско-спортивным
отделом областной станции юных туристов**

УЧЕБНАЯ ПРОГРАММА «ЮНЫЕ СПАСАТЕЛИ»

Первый год обучения
**Кол-во часов: 216 час.
из них: теория – 54 час.
практические занятия: в помещении – 84 час.
на местности – 78 час.**

Второй год обучения
**Кол-во часов: 216 час.
из них: теория – 70час.
практические занятия: в помещении – 82 час.
на местности – 64 час.**

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Настоящая учебная программа разработана в соответствии со статьей 54 Бюджетного кодекса Республики Казахстан, статьей 6 Закона Республики Казахстан «Об образовании» на основании Типового положения по организации работы клубов (кружков) «Юный спасатель».

Учебная программа «Юные спасатели» - инновационная, способствующая подготовке общественных кадров для привлечения к массово-разъяснительной работе по соблюдению основ безопасности жизнедеятельности, а также правил и мер по предупреждению чрезвычайных ситуаций.

В современных условиях подготовка юных спасателей необходима для обучения основам безопасности жизнедеятельности и оперативных действий в случае возникновения чрезвычайных ситуаций. Проведение занятий и соревнований по спасательному спорту вырабатывает у школьников быстроту реакции, выносливость, силу, ловкость, воспитывает дисциплинированность, настойчивость в достижении цели, мужество и волю, необходимые в учебе и в труде.

Приобщение школьников к спасательным работам направлено на профориентацию, так как к занятиям по подготовке юных спасателей могут привлекаться специалисты из местных спасательных отрядов и представители Департаментов по чрезвычайным ситуациям областей, городов МЧС Республики Казахстан. По окончании обучения юные спасатели сдают зачет и получают удостоверение клуба (кружка) «Юный спасатель».

Для обучения и воспитания юных спасателей необходимы кадры из числа педагогов дополнительного образования и педагогов-предметников общеобразовательных школ, владеющих необходимыми теоретическими знаниями по туризму и краеведению, практическими навыками техники и тактики спортивного туризма, навыками

преодоления естественных препятствий, знаниями правил и приемов безопасного проведения учебных спортивных походов, имеющих звания «Инструктор школьного туризма», «Инструктор туризма», «Инструктор альпинизма».

Цели программы

1. Воспитание патриотизма и гражданственности.
2. Пропаганда здорового образа жизни и занятости учащейся молодежи.
3. Приобретение школьниками знаний, умений и навыков действий в различных экстремальных ситуациях.
4. Выработка волевых качеств, взаимовыручки и коллективизма.
5. Развитие самостоятельности и инициативы.
6. Профессиональная ориентация и приобретение определенных трудовых навыков.

Задачи программы

1. Вовлечение школьников в систематические занятия с целью оздоровления, расширения кругозора и познания окружающего мира.
2. Углубленное изучение основ безопасности жизнедеятельности в организациях образования.
3. Овладение основам спасательного дела, формирование умений и навыков по ликвидации чрезвычайных ситуаций, а также по оказанию первой медицинской помощи пострадавшим при чрезвычайных ситуациях.
4. Участие в туристских слетах и соревнованиях по спасательным работам с целью закрепления теоретических знаний, отработки практических умений и навыков.
5. Организация специальной общефизической подготовки с целью выполнения разрядных требований.

Создание программы «Юные спасатели» стало необходимым в связи с письмом Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан № 04-02/2920-и от 23.11.2012г., явилось следствием отсутствия Типовых программ дополнительного образования по подготовке юных спасателей, расширением деятельности организаций дополнительного образования, социальной потребности населения.

Располагая достаточными ресурсами по спортивному туризму, наработав определенный опыт в кадровой туристской подготовке, отработав методику работы со старшеклассниками и туристским активом школ города Шымкент, стало возможным апробирование авторской программы по подготовке юных спасателей. Предлагаемая программа подразумевает как групповые, так и индивидуальные занятия.

В ходе реализации программы предусмотрены практические занятия по технике и тактике спасательных работ, соревнования по спасательному спорту и горная подготовка, изучение и обучение первоначальным навыкам работы с аварийно-спасательными инструментами, специальной техники, спасательного оборудования и снаряжения, средств связи, применяемых в случае возникновения чрезвычайных ситуаций.

Членами клубов (кружков) «Юный спасатель» могут быть учащиеся общеобразовательных школ в возрасте от 10 до 17 лет. Программа рассчитана на 2-х годичное обучение. Работа по реализации программы ведется непрерывно в течение года и в период летних каникул. Процесс реализации программы сопровождается созданием методических рекомендаций, как для проведения отдельных занятий, так и для горной подготовки и спортивных соревнований.

Руководствуясь предлагаемой программой, преподаватель составляет календарно-тематический план работы кружка, который во многом будет зависеть от специализации самого руководителя, профиля кружка, степени подготовленности школьников, географических и климатических условий проживания и проведения слетов и

соревнований, туриад и альпиниад. Все эти особенности должны найти отражение в учебном плане работы кружка.

Важнейшим условием успешного обучения и воспитания является сочетание теории с практикой. Составляя планы на каждое занятие, руководитель должен ставить перед собой конкретную цель: какими практическими умениями и навыками должны овладеть учащиеся в результате обучения.

Кроме отработки упражнений по каждой отдельной теме, программой предусматриваются: комплексные практические занятия по освоению техники и тактики спасательных работ, практические занятия в оперативно-спасательных отрядах, на станциях водно-спасательных служб, в пожарных частях службы пожаротушения, в центрах медицины катастроф, практические занятия по топографии и ориентированию, соревнования и специальные тренировки на местности.

Ожидаемые результаты

Результатом реализации программы «Юные спасатели» должно явиться участие школьников в соревнованиях по поисково-спасательным работам, подготовка общественных кадров по соблюдению основ безопасности жизнедеятельности.

По окончании обучения юных спасателей организуется сдача зачета при участии сотрудников территориальных органов Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан с обязательным вручением удостоверения «Юный спасатель».

План занятий первого года обучения

п/п	Наименование тем и разделов	Всего часов	В том числе		На местности и полигоне
			Теория	Практика	

I.Общая подготовка

1.	Раздел № 1. Организация аварийно-спасательной службы Тема № 1.1 Аварийно-спасательные службы, их задачи и деятельность	2	1	1	-
2.	Тема № 1.2 Спасатели и их статус	2	1	1	-
3.	Раздел № 2. Последствия чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера Тема № 2.1 Классификация чрезвычайных ситуаций	2	1	1	-
4.	Тема № 2.2 Чрезвычайные ситуации природного характера	2	1	1	-
5.	Тема № 2.3 Чрезвычайные ситуации техногенного характера	2	1	1	-

II.Специальная подготовка					
6.	Раздел 3. Аварийно- спасательные средства и технологии ведения аварийно-спасательных работ Тема № 3.1 Средства индивидуальной защиты органов дыхания и кожи	2	1	1	-
7.	Тема № 3.2 Экипировка спасателей	8	2	2	4
8.	Тема № 3.3 Средства связи службы спасения	4	2	-	2
9.	Тема № 3.4. Жизнеобеспечение спасателей при ведении работ в зонах чрезвычайных ситуаций	8	2	2	4
10.	Тема № 3.5 Основы выживания в различных чрезвычайных ситуациях	6	2	2	2
11.	Раздел 4. Медицинская подготовка юных спасателей Тема № 4.1 Первая медицинская помощь	2	1	1	-
12.	Тема № 4.2 Средства для оказания первой медицинской помощи у спасателя	2	1	1	-
13.	Тема № 4.3 Характер поражений в чрезвычайных ситуациях	4	2	2	-
14.	Тема № 4.4 Приемы оказания первой медицинской помощи	4	2	2	-
15.	Раздел 5. Топографическая подготовка юных спасателей Тема № 5.1 Топографические карты. План, схема, крошки местности	2	1	-	1
16.	Тема № 5.2 Определение сторон горизонта по местным предметам	4	2	-	2
17.	Тема № 5.3 Карта и компас в аварийно-спасательной службе	2	1	-	1
III. Физическая, техническая и психологическая подготовка					
18.	Раздел 6. Психологическая подготовка юных спасателей Тема № 6.1 Морально-психологические основы профессионального статуса спасателя в современном обществе	2	2	-	-
19.	Тема № 6.2 Общая характеристика личности и её психологических особенностей	2	1	1	-
20.	Тема № 6.3 Психологическая подготовка спасателей к действиям в чрезвычайных ситуациях	2	1	1	-
21.	Раздел 7. Физическая подготовка юных спасателей Тема № 7.1 Цели и задачи физического воспитания	2	2	-	-
22.	Тема № 7.2 Общая физическая подготовка	24	2	10	12

23.	Тема № 7.3 Основы скалолазания	24	2	14	8
24.	Раздел 8. Техническая и тактическая подготовка юных спасателей и организация аварийно-спасательных работ Тема № 8.1 Туристские узлы и их применение в практике спасательных работ	6	2	4	-
25.	Тема № 8.2 Техника и тактика преодоления естественных и искусственных препятствий в аварийно-спасательных мероприятиях	40	6	18	16
26.	Тема № 8.3 Организация и проведение спасательных работ	24	6	10	8
27.	Тема № 8.4 Соревнования по спасательному спорту и туристскому многоборью. Организация и проведение	32	6	8	18
	ИТОГО:	216	54	84	78

Примерная учебная программа «Юные спасатели» **1-й год обучения**

I. Общая подготовка

Раздел № 1. Организация аварийно-спасательной службы

Тема № 1.1. Аварийно-спасательные службы, их задачи и деятельность.

Основные понятия об аварийно-спасательных службах. Задачи аварийно-спасательных служб. Деятельность аварийно-спасательных служб, их взаимодействие с другими функциональными системами по ликвидации чрезвычайных ситуаций.

Практические занятия. Просмотр слайдов, фильмов о чрезвычайных ситуациях и действиях аварийно-спасательных служб в этих ситуациях. Встречи, беседы с представителями службы ЧС.

Тема № 1.2. Спасатели и их статус.

Порядок присвоения квалификации “Спасатель”. Квалификационные требования к спасателю. Порядок аттестации и последующих переаттестаций. Права и обязанности спасателя. Социальные гарантии спасателей. Основы правового регулирования действий спасателей в чрезвычайных ситуациях. Юридическая ответственность спасателей.

Практические занятия. Встречи, беседы с представителями службы ЧС. Экскурсия на базу дислокации местного спасательного отряда МЧС РК и ознакомление с их работой.

Раздел № 2. Последствия чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера

Тема № 2.1.Классификация чрезвычайных ситуаций

Классификация чрезвычайных ситуаций по сфере возникновения, по масштабу возможных последствий, по ведомственной принадлежности, по характеру лежащих в основе событий. Характеристика чрезвычайных ситуаций.

Практические занятия. Просмотр и разбор слайдов и фильмов о чрезвычайных ситуациях. Встречи с очевидцами и участниками ЧС.

Тема № 2.2. Чрезвычайные ситуации природного характера.

Природа и причины возникновения стихийных бедствий и их воздействие на среду обитания человека. Современные представления о природе стихийных бедствий. Процесс воздействия стихийных бедствий на среду обитания человека. Землетрясения, наводнения,

цunami, паводки, сели и другие виды стихийных бедствий. Характеристика поражающих факторов стихийных бедствий.

Практические занятия. Просмотр и разбор слайдов, фильмов о чрезвычайных ситуациях природного характера.

Тема № 2.3. Чрезвычайные ситуации техногенного характера

Понятия о техногенных авариях и катастрофах. Классификация техногенных аварий и катастроф. Общая характеристика крупных аварий и катастроф. Последствия аварий, вызванных пожарами и взрывами. Последствия аварий на топливо-, продуктопроводах, энергосистемах. Последствия аварий, вызванных разрушением зданий и их конструкций. Последствия аварий, вызванных утечкой сильнодействующих ядовитых веществ в атмосферу.

Практические занятия. Просмотр и разбор слайдов, фильмов о чрезвычайных ситуациях техногенного характера.

II.Специальная подготовка

Раздел 3. Аварийно-спасательные средства и технологии ведения аварийно-спасательных работ

Тема № 3.1. Средства индивидуальной защиты органов дыхания и кожи

Назначение, тактико-технические характеристики и устройство фильтрующих противогазов и респираторов. Правила пользования противогазом и респиратором. Надевание противогаза на пораженного. Особенности пользования противогазом для защиты органов дыхания от паров и аэрозолей сильнодействующих ядовитых веществ при авариях на химически опасных объектах и от радиоактивных веществ при ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций. Назначение и устройство шланговых противогазов. Правила эксплуатации. Назначение, состав и применение специальных защитных костюмов в различной окружающей среде.

Практические занятия. Практическое занятие по использованию противогаза для защиты органов дыхания и применения специальных защитных костюмов. Надевание противогаза на пораженного. Занятие проводится под руководством представителя службы спасения или непосредственно в спас. отряде МЧС РК.

Тема № 3.2. Экипировка спасателей

Классификация спецодежды и обуви. Особенности экипировки при ведении аварийно-спасательных работ при различных чрезвычайных ситуациях.

Практические занятия. Практические занятия по ознакомлению с экипировкой спасателей проводится во время экскурсии или посещения оперативно-спасательного отряда, на станциях водно-спасательных служб, в пожарных частях службы пожаротушения, в центрах медицины катастроф.

Тема № 3.3.Средства связи службы спасения

Организация оповещения, связи и управления. Сбор и выезд спасателя на чрезвычайные ситуации. Рации и радиостанции. Азбука Морзе. Сигналы бедствия.

Практические занятия. Практические занятия по ознакомлению со средствами связи службы спасения проходят в оперативно-спасательном отряде, а также на слетах и соревнованиях по спасательным работам.

Тема № 3.4.. Жизнеобеспечение спасателей при ведении работ в зонах чрезвычайных ситуаций

Нормы обеспечения. Средства хранения и приготовления пищи. Средства водоснабжения. Средства для размещения спасателей. Организация и порядок проведения санитарно-гигиенических мероприятий в период проведения аварийно-спасательных работ. Профилактические мероприятия при влиянии факторов, ухудшающих работоспособность спасателей.

Практические занятия. Практические занятия по ознакомлению с организацией жизнеобеспечения спасателей проводятся в оперативно-спасательном отряде и при организации совместных выездов и учебно-тренировочных сборов на природе.

Тема № 3.5. Основы выживания в различных чрезвычайных ситуациях

Основы выживания. Оптимальные и экстремальные условия жизнеобитания человека. Порог выживаемости человека (условия, время, возможность возвращения к жизни). Физиологические аспекты выживаемости человека. Возможные последствия для организма человека, пребывающего в экстремальных условиях. Экстремальные условия и их влияние на человека (жара, холод, ветер, пыль, стесненные условия, высота, повышенные уровни освещенности и шума, вибрации, дыма, перепады давления и т.д.). Выживание в природной среде. Организация жилья, укрытия, питания, охраны. Определение места нахождения. Защита от животных и насекомых. Перемещение в природной среде. Выживание в техногенной среде: при транспортных авариях, при химическом и радиационном заражении, при перемещении в разрушенных зданиях и сооружениях в условиях возможного возникновения взрывов, пожаров, вредных выбросов и т.д.

Практические занятия. Практические занятия по ознакомлению с основами выживания проводятся на полигоне оперативно-спасательного отряда и при организации совместных выездов и учебно-тренировочных сборов на природе.

Раздел 4. Медицинская подготовка юных спасателей

Тема № 4.1. Первая медицинская помощь

Виды медицинской помощи. Задачи и объем первой медицинской помощи. Обязанности спасателя по оказанию первой медицинской помощи.

Практические занятия. Просмотр и разбор видеоматериалов по оказанию ПМП.

Тема № 4.2. Средства для оказания первой медицинской помощи у спасателя

Аптечка индивидуальная (АИ-2). Состав, правила пользования. Применение составных частей для обезболивания при отравлении ФОВ, для профилактики острого лучевого поражения, при первичной реакции ОЛБ, для профилактики инфекций и нагноений.

Практические занятия . Индивидуальные противохимические пакеты: ИПП-8, ИПП-9, ИПП-10. Индивидуальный перевязочный пакет медицинский (ИПМ) Его устройство, состав, правила вскрытия. Наложение окклюзионных повязок с помощью индивидуальных противохимических пакетов.

Тема № 4.3. Характер поражений в чрезвычайных ситуациях

Характер поражений и способы оказания первой медицинской помощи при сложных ситуациях. Взаимодействие спасателей с противопожарными, медицинскими и другими формированиями в чрезвычайных ситуациях.

Практические занятия. Способы транспортировки и извлечения пораженных из-под завалов, обломков, снега и т.п. с помощью табельных и подручных средств. Приемы погрузки пораженных на транспорт.

Тема № 4.4.Приемы оказания первой медицинской помощи

Малая и большая асептические повязки. Наложение повязок с помощью бинта и индивидуального перевязочного пакета. Сетчато-трубчатые повязки.

Практические занятия. Отработка приемов транспортировки при повреждениях черепа, груди, живота, таза. Повязки на голову и шею на правый и левый глаз, на оба глаза, на лоб, на ухо, на волосистую часть головы, на нижнюю челюсть, на подбородок. Наложение повязок на шейно-затылочную область с помощью липкого пластиря (и закрепление их), наложение в порядке само- и взаимопомощи.

Раздел 5. Топографическая подготовка юных спасателей

Тема № 5.1. Топографические карты. План, схема, крошки местности

Карты, используемые в походах. Основные условные обозначения. Что такое рельеф. Способы изображения рельефа на картах. Сущность способа горизонталей. Сечение, масштаб. Виды масштабов. Масштабы топографических карт.

Практические занятия. Работа с топографическими картами, Топографический диктант. Измерение прямолинейных расстояний на карте. Масштаб – виды, пользование числовым и линейным масштабами.

Тема № 5.2. Определение сторон горизонта по местным предметам.

Ориентирование на местности с помощью карты, компаса и местных предметов.

Практические занятия. Определение сторон горизонта по местным предметам, часам и солнцу. Определение высоты предмета, расстояния до ориентира или ширины препятствия, уклона склона.

Тема № 5.3.Карта и компас в аварийно-спасательной службе.

Измерение расстояний на картах. Курвиметр. Чтение карты и составление схемы маршрута. Компас. Магнитное склонение. Азимут и движение по нему.

Практические занятия. Маршрутно-глазомерная съемка. Площадно-глазомерная съемка. Правила обращения с компасом.

III. Физическая, техническая и психологическая подготовка

Раздел 6. Психологическая подготовка юных спасателей

Тема № 6.1. Морально-психологические основы профессионального статуса спасателя в современном обществе

Спасение людей - смыслообразующая основа жизни спасателя, доминирующих мотивов выбора профессии. Профессиональное становление спасателя. Роль морального фактора.

История спасательного дела, профессиональные традиции, их роль в формировании личностных качеств спасателей. Возрастание социальной значимости профессии спасателя в связи с ростом в современных условиях числа аварий и катастроф техногенного и экологического характера. Демонстрация документальных фильмов.

Практические занятия. Примеры самоотверженных действий спасателей при аварии на атомных электростанциях, в других чрезвычайных ситуациях. Демонстрация и разбор документальных фильмов.

Тема № 6.2. Общая характеристика личности и её психологических особенностей

Учет индивидуально-психологических особенностей различных категорий людей как предпосылка научно обоснованного подхода к решению профессиональных задач.

Понятие о личности и путях ее формирования. Актуальные проблемы исследования личности в современной психологии. Соотношение биологического и социального в развитии личности. Индивидуальное и общественное в развитии личности. Личность и коллектив. Структура личности спасателя и ее характеристика.

Психологические особенности личности. Направленность личности и ее структура. Характеристика темпераментов. Понятие о характере и путях его формирования. Природа способностей и условий их развития. Роль и место психических познавательных процессов в жизни и деятельности спасателя.

Практические занятия. Тестирование. Учет психологических особенностей личности в решении учебно-воспитательных и профессиональных задач.

Тема № 6.3.Психологическая подготовка спасателей к действиям в чрезвычайных ситуациях

Понятие психологической готовности к действиям в чрезвычайных ситуациях. Основные направления формирования психологической готовности: развитие чувства ответственности за выполнение своего служебного долга: приобретение и постоянное совершенствования опыта действий в реальных чрезвычайных ситуациях (землетрясения, взрывы, наводнения, пожары, аварии на химически и взрывоопасных объектах, эпидемии и др.); отработка действий на их моделях; развитие способности переносить интенсивные экстренные и длительные воздействия при работе с ранеными, погибшими; развитие волевых качеств; тренировка оперативного мышления.

Практические занятия. Методы психологической подготовки к действиям в чрезвычайных ситуациях: создание моделей чрезвычайных ситуаций; проведение тренировок в экстремальных погодных и климатических условиях, на учебно-тренировочных полигонах и базах.

Раздел 7. Физическая подготовка юных спасателей

Тема № 7.1. Цели и задачи физического воспитания

Цели задачи физического воспитания. Средства физического воспитания: игры, гимнастика, спорт, туризм. Теория обучения и тренировки. Основные стадии обучения. Методы обучения. Методические приемы. Повышение спортивной работоспособности. Гармоническое развитие личности – основное требование физического воспитания. Составление комплексов физической зарядки. Цикл тренировок.

Тема № 7.2. Общая физическая подготовка.

Значение общей и специальной физической подготовки для юных спасателей. Физическая подготовка в тренировочных походах. Закаливание организма. Занятия различными видами спорта как средство повышения физической подготовленности спасателей.

Практические занятия. Подбор упражнений в зависимости от условий тренировок. Нормативы по общей физической подготовке. Сдача нормативов.

Тема № 7.3. Основы скалолазания

Составление комплексов физической подготовки. Цикл тренировок. Техника лазания. Лазание на скорость. Лазание на трудность. Лазание с нижней страховкой. Инструкция по технике безопасности на занятиях по спортивному скалолазанию.

Практические занятия. Техника лазания на искусственном рельфе. Техника лазания на естественном рельфе. Страховка. Лазание с нижней страховкой.

Раздел 8. Техническая и тактическая подготовка юных спасателей, и организация аварийно-спасательных работ

Тема № 8.1. Туристские узлы и их применение в практике спасательных работ

Веревочное и тросовое снаряжение спасателей. Соединение веревок и узлы. Положительные свойства узлов. Отрицательные свойства узлов. Область использования и рекомендации.

Практические занятия. Вязание узлов. Умение обращаться с веревками, лентами, тросами.

Тема № 8.2. Техника и тактика преодоления естественных и искусственных препятствий в аварийно-спасательных мероприятиях

Техника движения в различных условиях. Корректировка графика и маршрута движения с учетом реальной обстановки и состояния группы. Ритм движения, величина переходов. Организация разведки, связь с ней, сигнализация. Распорядок дня. Выбор времени суток для движения в зависимости от метеоусловий.

Практические занятия проводятся во время учебно-тренировочных сборов, походов, на естественном рельфе или полигоне. Техника передвижения в горах, в пустыне, в лесу. Техника преодоления водных препятствий.

Тема № 8.3. Организация и проведение спасательных работ

Предмет, цель, задачи и содержание аварийно-спасательных работ. Очередность ведения аварийно-спасательных работ при ликвидации последствий природных и техногенных чрезвычайных ситуаций. Стадии и этапы ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций.

Практические занятия. Вязание носилок из подручных материалов. Перенос пострадавшего различными способами. Организация спасательных работ в природных условиях.

Тема № 8.4 Соревнования по спасательному спорту и туристскому многоборью. Организация и проведение

Правила проведения соревнований по туристскому многоборью. Разрядные требования. Условия соревнований. Подача заявок. Экстремальные виды спорта.

Практические занятия. Участие в соревнованиях по спасательным работам.

План занятий второго года обучения

№ п/п	Наименование тем и разделов	Всего часов	В том числе		
			Теория	Практика	
				В помещении	На местности и полигоне
I.Общая подготовка					
1.	Раздел № 1. Организация аварийно-спасательной службы Тема № 1.1 Государственная система предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций и ее задачи	2	1	1	-
2.	Тема № 1.2 Аварийно-спасательные службы, их задачи и деятельность. Организация аварийно-спасательных работ	2	1	1	-
3.	Раздел № 2. Последствия чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера Тема № 2.1 Классификация чрезвычайных ситуаций	2	1	1	-
4.	Тема № 2.2 Стихийные бедствия и их последствия	2	1	1	-
5.	Тема № 2.3 Техногенные аварии и их последствия	2	1	1	-
II.Специальная подготовка					
6.	Раздел 3. Аварийно- спасательные средства и технологии ведения аварийно-спасательных работ Тема № 3.1 Приемы и способы дегазации, дезактивации и дезинфекции техники, сооружений и санитарной обработки людей	2	1	1	-
7.	Тема № 3.2 Средства индивидуальной медицинской защиты	2	1	1	-
8.	Тема № 3.3 Средства малой механизации	2	1	-	1
9.	Тема № 3.4 Жизнеобеспечение спасателей при ведении работ в зонах чрезвычайных ситуаций	4	2	2	-
10.	Тема № 3.5 Требования безопасности жизнеобеспечения спасателей	2	1	1	-
11.	Тема № 3.6 Основы выживания в различных чрезвычайных ситуациях	6	2	2	2

	Раздел 4. Медицинская подготовка юных спасателей Тема № 4.1 Первая медицинская помощь. Юридические основы прав и обязанностей спасателя в ее оказании	2	2	-	-
12.	Тема № 4.2 Средства для оказания первой медицинской помощи у спасателя	2	1	-	1
13.	Тема № 4.3 Характер поражений в чрезвычайных ситуациях	4	2	2	-
14.	Тема № 4.4 Приемы оказания первой медицинской помощи	4	2	2	-
15.	Раздел 5. Топографическая подготовка юных спасателей. Тема № 5.1 Значение топографической подготовки для аварийно-спасательной службы	2	1	1	-
16.	Тема № 5.2 Ориентирование и определение расстояний на местности	4	2	1	1
17.	Тема № 5.3 JPS-навигаторы в аварийно-спасательной службе	4	2	1	1
III. Физическая, техническая и психологическая подготовка					
18.	Раздел 6. Психологическая подготовка юных спасателей Тема № 6.1 Предмет психологии, ее задачи и методы	2	1	1	-
19.	Тема № 6.2 Характеристика личности и её психологических особенностей. Составление тестов	2	1	1	-
20.	Тема № 6.3 Психические состояния личности населения и управление ими в чрезвычайных ситуациях	2	1	1	-
21.	Раздел 7. Физическая подготовка юных спасателей Тема № 7.1 Теоретические основы физической подготовки юных спасателей	2	2	-	-
22.	Тема № 7.2 Общая и специальная физическая подготовка	12	2	6	4
23.	Тема № 7.3 Горная подготовка юных спасателей	36	12	12	12
24.	Раздел 8. Техническая и тактическая подготовка юных спасателей, и организация аварийно-спасательных работ Тема № 8.1 Туристские узлы и их применение в практике спасательных работ	6	2	2	2
25.	Тема № 8.2 Техника и тактика преодоления естественных и искусственных препятствий в аварийно-спасательных мероприятиях	36	12	12	12
26.	Тема № 8.3 Организация и проведение спасательных работ	28	4	12	12

28.	Тема № 8.4 Безопасность при проведении аварийно-спасательных работ	12	4	4	4
29.	Тема № 8.5 Соревнования по спасательному спорту и туристскому многоборью. Организация и проведение	28	4	12	12
	ИТОГО:	216	70	82	64

Примерная учебная программа «Юные спасатели»
2-й год обучения

I. Общая подготовка

Раздел № 1. Организация аварийно-спасательной службы

Тема № 1.1. Государственная система предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций и ее задачи

Государственная система предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций, принципы ее построения, основные задачи, состав сил и средств, порядок выполнения задач и взаимодействия основных элементов. Правовые нормы.

Практические занятия. Просмотр, разбор слайдов и документальных фильмов о работе ОСО.

Тема № 1.2. Аварийно-спасательные службы, их задачи и деятельность.

Организация аварийно-спасательных работ

Основные понятия об аварийно-спасательных службах. Задачи аварийно-спасательных служб. Деятельность аварийно-спасательных служб, их взаимодействие с другими функциональными системами по ликвидации чрезвычайных ситуаций. Предмет, цель, задачи и содержание аварийно-спасательных работ.

Практические занятия. Очередность ведения аварийно-спасательных работ при ликвидации последствий природных и техногенных чрезвычайных ситуаций. Стадии и этапы ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций.

Раздел № 2. Последствия чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера

Тема № 2.1. Классификация чрезвычайных ситуаций

Классификация чрезвычайных ситуаций по сфере возникновения, по масштабу возможных последствий, по ведомственной принадлежности, по характеру лежащих в основе событий. Характеристика чрезвычайных ситуаций.

Практические занятия. Просмотр и разбор видеофильмов. Тестирование по классификации чрезвычайных ситуаций.

Тема № 2.2. Стихийные бедствия и их последствия

Природа и причины возникновения стихийных бедствий и их воздействие на среду обитания человека. Современные представления о природе стихийных бедствий. Процесс воздействия стихийных бедствий на среду обитания человека. Землетрясения, наводнения, цунами, паводки, сели и другие виды стихийных бедствий. Характеристика поражающих факторов стихийных бедствий.

Практические занятия. Отработка действий при наступлении чрезвычайных ситуаций природного характера.

Тема № 2.3. Техногенные аварии и их последствия

Понятия о техногенных авариях и катастрофах. Классификация техногенных аварий и катастроф. Общая характеристика крупных аварий и катастроф. Последствия аварий, вызванных пожарами и взрывами. Последствия аварий на топливо-, продуктопроводах, энергосистемах. Последствия аварий, вызванных разрушением зданий и их конструкций. Последствия аварий, вызванных утечкой сильнодействующих ядовитых веществ в атмосферу.

Практические занятия. Отработка действий при наступлении чрезвычайных ситуаций техногенного характера.

II. Специальная подготовка

Раздел 3. Аварийно-спасательные средства и технологии ведения аварийно-спасательных работ

Тема № 3.1. Приемы и способы дегазации, дезактивации и дезинфекции техники, сооружений и санитарной обработки людей

Понятия о дегазации, дезактивации и дезинфекции. Дегазирующие, дезактивирующие вещества и растворы.

Назначение, устройство и применение индивидуального дегазационного пакета. Порядок проведения дегазации и дезинфекции одежды, средств индивидуальной защиты. Порядок проведения частичной санитарной обработки людей.

Практические занятия. Назначение и устройство комплекта специальной обработки техники и работы с ним. Особенности дезактивации техники при авариях на радиационно-опасных объектах.

Тема № 3.2. Средства индивидуальной медицинской защиты

Назначение средств индивидуального медицинского оснащения (аптечка индивидуальная, аптечка войсковая, индивидуальный противохимический пакет, индивидуальный перевязочный пакет).

Практические занятия. Правила пользования средствами индивидуальной медицинской защиты. Средства транспортировки пострадавших.

Тема № 3.3.Средства малой механизации

Основные характеристики и возможности средств малой механизации различных классов и аварийно-спасательного инструмента. Комплекты гидравлических инструментов и работа с ними.

Средства малой механизации ударного действия (пневмо и гидромолоты, мотоперфораторы, бетоноломы, отбойные и дробильные молотки) и работа с ними.

Средства резки конструкций (электроплазменная, газовая, газовоздушная, автогеновая установка, керосинорез) и работа с ними. Меры безопасности при работе.

Практические занятия. Работа со средствами малой механизации. Соблюдение техники безопасности.

Тема № 3.4.Жизнь обеспечение спасателей при ведении работ в зонах чрезвычайных ситуаций

Нормы обеспечения. Средства хранения и приготовления пищи. Средства водоснабжения. Средства для размещения спасателей. Организация и порядок проведения санитарно-гигиенических мероприятий в период проведения аварийно-спасательных работ. Профилактические мероприятия при влиянии факторов, ухудшающих работоспособность спасателей.

Практические занятия. Организация укрытий в зонах ЧС. Расчет норм питания и приготовление пищи.

Тема № 3.5. Требования безопасности жизнеобеспечения спасателей

Требования безопасности при ведении поисково и аварийно спасательных работ. Контроль за окружающей обстановкой. Статистика травматизма в аварийно-спасательных формированиях. Причины травматизма: личностные, технические, организационные. Типичные травмы спасателей. Профилактика травматизма. Травмоопасные и вредные факторы трудовой деятельности спасателей. Безопасные условия труда. Осознание степени риска. Профессиональные заболевания спасателей. Нормативные основы охраны труда спасателей. Инструкции по технике безопасности.

Практические занятия. Тест по требованиям безопасности жизнеобеспечения спасателей. Правила поведения спасателей в зоне чрезвычайной ситуации.

Тема № 3.6. Основы выживания в различных чрезвычайных ситуациях

Выживание в условиях эпидемии, в нетрадиционных ситуациях. Формирование практических навыков выбора места расположения лагеря и организация

жизнедеятельности. Особенности организации временного лагеря в разное время года. Установка, изготовление, временного жилья с учетом особенностей местности, климата, предстоящей работы.

Практические занятия. Организация питания, связи, отдыха, охраны, санитарно-гигиенических условий. Отработка навыков разведения костров, получения и поддержания огня. Очистка питьевой воды. Правила хранения продовольствия. Разворачивание временного медицинского пункта. Размещение и приведение в готовность средств жизнеобеспечения, защиты, обеззараживания, связи, оказания первой помощи.

Раздел 4. Медицинская подготовка юных спасателей

Тема № 4.1. Первая медицинская помощь. Юридические основы прав и обязанностей спасателя в ее оказании

Характеристика поражающих факторов при чрезвычайных ситуациях. Обязанности спасателя по оказанию первой медицинской помощи. Юридические основы прав и обязанностей спасателя по оказанию первой медицинской помощи.

Практические занятия. Особенности оказания первой медицинской помощи на местности, зараженной радиоактивными и отравляющими веществами.

Тема № 4.2. Средства для оказания первой медицинской помощи у спасателя

Санитарная сумка. Устройство, состав, правила пользования. Перевязочный материал. Виды перевязочного материала: марля, вата, бинты, леггин, косынки, индивидуальный перевязочный пакет, салфетки, контурные повязки.

Практические занятия. Назначение, устройство и правила пользования специальной аппаратурой и оборудованием для оказания первой медицинской помощи. Средства иммобилизации и транспортировки при различных травмах.

Тема № 4.3. Характер поражений в чрезвычайных ситуациях

Общее понятие о закрытых и открытых повреждениях. Понятие о ране. Опасность ранения (кровотечение, заражение и загрязнение, повреждение жизненно важных органов), Понятие о проникающих ранениях черепа, груди, живота. Симптомы.

Практические занятия. Первая медицинская помощь. Понятие об асептике. Правила обращения со стерильным материалом. Транспортировка пострадавшего.

Тема № 4.4. Приемы оказания первой медицинской помощи

Повязка на верхние конечности: повязка на область плечевого сустава (колосовидная), повязка на плечо, локтевой сустав (черепицеобразная), на пальцы, на кисть, повязка на предплечье, повязка на культе.

Повязки на нижние конечности: повязка на паховую область (колосовидная), на верхнюю часть бедра, на область тазобедренного сустава, на среднюю часть бедра, на область коленного сустава (черепицеобразная). Повязка на голень, на голеностопный сустав (восьмиобразная) с закрытием пяткиной области, повязка на стопу.

Практические занятия. Особенности наложения повязок зимой. Наложение повязок в порядке само- и взаимопомощи. Транспортировка пострадавшего.

Раздел 5. Топографическая подготовка юных спасателей

Тема № 5.1. Значение топографической подготовки для аварийно-спасательной службы

Топография и ориентирование. План, схема, крошки местности. Основные условные обозначения. Что такое рельеф. Способы изображения рельефа на картах. Сущность способа горизонталей. Сечение, масштаб. Виды масштабов. Масштабы топографических карт. Измерение расстояний на картах.

Практические занятия. Работа с топографическими картами, Топографический диктант. Измерение прямолинейных расстояний на карте. Масштаб – виды, пользование числовым и линейным масштабами.

Тема № 5.2. Ориентирование и определение расстояний на местности

Ориентирование на местности с помощью карты, компаса и местных предметов. Определение сторон горизонта по местным предметам, часам и солнцу. Азимут и движение по нему.

Практические занятия. Ориентирование на местности. Маршрутно-глазомерная съемка. Измерения расстояний на местности. Составление кроков (схемы) пройденного участка маршрута.

Тема № 5.3.GPS - навигаторы в аварийно-спасательной службе

Современная техника и новейшие технологии в ориентировании на местности. GPS – навигаторы, устройство и работа. Различные виды GPS – навигаторов.

Практические занятия. Ориентирование по GPS – навигатору. Введение координат.

Раздел 6. Психологическая подготовка юных спасателей

Тема № 6.1. Предмет психологии, ее задачи и методы

Практическая обусловленность потребности инженера по защите в чрезвычайных ситуациях в психологических знаниях.

Общее понятие о психике и психологии, материалистическое понимание психики. Развитие психики и сознания. Возрастные особенности психики. Значение и задачи психологии. Методы психологии.

Основные отрасли психологии и их историческое развитие. Ведущие отечественные и зарубежные психологические школы. Сравнительный анализ психологических взглядов и концепций. Значение психологии для организации практической деятельности.

Знание физиологических основ функционирования психики человека - важное условие эффективности организаторской деятельности инженера по защите в чрезвычайных ситуациях.

Практические занятия. Возрастные особенности психики. Методы психологии. Тестирование. Беседа с психологом ГУ ОСО ДЧС по ЮКО МЧС РК.

Тема № 6.2. Характеристика личности и её психологических особенностей.

Составление тестов

Познавательные процессы личности. Общие закономерности ощущений. Основные особенности восприятия. Внимание и его развитие. Память и ее значение. Индивидуальные особенности мышления. Функции и виды речи. Воображение и его развитие. Психомоторика. Функционирование психических познавательных процессов в деятельности спасателей. Сенсомоторные процессы. Идеомоторные процессы.

Практические занятия. Особенности управления и самоуправления функционированием и развитием познавательных процессов в условиях деятельности спасателей. Психологические игры.

Тема № 6.3.Психические состояния личности населения и управление ими в чрезвычайных ситуациях

Массовидные психические состояния. Условия их возникновения и проявления. Психологические методы их выявления и противодействия. Роль руководителя подразделения спасателей в управлении массовидными психическими состояниями населения. Психологическое обеспечение спасательных работ.

Практические занятия. Профессиональная подготовка спасателя к управлению психическими состояниями в условиях поисково-спасательных работ. Психологические ролевые игры. Разбор ситуаций.

Раздел 7. Физическая подготовка юных спасателей

Тема № 7.1. Теоретические основы физической подготовки юных спасателей

Цели задачи физического воспитания. Средства физического воспитания: игры, гимнастика, спорт, туризм. Теория обучения и тренировки. Основные стадии обучения. Методы обучения. Повышение спортивной работоспособности. Гармоническое развитие личности – основное требование физического воспитания. Значение общей и специальной физической подготовки. Физическая подготовка в тренировочных походах и учебно-тренировочных сборах. Закаливание организма. Занятия различными видами спорта как средство повышения физической подготовленности спасателя. Подбор упражнений в зависимости от условий. Составление комплексов физической зарядки. Цикл тренировок.

Практические занятия. Методические приемы. Составление комплексов физической зарядки. Ведение индивидуального дневника юного спасателя.

Тема № 7.2. Общая и специальная физическая подготовка

Необходимость физической и психологической разминки; учета объема и интенсивности нагрузки, чередование нагрузки и отдыха; соблюдение в плане подготовки правильного соотношения между общей и специальной подготовкой, между индивидуальными и групповыми упражнениями; систематического повышения нагрузки и ее регулирования, постоянного внесения элементов нового, включения в упражнения точных элементов закрепленного движения или навыка. Приемы оценки, поощрения и наказания. Разбор занятий.

Практические занятия. Организация и проведение практических занятий по специальной физической подготовке. Особенности обучения на практических занятиях. Контроль уровня подготовки и недопустимость перегрузок. Включение элементов соревнования.

Тема № 7.3. Горная подготовка юных спасателей

Техника передвижения в горах. Техника передвижения по скалам. Техника передвижения по крутым травянистым, осыпным склонам. Техника передвижения по снегу. Техника передвижения по льду.

Практические занятия. Практические занятия по горной подготовке юных спасателей проводятся во время учебно-тренировочных сборов, альпинистских мероприятий, горных походов и т.д.

Раздел 8. Техническая и тактическая подготовка юных спасателей, и организация аварийно-спасательных работ

Тема № 8.1. Туристские узлы и их применение в практике спасательных работ

Веревочное и тросовое снаряжение спасателей. Умение обращаться с веревками лентами, тросами. Положительные свойства узлов. Отрицательные свойства узлов. Область использования и рекомендации.

Практические занятия. Соединение веревок и узлы. Работа с тросовым и веревочным снаряжением.

Тема № 8.2. Техника и тактика преодоления естественных и искусственных препятствий в аварийно-спасательных мероприятиях

Техника, тактика и организация движения в проведении аварийно-спасательных мероприятий. Подробная характеристика естественных препятствий: лесные и кустарниковые заросли, бурелом, различные склоны, водные преграды, морены, ледники и т.д. Техника движения в различных условиях. Корректировка графика и маршрута движения с учетом реальной обстановки и состояния группы. Ритм движения, величина переходов. Организация разведки, связь с ней, сигнализация. Распорядок дня. Выбор времени суток для движения в зависимости от метеоусловий.

Практические занятия проводятся во время учебно-тренировочных сборов, соревнований. Техника преодоления водных препятствий. Отработка техники и тактики преодоления препятствий на учебном полигоне ГУ ОСО ДЧС по ЮКО МЧС РК.

Тема № 8.3. Организация и проведение спасательных работ

Предмет, цель, задачи и содержание аварийно-спасательных работ. Очередность ведения аварийно-спасательных работ при ликвидации последствий природных и техногенных чрезвычайных ситуаций. Стадии и этапы ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций.

Практические занятия. Вязание носилок из подручных материалов. Перенос пострадавшего различными способами. Организация спасательных работ в природных условиях. Организация спасательных работ в техногенных условиях. Подъем, спуск пострадавшего с сопровождающим. Подъем, спуск пострадавшего без сопровождающего.

Тема № 8.4. Безопасность при проведении аварийно-спасательных работ

Обеспечение безопасности. Важнейшие требования ко всем учебным занятиям и соревнованиям. Основные причины возникновения опасности: плохая техническая, тактическая, физическая и психологическая подготовка, недисциплинированность, неумелое преодоление препятствий, внезапное изменение погоды, ядовитые растения,

насекомые и т.д. Обязанности руководителя и участников в обеспечении безопасности проведения аварийно-спасательных работ. Меры предупреждения опасности. Сигналы бедствия.

Практические занятия. Тестирование по обеспечению безопасности. Разбор несчастных случаев в активных видах туризма и при проведении аварийно-спасательных работ. Сигналы бедствия и их подача. Азбука морзе.

Тема № 8.5. Соревнования по спасательному спорту и туристскому многоборью. Организация и проведение

Правила проведения соревнований по туристскому многоборью. Разрядные требования. Условия соревнований. Подача заявок. Экстремальные виды спорта. Соревнования по поисково спасательным работам.

Практические занятия. Участие в соревнованиях по спасательным работам.

Литература

1. Закон Республики Казахстан «О чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера» от 05.07.1996г №19-1
2. «Туристская деятельность в Республике Казахстан». Сборник нормативных правовых актов. Алматы 2006.
3. «Особо охраняемые природные территории Республики Казахстан». Сборник нормативных правовых актов. Алматы: Юрист. 2007.
4. «Государственная программа развития туризма в Республике Казахстан на 2007-2011 года»
5. «Правила соревнований по туристскому многоборью на 2013-2016г.г.» утверждено: Постановлением Президиума Туристского Союза Казахстана и Республиканской Федерации спортивного туризма и туристского многоборья Республики Казахстан № 2 от 17 декабря 2012г.
6. Гостюшин А. В. Энциклопедия экстремальных ситуаций. М.: Зеркало, 1994.
7. Как действовать при землетрясении, пожаре, наводнении, селе и оползне? – Алматы: РИПК СО, 2009, - 46 стр.
8. Палкевич Я. Е. «Выживание в городе. Выживание на море». М.: Карат, 1992.
9. Петров Н. Н. «Человек в чрезвычайных ситуациях». Юж.-Ур. кн. издательство, 1995.
10. П.П. Захаров. «Инструктору альпинизма». М.:ФиС, 1983.
11. «Краткий справочник туриста» Издание третье, с изменением и дополнением. Москва, Профиздат, 1985.
12. Л.А. Вяткин, Е.В. Сидорчук, Д.Н. Немытов. «Туризм и спортивное ориентирование». Москва 2001.
13. И.В. Балабанов. «Узлы». Издание третье без изменений. Москва 2003.
14. Э.Н. Кодыш. «Соревнования туристов». Москва «Физкультура и спорт» 1990
15. Коструб А.А. Медицинский справочник туриста М., Профиздат, 1986.
16. Федотов Ю.Н., Востоков И.Е. Спортивно-оздоровительный туризм. М.: Советский спорт, 2002
17. Вуколов В.Н. «Основы техники и тактики активных видов туризма». Учебное пособие. – изд. 2-ое, исп. и доп. Алматы, 2005
18. Жиздибаев Т.К. «Советы начинающим туристам». Алматы, 2005
19. Мариковский П.И. «В стране каменных курганов и наскальных рисунков». Алматы, 2005
20. Цвилюк Г. Е. Школа безопасности. М.: Образование, 1997.
21. Черныш И.В. «Походная энциклопедия путешественника» М:ФАИР-ПРЕСС 2006.

**Керхер Е.Г. –
методист туристско-спортивным
отделом областной станции юных туристов**

УЧЕБНАЯ ПРОГРАММА

«Инструктор школьного туризма»

Кол-во часов:72 час.

из них: теория – 26 час;

практические занятия: в помещении – 18 час;

на местности –28 час.

УЧЕБНАЯ ПРОГРАММА

«Инструктор школьного туризма»

ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

В современных условиях подготовка инструкторов школьного туризма необходима для общеобразовательной школы, так как спортивные соревнования по туристскому многоборью прочно входят в школьную жизнь. Повсеместное строительство скалодромов, спортивных манежей закрытого типа способствуют эффективности проведения тренировок, повышают уровень туристского мастерства юных спортсменов. У школьников вырабатывается быстрота реакции, выносливость, сила, ловкость, воспитывается дисциплинированность, настойчивость в достижении цели, мужество и воля, необходимые в учебе и в труде. Приобщение школьников к участию в туристских слетах и соревнованиях, конкурсах и викторинах способствует выявлению туристского актива среди старшеклассников с последующей спортивно-туристской подготовкой.

Для обучения и воспитания юных туристов-краеведов необходимы кадры из числа педагогов-предметников общеобразовательных школ, владеющих необходимыми теоретическими знаниями по туризму и краеведению, практическими навыками, техникой и тактикой спортивного туризма, навыками преодоления препятствий, знаниями правил и приемов безопасного проведения учебных спортивных походов.

Учебная программа «Инструктор школьного туризма» - инновационная, способствующая подготовке общественных туристских кадров для общеобразовательных школ по обновлению содержания школьного туризма, воспитания туристской культуры как среди школьников, так и педагогов.

Инструктор школьного туризма – это учитель школы, который организует туристскую работу в свободное от учебы время и осуществляет учебно-воспитательный процесс по подготовке команд к школьным слетам и соревнованиям.

Инструктор школьного туризма – это тренер, который проводит учебные и практические занятия по общефизической подготовке группы школьников, осуществляет

подготовку команды к учебному и спортивному походу, к соревнованиям по туристской технике.

Инструктор школьного туризма – это педагог, от знаний, умений и навыков которого зависит качественное усвоение школьниками изучаемого материала по туризму и краеведению.

Предлагаемая программа позволит за короткий срок подготовить туристский актив из числа педагогов школ и внешкольных учреждений для работы со школьниками по дополнительному образованию, проведения туристских соревнований, решить проблему дефицита и нехватки квалифицированных туристских кадров.

Цели программы

1. Воспитание патриотизма и гражданственности.
2. Приобщение к здоровому образу жизни через общение с природой.
3. Развитие туристских умений и навыков, совершенствование техники и тактики спортивного туризма.
4. Выработка волевых качеств, взаимовыручки и коллективизма.
5. Приобретение трудовых навыков, развитие самостоятельности и инициативы.
6. Привитие туристской культуры и бережного отношения к культурному и природному наследию родного края

Задачи программы

6. Вовлечение педагогов и школьников в систематические занятия туризмом с целью оздоровления, расширения кругозора и познания окружающего мира.

7. Участие в туристских слетах и соревнованиях с целью закрепления теоретических знаний, практических умений и навыков.

8. Организация специальной общефизической подготовки с целью выполнения разрядных требований.

9. Осуществление преемственности в подготовке туристских кадров.

Создание программы стало необходимым в связи с реализацией «Государственной программы развития туризма в Республике Казахстан на 2007-2011 года», социальной потребности в общественных туристских кадрах, отсутствием программ по подготовке и обучению инструкторов школьного туризма.

На сегодняшний день, располагая достаточными ресурсами по спортивному туризму, наработав определенный опыт в кадровой туристской подготовке, отработав методику работы со старшеклассниками и туристским активом школ города Шымкент, появилась возможность осуществлять подготовку школьного туристского актива через авторские и экспериментальные программы по подготовке школьного туристского актива.

Важнейшим условием успешного обучения является сочетание теории и практики. Данная программа подразумевает как групповые, так и индивидуальные занятия. В ходе выполнения Программы предусмотрены теоретические и практические занятия по краеведению, технике и тактике туризма, топографии и ориентированию в форме различных соревнований и специальных тренировок на местности, прохождение горного похода первой категории сложности, судейство соревнований на базе туристского лагеря «Робинзон» в ущелье Бургулюк.

Процесс реализации Программы сопровождается созданием методических пособий и разработок, как для проведения отдельных занятий, так и для прохождения туристского похода.

Ожидаемые результаты

Результатом обучения по программе «Инструктор школьного туризма» станет появление квалифицированных туристских кадров в школах и внешкольных учреждениях и как следствие – активизация туристской работы в общеобразовательных школах.

План занятий

п/п	Тема	Всего часов	В том числе		
			Теория	Практика	
				В помещении	На местности
1.Общая подготовка					
1	1.1 Основные направления туристско-экскурсионного дела в РК. История туристского движения.	1	1	-	-
2	1.2 Организация и содержание работы туристской секции.	1	1	-	-
3	1.3 Подготовка туристских кадров.	1	1	-	-
4	1.4 Охрана природы. Общественно-полезная работа туристов.	2	1	-	1
5	1.5 Правила проведения туристских спортивных походов. Разрядные требования по туризму. Виды туризма.	2	2	-	-
6	1.6 Туристско-экскурсионные возможности родного края.	2	2	-	-
2.Специальная подготовка					
7	2.1 Организация и подготовка туристских походов. Оформление документации. Отчет о походе.	6	2	4	-
8	2.2 Топография и ориентирование на местности.	6	2	2	2
9	2.3 Общая физическая подготовка (развитие основных физических качеств).	4	1	-	3
10	2.4 Туристское снаряжение.	8	2	2	4
11	2.5 Планирование и организация тренировок.	1	1	-	-
12	2.6 Привалы и ночлеги.	8	2	2	4
13	2.7 Обеспечение безопасности в походах.	8	2	2	4
14	2.8 Техника, тактика и организация движения в походе.	8	2	2	4
15	2.9 Питание в походах.	6	2	2	2
16	2.10 Гигиена туриста. Оказание первой медицинской помощи.	8	2	2	4
	ИТОГО:	72	26	18	28

Программа общая:

II. Теоретические и практические занятия в помещении – 8 нед. * 3 час = 24 час.(4 нед. * 6 час. = 24 час.); (6дней * 4 час. = 24 час)

III. Практические теоретические занятия в помещении и на местности:

4) участие в зачетном горном походе 1 категории сложности по Западному Тянь-Шаню – 8 час. * 6 дней = 48ч. (практика и теория);

Всего часов: 72 час

Примерная учебная программа подготовки туристских организаторов «Инструктор школьного туризма»

ОБЩАЯ ПОДГОТОВКА

1.1 Основные направления туристско-экскурсионного дела в Республике Казахстан. История туристского движения.

Государственная программа развития туризма в Республике Казахстан на 2007-2011 года. Туризм – одно из средств воспитания молодежи в духе патриотизма, укрепления здоровья, активного отдыха, познания родного края. Нравственное и эстетическое воспитание средствами туризма и экскурсий. Значение туризма для укрепления здоровья и физического развития, воспитания волевых и моральных качеств. Организация туристского и экскурсионного движения в дореволюционной России. Создание новых организационных основ советского туристско-экскурсионного движения (1917-1936 г.г.). Роль всесоюзного добровольного общества пролетарского туризма и экскурсий (ОПТЭ). Центральное туристско-экскурсионное управление (1936-1962 г.г.). Советы по туризму и экскурсиям (1969г). Создание федераций туризма (1976 г.). Развитие туризма в Республике Казахстан. Организационные основы самодеятельного туризма на современном этапе.

1.2 Организация и содержание работы туристской секции, клубов туристов.

Туристская работа в общеобразовательных школах. Финансирование массовых туристских мероприятий. Роль и значение туристской секции в развитии массового туризма. Формы туристской и краеведческой работы в школе: поход, путешествие, экскурсия, прогулка, слет, соревнование, туристские и краеведческие кружки, туристские клубы, поисковые группы, школьный музей, туристский вечер. План туристской и краеведческой работы – часть общешкольного плана учебно-воспитательной работы. Массовая и кружковая формы работы. Туризм в планах классных руководителей 4-11-х классов. Учет сезонности в планировании занятий и походов. Общешкольные массовые туристские мероприятия. Соревнования по туристской работе среди классов, его значение в популяризации туризма среди учителей и учащихся. Финансирование и материальная база туристской и краеведческой работы. Составление смет, источники финансирования, финансовая отчетность по туристским мероприятиям, состав и пополнение фондов туристского снаряжения, методических материалов, литературы, учебно-наглядных пособий.

1.3 Подготовка туристских кадров.

Система подготовки туристских кадров. Формы подготовки кадров (на семинарах, в школах, на сборах). Порядок присвоения инструкторских званий. Права и обязанности туристских общественных кадров.

1.4 Охрана природы. Общественно-полезная работа туристов.

Закон РК об особо охраняемых территориях. Формы участия туристов в охране природы: борьба с пожарами, очистка туристских маршрутов, посадка зеленых насаждений. Пропаганда охраны природы. Экологическое воспитание туристов. Природоохранные меры во время проведения массовых туристских мероприятий. Экологический туризм. Формы общественно полезной деятельности туристов в походе: исследовательская работа (по заданиям учебных, научных, хозяйственных организаций); краеведческая работа (сбор исторического и фольклорного материалов, коллекций и гербарии, регистрация фенологических явлений и т.д.). Агитация и пропаганда туризма в печати, по радио и телевидению. *Практические занятия* (проводятся во время учебно-тренировочного похода). Общественно полезная забота в походе. Составление правил охраны среды обитания в походах.

1.5 Правила проведения туристских спортивных походов. Разрядные требования по туризму. Виды туризма.

Общие положения. Формирование туристской группы. Требования к ее участникам и руководителю. Оформление документов на проведение походов. Права и обязанности руководителя похода. Права и обязанности участника похода. Изучение Правил проведения туристских спортивных походов. Подготовка к походу: выбор района похода, комплектование группы, оформление маршрутных документов, выбор картографического материала и изучение маршрута. Утверждение его в МКК. Популяризация района похода. Разрядные требования и оформление спортивных разрядов и званий по туризму.

1.6 Туристско-экскурсионные возможности родного края.

Географическое положение края. Геологическое прошлое и рельеф, полезные ископаемые, климат, основные реки и водоемы. Раствительность и животный мир.

Население, история, хозяйство, культура, перспектива развития. Памятные места, музеи-заповедники, своеобразные проявления природы. Экономика и культура края, перспективы его развития. Литература о родном крае. Рекомендуемые экскурсии, прогулки и маршруты, походы по родному краю.

- СПЕЦИАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА

2.1 Организация и подготовка туристских походов. Оформление документации. Отчет о походе.

Определение цели и района похода. Сбор сведений о районе. Разработка маршрута и графика движения, составление сметы расходов. Комплектование групп и распределение обязанностей. Подбор картографического материала, составление схемы движения. Подготовка группового и личного снаряжения, организация питания в походе. Оформление маршрутных листов, подготовка к утверждению маршрута. Организация и проведение предпоходных тренировок. Подведение итогов похода. Сбор материалов в походе для отчета. Ведение регулярных путевых записей, необходимых для отчета. Письменный отчет о походе: описание района, техническое описание маршрута с указанием примененных способов преодоления естественных препятствий, выполненная в пути общественно-полезная работа, результаты наблюдений, список снаряжения, набор продуктов питания и состав медицинской аптечки, смета расходов, возможные варианты маршрута, выводы и рекомендации. Оформление отчета. Утверждение его в МКК, Популяризация района похода. Разрядные требования и оформление спортивных разрядов и званий по туризму.

2.2 Топография и ориентирование на местности.

Значение топографии и ориентирования для туристов. Карты используемые в походах. План, схема, крошки местности. Основные условные обозначения. Что такое рельеф. Способы изображения рельефа на картах. Сущность способа горизонталей. Сечение, масштаб. Виды масштабов. Масштабы топографических карт. Измерение расстояний на картах. Курвиметр. Чтение карты и составление схемы маршрута. Компас. Магнитное склонение.

Практические занятия (проводятся во время УТП). Ориентирование на местности с помощью карты, компаса и местных предметов. Определение сторон горизонта по местным предметам, часам и солнцу. Азимут и движение по нему. Измерения расстояний на местности. Составление кроков (схемы) пройденного участка.

2.3 Общая физическая подготовка (развитие основных физических качеств).

Цели задачи физического воспитания. Средства физического воспитания: игры, гимнастика, спорт, туризм. Теория обучения и тренировки. Основные стадии обучения. Методы обучения. Методические приемы. Повышение спортивной работоспособности. Гармоническое развитие личности – основное требование физического воспитания. Значение общей и специальной физической подготовки для туриста. Физподготовка в тренировочных походах. Закаливание организма. Занятия различными видами спорта как средство повышения физической подготовленности туристов.

Практические занятия Подбор упражнений в зависимости от условий предстоящего похода. Составление комплексов физической зарядки. Цикл тренировок.

2.4 Туристское снаряжение.

Групповое и личное и специальное снаряжение туристов. Основные требования к нему: малый вес, прочность, удобство, соответствие назначению. Подготовка снаряжения к путешествию. Порядок получения и сдачи снаряжения.

Практические занятия Уход за снаряжением и его ремонт. Состав ремонтной аптечки. Укладка рюкзака. Транспортировка острых и громоздких предметов.

2.5 Планирование и организация тренировок.

Составление плана общей и специальной физической подготовки группы в зависимости от условий предстоящего похода. Подбор соответствующих упражнений и их комплексов. Организация и проведение практических занятий по общей физической подготовке. Организация и проведение практических занятий по специальной физической подготовке. Методические указания к практическим. Особенности обучения на практических занятиях. Необходимость физической и психологической разминки; учета объема и интенсивности нагрузки, чередование нагрузки и отдыха; соблюдение в плане подготовки правильного соотношения между общей и специальной подготовкой, между индивидуальными и групповыми упражнениями; систематического повышения нагрузки и ее регулирования, постоянного внесения элементов нового, включения в упражнения точных элементов закрепленного движения или навыка. Контроль уровня подготовки и недопустимость перегрузок. Включение элементов соревнования. Приемы оценки, поощрения и наказания. Разбор занятий.

2.6 Привалы и ночлеги.

Назначение привалов, периодичность и продолжительность привалов в зависимости от условий переходов. Требования к местам привалов и ночлегов, их безопасность. Охрана природы на местах привалов и ночлегов. Санитарные правила. Снятие лагеря. Гашение костра. Ночлеги в приютах и населенных пунктах и правила поведения туристов.

Практические занятия Устройство ночлега в полевых условиях: выбор места, планировка лагеря, распределение работы, установка палаток. Заготовка топлива.

Разведение костров. Типы костров и их назначение. Варка пищи, сушка одежды и обуви. Дежурство.

2.7 Обеспечение безопасности в походе.

Обеспечение безопасности – важнейшее требование ко всем туристским походам, учебным занятиям, соревнованиям. Основные причины возникновения опасности: плохая техническая, тактическая, физическая и психологическая подготовка, недисциплинированность туристов, слабая разработка маршрута, неумелое преодоление препятствий, внезапное изменение погоды, ядовитые растения, насекомые и т.д. Обязанности руководителя и участников в обеспечении безопасности путешествия. Правила купания в неизвестных водоемах во время путешествия.

Практические занятия. Страховка при преодолении различных препятствий (водных преград, травянистых и снежных склонов). Меры предупреждения опасности. Сигналы бедствия.

2.8 Техника, тактика и организация движения в походе.

Техника, тактика и организация движения в походе. Подробная характеристика естественных препятствий, встречающихся в походе: лесные и кустарниковые заросли, бурелом, различные склоны, водные преграды, морены, ледники и т.д. Техника движения в различных условиях. Основные тактические приемы организации движения в походе. Корректировка графика и маршрута движения с учетом реальной обстановки и состояния группы. Ритм движения, величина переходов. Роль смен направляющих и замыкающих. Место руководителя в строю. Организация разведки, связь с ней, сигнализация. Распорядок дня. Выбор времени суток для движения в зависимости от метеоусловий.

Практические занятия (проводятся во время УТП). Техника движения в различных условиях. Подведение итогов дня (разбор действий группы и отдельных участков похода) и выработка плана действий на следующий день.

2.9 Питание в походах.

Значение правильной организации питания. Калорийность пищи. Примерный набор продуктов питания для похода. Требования к продовольствию. Составление меню и раскладок. Упаковка и транспортировка продуктов. Режим питания в походе. Санитарные требования. Учет расходов продуктов питания. Водно-солевой режим. Простейшие способы очистки и обеззараживания воды.

Практические занятия. Составление меню и раскладок продуктов. Приготовление пищи в походных условиях. Дежурство на привалах.

2.10 Гигиена туриста. Оказание первой медицинской помощи.

Личная гигиена туриста. Значение медицинского осмотра. Закаливание организма. Самоконтроль в походе. Предупреждение потертостей, тепловых и солнечных ударов, обморожений. Гигиенические требования к обуви, одежде и другому снаряжению. Вред курения и употребления спиртных напитков.

Врачебный контроль и самоконтроль при занятиях туризмом. Контроль руководителя за физической нагрузкой и состоянием здоровья туристов. Объективные и субъективные показатели самоконтроля. Противопоказания к участию в туристских походах и прогулках. Значение своевременного оказания доврачебной помощи. Заболевания возможные во время проведения похода, их симптомы и лечение, доступное в походных условиях. Состав походной аптечки.

Практические занятия. Помощь при различных травмах, шоке, тепловом и солнечном ударе, ожогах. Помощь утопающему. Искусственное дыхание. Транспортировка пострадавшего.

Литература

1. П.П. Захаров. «Инструктору альпинизма». М.:ФиС, 1983.
2. «Краткий справочник туриста» Издание третье, с изменением и дополнением. Москва, Профиздат, 1985.
3. Л.А. Вяткин, Е.В. Сидорчук, Д.Н. Немытов. «Туризм и спортивное ориентирование». Москва 2001.
4. И.В. Балабанов. «Узлы». Издание третье без изменений. Москва 2003.
5. Э.Н. Кодыш. «Соревнования туристов». Москва «Физкультура и спорт» 1990
6. Коструб А.А. Медицинский справочник туриста М., Профиздат, 1986.
7. «Государственная программа развития туризма в Республике Казахстан на 2007-2011 годы»
8. «Туристская деятельность в Республике Казахстан». Сборник нормативных правовых актов. Алматы 2006.
9. «Особо охраняемые природные территории Республики Казахстан». Сборник нормативных правовых актов. Алматы: Юрист. 2007.
10. «Правила соревнований по туристскому многоборью на 2009-2011г.г.» утверждено: Постановлением Президиума Туристского Союза Казахстана и Республиканской Федерации спортивного туризма и туристского многоборья Республики Казахстан № 2 от 17 декабря 2008г.
11. Федотов Ю.Н., Востоков И.Е. Спортивно-оздоровительный туризм. М.: Советский спорт, 2002
12. Накатков Ю.С. «История туризма Казахстана», Алматы, 2001
13. Вуколов В.Н. «Основы техники и тактики активных видов туризма». Учебное пособие. – изд. 2-ое, исп. и доп. Алматы, 2005
14. Жиздибаев Т.К. «Советы начинающим туристам». Алматы, 2005
15. Мариковский П.И. «В стране каменных курганов и наскальных рисунков». Алматы. 2005
16. Черныш И.В. «Походная энциклопедия путешественника» М:ФАИР-ПРЕСС 2006.
17. Штюрмер Ю.А. Опасности в туризме мнимые и действительные – М.: ФиС, 1983.

**«Облыстық жас туристер
станциясы» МҚҚК туристік-
спортық бөлімінің әдіскері
Е.Г.Керхер**

**Сағат саны – 72 сағат
Оның ішінде: теория – 26 сағат
тәжірибелік сабак: болме ішінде – 18 сағат
жергілікті жерде – 28 сағат**

**Бағдарлама авторы:
ЖСС әдіскері Керхер Елена Густавовна**

**Перевод на казахский язык: методист СЮТур
Аралбекова Улжалгас Дүйсенбековна
«Мектеп туризмінің нұсқаушысы» оқу бағдарламасы**

«Мектеп туризмінің нұсқаушысы» оқу бағдарламасы мектеп мұғалімдері мен оқушылар арасында туристік мәдениетке тәрбиелеу және мектеп туризмінің мазмұнын жаңалау, мектеп үшін қоғамдық туристік мамандарды дайындауға бағытталған жаңашыл бағдарлама.

Мектеп туризмінің нұсқаушысы – мектеп жарыстары мен слеттеріне топ дайындау бойынша оқу барысын жүргізетін, үйірмедегі, мектептегі өлкетану жұмысын үйімдастыратын мұғалім.

Мектеп туризмінің нұсқаушысы – тәжірибелік сабак жүргізетін, туристік техника бойынша жарыстарға, оқу және спорттық жорықтарға, жалпы дene шынықтыру дайындығы бойынша топ дайындайтын жаттықтырушы.

Мектеп туризмінің нұсқаушысы – оқушылармен оқып-үйренетін материалды менгеруді қажет ететін сабактың дұрыс құрылуын біletін ұстаз.

Осы барлық қасиеттер бір адам бойында бірігеді. Соңдықтан, ол туризм және өлкетану бойынша қажетті теориялық білімдерге ие болған, тәжірибелік дағдыларды, кедергілерден өту техникасын менгерген, оқу-спорттық жорықтар мен тәжірибелік сабактардың қауіпсіз өткізуле ережелерін және тәсілдерін біледі.

Қазіргі жағдайда мектеп туризмінің нұсқаушыларын дайындау өте қажет, себебі, туристік көпсайыс бойынша жарыстар мектеп өміріне орныққан. Жартас құрылышы, жабық типтегі спорттық алаң жаттығулардың тиімді өтілуіне ықпал етеді, жас спортсмендердің туристік шығармашылығының деңгейін көтереді. Мектеп оқушыларында шапшаң қымылдау, шыдамдылық, күш-жігер, ептілік қалыптасады. Сонымен қатар окуда және еңбекте қажетті тәртіптілікке, мақсатқа жету қайсарлыққа, батылдық және еркіндікке дағыланады. Оқушыларды туристік слеттерге, жарыстарға, байқауларға, викториналарға қатыстыру жоғары сынып оқушылар арасында туристік белсенділерді анықтауды қамтамасыз етеді.

Бұл бағдарлама мектеп мұғалімдері мен мектептен тыс мекемелер ішінен оқушылармен жұмыс жүргізу үшін, жарыстар өткізуге білікті туристік мамандардың жетіспеушілік мәселелерін шешу үшін туристік белсенділерді дайындауға мүмкіндік береді.

Бағдарламаның мақсаты:

1. Отансүйгіштікке және азаматтыққа тәрбиелеу.
2. Табиғатпен байланыс арқылы мұғалімдерді салауатты өмір салтына қатыстыру.

3.Туристік дағдылар мен ептіліктерді, спорттық туризмнің техникасы мен тактикасын жетілдіруді дамыту.

4.Еркіндік, бір-біріне көмек көрсету және ұжымдық қасиеттерін қалыптастыру.

5.Еңбек дағдысына, ынта және дербестік дағдыларға ие болу.

6.Тұған өлкенің мәдени және табиғи мұрасына ықыласпен қарау, туристік мәдениетті дарыту.

Бағдарламаның міндеттері:

1. Қоршаған ортаны танып-білу, сауықтыру және ой-өрісін кеңейту мақсатында мұғалімдерді туризммен тұрақты айналысуға тарту.

2. Теориялық білімдерін, тәжірибелік ептіліктері мен дағдыларын бекіту мақсатында туристік слеттер мен жарыстарға қатысу.

3. Дәрежелік талаптарды орындау мақсатында арнайы жалпы деңе шынығу дайындығын ұйымдастыру.

4.Туристік мамандарды дайындауда сабактастықтық жүзеге асыру.

«2007-2011 жж Қазақстан Республикасында туризмді дамыту» мемлекеттік бағдарламаның 5.4 пунктіне байланысты әлеуметтік қажеттілікті, қоғамдық туристік мамандар қызметін кеңейтуде мектеп туризмінің нұсқаушыларын дайындау бойынша бағдарламаны жоқтығынан осы бағдарламаны дайындау қажеттілігі туындалы.

Спорттық туризм бойынша жеткілікті қор мүмкіншілігі болғандықтан, туристік мамандарды дайындауда нақты тәжірибе жинақтап, Шымкент қаласындағы мектептердің туристік белсенділерімен және жоғары сынып оқушыларымен жұмыс әдістемесін менгеріп, мектеп туризмінің нұсқаушыларын дайындау бойынша бағдарламаны макұлдау мүмкіншілігі болып отыр. Бұл бағдарламада топтық және де жеке сабактар енгізілген.

Бағдарламаны жүзеге асыру барысында өлкетану және туризм техникасы, бірінші категориялы құрделі тау жорығын өту, жарыстарға төрешілік ету, және де Біркөлік шатқалындағы «Робинзон» туристік лагерь базасында өтілетін тәжірибелік және теориялық сабактар қарастырылған.

Бағдарламаны жүзеге асыру барысы жеке сабактар өткізу үшін де, туристік жорықтар үшін де әдістемелік оқулықтар мен әзірлемелер дайындау қоса жүргізіледі.Жемісті оқытудың маңызы теория мен тәжірибелінің сай келуі. Бағдарламада туризм техникасы мен тактикасын менгеру, әр түрлі жарыстар үлгісіндегі топографиялық белгілер мен бағдарлау, жергілікті жердегі арнайы жаттығулар бойынша кешенді тәжірибелік сабактар қарастырылған.

Күтілетін нәтижелер

«Мектеп туризмінің нұсқаушылары» бағдарламасы бойынша оқытудың нәтижесі – ол мектептер мен мектептен тыс мекемелерде білікті туристік мамандардың шығуы және мектептердегі туристік жұмыстардың белсенділігі ретінде нәтижесі.

Сабақ жоспары

p/c	Тақырыптар	Барлық сағат саны	Соның ішінде		
			Теория	Тәжірибе	Бөлме ішінде
I. Жалпы дайындық					
1.	1.1. Қазақстан Республикасында туристік-экскурсиялық жұмыстың негізгі бағыттары. Туристік қозғалыстың тарихы	1	1	-	-
2.	1.2. Туристік секция жұмысының мазмұны және оны үйымдастыру	1	1	-	-
3.	1.3. Туристік мамандарды дайындау	1	1	-	-
4.	1.4. Табиғатты қорғау. Туристердің қоғамдық пайдалы жұмысы	2	1	-	1
5.	1.5. Туристік-спорттық жорықтарды өткізу ережелері. Туризм бойынша дәрежелік талаптар. Туризм түрлері	2	2	-	-
6.	1.6. Тұған өлкенің туристік-экскурсиялық мүмкіндіктері	2	2	-	-
II. Арнайы дайындық					
7.	2.1. Туристік жорықтарды дайындау және үйымдастыру. Жорық туралы есеп	6	2	4	-
8.	2.2. Топография және жергілікті жерді бағдарлау	6	2	2	2
9.	2.3. Жалпы дene шынығу дайындығы (негізгі дene шынығу сапасын дамыту)	4	1	-	3
10.	2.4. Туристік керек-жарақтар	8	2	2	4
11.	2.5. Жаттығу жұмыстарын үйымдастыру және жоспарлау	1	1	-	-
12.	2.6. Дамылдайтын және түнейтін орындар	8	2	2	4
13.	2.7. Жорықтардағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету	8	2	2	4
14.	2.8. Жорықтағы қозғалысты үйымдастыру. Техника және тактика	8	2	2	4
15.	2.9. Жорықтағы тамақтану	6	2	2	2
16.	2.10. Туристің гигиенасы. Алғашқы медициналық көмек көрсету	8	2	2	4
Барлығы:		72	26	18	28

Жалпы бағдарлама:

- Бөлме ішіндегі теориялық және тәжірибелік сабақтар – 8 апта, 3 сағат = 24 сағат
- Бөлме ішіндегі тәжірибелік теориялық сабақтар және жергілікті жердегі: Батыс Тянь-Шань тауы бойынша 1 категориялық күрделі тау жорығының сынағына қатысу – 8 сағат, 6 күн = 48 сағат (тәжірибе және теория).

Барлық сағат саны: 72 сағат

«Мектеп туризмінің нұсқаушысы» туристік ұйымдастырушыларды дайындаудың бағдарламасы

I.Жалпы дайындық

1.1. Қазақстан Республикасындағы туристік-экскурсиялық жұмыстың негізгі бағыттары. Туристік қозғалыстың тарихы.

2007-2011 жылдарға арналған «Қазақстан Республикасында туризмді дамыту» мемлекеттік бағдарлама. Туризм – туған өлкені танып-білу, белсенді демалыс, денсаулықты нығайту, патриотизм рухында жастарды тәрбиелеудің бірден-бір құралы. Туризм және экскурсия құралдары арқылы адамгершілік және эстетеикалық тәрбие беру. Денсаулықты нығайту және дененің шынығуын дамыту үшін ерікті және адамгершілігі мол қасиеттерге тәрбиелеу - туризмнің шешуші маңызы болып табылады. Революцияға дейінгі туристік және экскурсиялық қозғалысты ұйымдастыру. Туристік-экскурсиялық қозғалыстың жаңа ұйымдастырушылық негіздерін құру (1917-1936 жж). Туризм және экскурсияның бүкілодақтық ерікті пролетарлық қоғамының рөлі. Орталық туристік-экскурсиялық басқарма (1936-1962 жж). Туризм және экскурсиялар бойынша кеңестер (1969 ж). Туризм федерациясын құру (1976 ж). Қазақстан Республикасында туризмді дамыту. Қазіргі кезеңдегі негізгі өуесқойлық туризмнің ұйымдастырылуы.

1.2.Туристік секциялар, клубтар жұмысының мазмұны және оны ұйымдастыру.

Жалпы білім беретін мектептердегі туристік жұмыс. Көпшілік туристік іс-шараларды қаржыландыру. Көпшілік туризмді дамытудағы туристік бөлімдердің (секциялардың) мағынасы мен рөлі. Мектептегі туристік және өлкетану жұмысының үлгілері: жорық, саяхат, экскурсия, серуен, слет, жарыс, туристік және өлкетану үйрмелері, туристік клубтар, ізденушілік топтар, мектеп мұражайы, туристік кеш. Туристік және өлкетану жұмысының жоспары – жалпы мектептік оқу-тәрбие жұмысы жоспарының бір бөлігі. Көпшілік және үйріме жұмысының үлгілері. 4-11 сынып жетекшілерінің жоспарындағы туризм. Сабактар мен жорықтарды жоспарлауда мерзімді есепке алу. Жалпы мектептік көпшілік туристік іс-шаралар. Туристік жұмыстар бойынша сыныптар арасындағы жарыстар, оны мұғалімдер мен оқушылар арасында кеңінен тарату маңызы. Туристік және өлкетану жұмысының материалдық базасы және қаржыландыру. Смета құру, қаржыландыру көздері, туристік іс-шаралар бойынша қаржылық есеп, туристік керек-жарақтар құрамы және қорын толықтыру, әдістемелік материалдар, әдебиеттер, оқу-көрнекілік құралдар.

1.3.Туристік мамандарды дайындау.

Туристік мамандарды дайындау жүйесі. Туристік мамандарды дайындау үлгілері (семинарларда, мектептерде, жиындарда). Нұсқаушылық атақтарды беру тәртібі. Туристік қоғамдық мамандардың құқықтары мен міндеттері.

1.4.Табиғатты қорғау. Туристердің қоғамдық-пайдалы жұмыстары.

Ерекше қорғалатын аумақтар туралы Қазақстан Республикасының Заңы. Туристердің табиғатты қорғауға қатысу үлгілері: өртпен күрес, туристік бағыттарды тазарту, жасыл көшеттер отырығызу. Табиғатты қорғауды насиҳаттау. Туристерге экологиялық тәрбие беру. Көпшілік туристік іс-шаралар өткізу кезіндегі табиғатты қорғау шаралары. Экологиялық туризм. Жорықтағы туристердің қоғамдық пайдалы қызметінің үлгілері: ізденушілік жұмыс (оку, ғылыми, шаруашылық ұйымдардың тапсырмалары бойынша); өлкетану жұмысы (тарихи, фольклорлық материалдар, коллекциялар, гербарийлер, танғаларлық құбылыстарды тіркеу және т.б.). Радио, теледидар бойынша, баспасөз материалдарында туризмді насиҳаттау және үгіт жүргізу. Тәжірибелік сабактар (оку-жаттығу жорықтары кезінде жүргізіледі). Жорықтағы қоғамдық-пайдалы қамқорлық.

1.5. Туристік спорттық жорықтарды өткізу ережелері.

Туризм бойынша дәрежелік талаптар. Туризм түрлері.

Жалпы ережелер: туристік топты құру. Топтың жетекшісі мен қатысушыларына қойылатын талаптар. Жорықты өткізудегі құжаттарды рәсімдеу. Жорық жетекшісінің құқы мен міндеттері. Жорыққа қатысушының құқы мен міндеттері. Туристік-спорттық жорықтарды өткізу Ережелерін оқып-үйрену. Жорыққа дайындық: жорық ауданын таңдап алу, топты жинақтау, бағыт құжаттарын рәсімдеу, бағытты зерттеу және картографиялық құжаттарды таңдау. Оны ББК-да бекіту. Жорық ауданын көпшілікке танымал ету. Туризм бойынша спорттық атақтар мен дәрежелерді рәсімдеу және дәрежелік талаптар.

1.6. Тұған өлкенің туристік-экскурсиялық мүмкіндіктері.

Өлкенің географиялық жағдайы. Өткен геологиясы және жер бедері, пайдалы қазбалары, климаты, негізгі өзендері мен су айдындары. Өсімдік және жануарлар әлемі.

Тұрғындары, тарихы, шаруашылығы, мәдениеті, даму келешегі. Ескерткіш орындары, қорық-мұражайлар, табиғаттың өзгеше көріністері. Өлкенің экономикасы және мәдениеті, даму болашағы. Тұған өлке туралы әдебиеттер. Тұған өлке бойынша жорықтар, ұсынылатын бағыттар, экскурсиялар және серуендер.

2. Арнайы дайындық.

2.1. Туристік жорықтарды дайындау және ұйымдастыру. Құжаттарды рәсімдеу.

Жорық туралы есеп.

Жорық ауданын және мақсатын анықтау. Аудан туралы мәлімет жинау. Қозғалыс бағытын және кестесін әзірлеу, шығын есебін жасау. Топты жинақтау және міндеттерді бөліп беру. Карталық-кестелік құжаттарды таңдау, қозғалыс кестесін құру. Топтың және жеке керек-жарақтарды дайындау, жорықтағы тамақтануды ұйымдастыру, бағыт парагын рәсімдеу, бағытты бекітуге дайындау. Жорық алды жаттығуларды дайындау және өткізу. Жорық қорытындысын дайындау. Есеп үшін жорықтағы құжаттарды жинау. Есеп үшін қажетті жол жазбаларын үнемі жүргізіп отыру. Жорық туралы жазбаша есеп: ауданның сипаттамасы, табиғи кедергілерден өтудегі қолданылған тәсілдерді көрсету арқылы бағыттың техникалық сипаттамасы, жолда орындалған қоғамдық-пайдалы жұмыс, бақылау қорытындысы, керек-жарақ тізімі, азық-түлік тағамының жиынтығы және медициналық дәрі қорап (аптека), шығын есебі, бағыттың мүмкіншілігі, қорытындылар және ұсыныстар. Есепті рәсімдеу. Оны ББК-да бекіту. Жорық ауданын көпшілікке танымал ету. Туризм бойынша спорттық атақтар мен дәрежелерді рәсімдеу және дәрежелік талаптар.

2.2. Топография және жергілікті жерді бағдарлау.

Топографияның мағынасы және туристер үшін бағдар беру. Жорықта пайдаланатын карталар. Жоспар, кесте, жергілікті жердің кестесі. Негізгі шартты белгілер. Жер бедері дегеніміз не? Картадағы жер бедерінің көрінісі. Көлденең сзықтың маңызы. Бедер қимасы, масштаб. Масштаб түрлері. Топографиялық картаның масштабы. Картадағы ара-қашықтықты өлшеу. Курвиметр. Картаны оқу және бағыт кестесін құру. Компас. Магниттік жіктеу. Тәжірибелік сабактар (оқу-жаттығу жорықтары кезінде жүргізіледі). Картаның, компастың және жергілікті заттардың көмегімен жергілікті жерді бағдарлау. Жергілікті заттар, сағат және күннің көмегімен көкжиек жақтарын анықтау. Азимут және оның бойымен қозғалыс. Жергілікті ара-қашықтықты өлшеу. Жүріп өткен жер телімінің кестесін құру.

2.3. Жалпы дene шынығу дайындығы (негізгі дene шынығу сапасын дамыту).

Дене шынығу тәрбиесінің мақсаты мен міндеттері. Дене шынығу тәрбиесінің құралдыры: ойындар, гимнастика, спорт, туризм. Оқыту теориясы және жаттығулар. Оқытудың негізгі бөлімдері. Оқытудың әдіс-тәсілдері. Әдістемелік тәсілдер. Спорттың жұмысқа қабілеттілігін көтеру. Тұлғаның үйлесімдік дамуы – дene шынығудың негізгі талаптары. Турист үшін жалпы және арнайы дene шынығу дайындығының мағынасы.

Жаттығу жорықтарындағы дene шынығу дайындығы. Организмнің шынығуы. Туристің дene шынығу дайындығын көтеру құралы ретінде әртүрлі спорт түрлерімен айналысу. Алдағы жорықтың жағдайына байланысты жаттығулар таңдау.

a. Туристік керек-жарапттар.

Топтық және жеке керек-жарапттар. Оған қойылатын негізгі талаптар: салмақтың аздығы, шыдамдылық, ынғайлыштық, тағайындау сәйкестігі. Саяхатқа керек-жарапттың дайындау. Керек-жарапқа күтім жасау және оны жөндеу. Жөндеу қорабының құрамы. Жол дорбаға заттарды салу, өте үлкен және өткір заттарды тасымалдау. Керек-жарапттарды алу және тапсыру тәртібі.

2.5.Жаттығуларды жоспарлау және ұйымдастыру.

Алдағы жорықтың жағдайына байланысты топтың жалпы және арнайы дene шынығу дайындығының жоспарын құру. Сәйкес жаттығулар және жаттығулар жиынтығын таңдау. Жалпы дene шынығу дайындығы бойынша тәжірибелік сабактарды ұйымдастыру және өткізу. Тәжірибелік сабактарға арналған әдістемелік нұқсаулықтар. Тәжірибелік сабактардағы оқыту ерекшеліктері. Дене шынығу және психологиялық ширатып шынықтыру: жүктеменің көлемі мен қарқындылығын есепке алу; жалпы және арнайы дайындық, жеке және топтық жаттығулар арасында дайындықтың жоспарда дұрыс сақталуы; жүктемені ұдайы көтеру және оны реттеп отыру, жаттығулардың жаңа элементтерін ұнемі қосу, жаттығуларға бекітілген қозғалыс пен дағдылардың элементтерін қосу. Дайындық деңгейінің артық болуына жол бермеу үшін бақылау жасау. Жарыс элементтерін қосу. Бағалау, марапаттау және шара қолдану әдістері. Сабактарды талдау.

2.6. Дамылдайтын және түнейтін орындар.

Дамылдайтын орындарды белглеу, өткелдерден өту жағдайына байланысты мерзімі және ұзактығы. Дамылдайтын және түнейтін орындарға қойылатын талаптар, олардың қауіпсіздігі. Дала жағдайындағы түнейтін орындарды ұйымдастыру: орын таңдау, лагерді жоспарлау, жұмыстарды бөліп беру, шатырды құру. Отын дайындау. Алау жағу. Алау түрлері және оның орындары. Тамақ дайындау, киім және аяқ киімдерді көптіру. Кезекшілік. Дамылдайтын және түнейтін орындарда табиғатты қорғау. Санитариялық ережелер. Лагерді жинау. Алауды өшіру. Жергілікті жерлер мен паналарда тұнеу және туристердің тәртіп сақтау ережелері.

2.7.Жорықта қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

Жорықта қауіпсіздікті қамтамасыз ету – барлық туристік жорықтар, оқу сабактары, жарыстарға қойылатын маңызды талап. Қауіп-қатердің негізгі шығу себептері: техникалық, тактикалық, дene шынығу және психологиялық нашар дайындық, туристердің тәртіпсіздігі, бағыттың нашар әзірлемесі, кедергілерден тәжірибесіз өту, ауа-райының кенеттеген өзгеруі, улы өсімдіктер, жәндіктер және т.б. Жорықтың қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі жетекші мен қатысуышылардың міндеттері. Қауіп-қатердің алдын-алу шаралары. Дабыл қағу. Жорық кезінде белгісіз су айдындарында шомылу ереежелері.

Тәжірибелік сабактар. Әр түрлі кедергілерден өту кезіндегі сақтандыру ережелері (су кедергісі, шөп, қарлы тау беткейі). Жіптің көмегімен сақтандыру.

2.8.Жорықтағы техника, тактика және қозғалысты ұйымдастыру.

Жорықтағы техника, тактика және қозғалысты ұйымдастыру. Жорықта кездесетін табиғи кедергілердің толық мінездемесі: орманды және бұтақты тоғайлар, дауыл құлатқан ағаштар, әр түрлі беткейлер, су кедергілері, морена, мұздықтар және т.б. Әр түрлі жағдайдағы қозғалыс техникасы. Жорықтағы қозғалысты ұйымдастырудың негізгі тактикалық тәсілдері. Топтың жағдайы мен нақты жағдайды есепке ала отырып кестені және бағыт қозғалысын түзету. Қозғалыстың бірқалыптылығы, өткелдер көлемі. Бағыт беруші және түйінштаушылардың ауысым ролі. Жетекшінің саптағы орны. Барлауды ұйымдастыру, онымен байланыс, дабыл. Құн тәртібі. Қозғалыс үшін таңдау: ауа-райы

жағдайына байланысты уақыт мерзімін таңдау. Құннің қорытындысын жасау (топтың қозғалысын және жорықтың кейбір телімдерін талдау) және келесі құннің қозғалыс жоспарын жасау.

Тәжірибелік сабактар (оқу-жаттығу жорықтары кезінде жүргізіледі).

2.9.Жорықтағы тамақтану.

Дұрыс тамақтануды ұйымдастыру мағынасы. Азық-тұліктің құнарлығы. Жорық үшін азық-тұліктің шамамен алғандағы есебі. Азық-тұлікке қойылатын талаптар. Ас мәзірін құру. Азық-тұліктерді жинау және тасымалдау. Жорықтағы тамақтану тәртібі. Жорық жағдайында тағам дайындау. Санитариялық талаптар. Азық-тұлік тағамдарының шығын есебі. Ауыз су – тұзды су тәртібі. Суды тазалаудың және залалсыздандырудың қарапайым тәсілі.

2.10.Туристің гигиенасы. Алғашқы медициналық жәрдем көрсету.

Туристің жеке гигиенасы. Медициналық тексерудің мағынасы. Денені шынықтыру. Жорықтағы өзін-өзі сақтандыру. Аяқтың қажалуын, жылу және күн сәулесінің өтуін, сүйекқа үсіді ескерту. Аяқ киімге, киімге және басқа да керек-жарақтарға қойылатын гигиеналық талаптар. Спиртті ішімдіктерді пайдалану және шылым шегудің зияны.

Туризммен айналысқан кездегі дәрігерлік бақылау және өзін-өзі сақтандыру. Туристердің денсаулық жағдайы және дene шынығу күшіне жетекшінің бақылау жасауы. Өзін-өзі сақтандырудың шынайылығы (объектив) және өзіндік (субъектив) көрсеткіштері. Туристік жорықтар мен серуендерге қатысадың қарама-қайшылығы. Дәрігерлік көмекке дейінгі дер кезінде көрсетілген көмектің мағынасы. Жорық өткізу кезінде кездесетін аурулар, олардың белгілері және емдеу, жорық жағдайындағы қолайлышы. Жол дәрі қорабының құрамы.

Тәжірибелік сабактар. Эр түрлі жарақаттар, есенгіреу, жылу және күн сәулесінің өтуі, күю кезінде көрсетілетін көмек. Суга батушыға көмек. Жасанды дем алу. Закымданушыны тасымалдау.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. П.П.Захаров. «Инструктуру альпинизма», М.: ФиС, 1983.
2. «Туристің қысқаша анықтамасы» үшінші басылым өзгертумен және қосымшамен.Москва, 1985.
3. Л.А.Вяткин, Е.В.Сидорчук, Д.Н.Немытов. «Туризм и спортивное ориентирование», Москва, 2001.
4. И.В.Балабанов. «Узлы», өзгертусіз үшінші басылым. Москва, 2003 .
5. Э.Н.Кодыш. «Соревнования туристов». Москва, «Дене шынықтыру және спорт», 1990.
6. А.А.Коструб. «Туристің медициналық анықтамасы», Москва, 1986.
7. «2007-2011 жж Қазақстан Республикасында туризмді дамыту» мемлекеттік бағдарламасы.
8. «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет». Нормативтік-құқықтық актілер жинағы. Алматы, 2006.
9. «Қазақстан Республикасында ерекше қоргалатын табиғи аумақтар». Нормативтік-құқықтық актілер жинағы. Алматы, Юрист, 2007.
10. «2009-2010 жж туристік көпсайыс бойынша жарыстар ережесі» Қазақстан туристік одағы Президиумының және Қазақстан Республикасы туристік көпсайыс және спорттық туризм респубикалық федерациясымен 2006 жылғы 17 желтоқсанда бекітілген № 2 Қаулысы.
11. Ю.Н.Федотов, И.Е.Востоков. «Спортивно-оздоровительный туризм», Москва, Советский спорт, 2002.
12. Ю.С.Накатков. «История туризма Казахстана», Алматы, 2001.
13. В.Н.Вуколов. «Основы техники и тактики активных видов туризма». Оқу құралы. Алматы, 2005.
14. Т.К.Жездібаев. «Туризмді бастаушыларға кеңес», Алматы, 2005.
15. П.И.Мариковский. «В стране каменных курганов и наскальных рисунков». Алматы, 2005.
16. И.В.Черныш. «Походная энциклопедия путешественника». М.: ФАИР-ПРЕСС, 2006.

**«Облыстық жас туристер
станциясы» МҚҚК туристік-
спортық бөлімінің әдіскері
Е.Г.Керхер**

**ПРОГРАММА КРУЖКА
«Юные судьи туристских соревнований»**

Автор программы: Керхер Е.Г.

Кол-во часов: 216 час.

из них: теория – 62 час;

практические занятия: в помещении – 62 час;

на местности – 92 час.

**Примерный тематический план
программы «Юные судьи туристских соревнований»**

№ п/п	Тема	Всего Часов	В том числе		
			Теория	Практика	
				В помещении	На местности
Общая подготовка					
1	Вводное занятие	2	2	-	-
2	Основные направления развития туризма в Республике Казахстан	2	2	-	-
3	Туристские слеты и соревнования в программе школьной городской спартакиады	2	2	-	-
4	Охрана природы. Общественно-полезная работа туристов	2	2	-	-
5	Инструкция по проведению туристских походов, экскурсий и экспедиций с учащимися на территории Республики Казахстан	4	2	2	-
6	Туристско-экскурсионные возможности родного края	10	2	-	8
Специальная подготовка					
7	Организация и подготовка туристских походов	6	2	4	-
8	Топография и ориентирование на местности	10	4	2	4
9	Общая физическая подготовка	16	2	6	8
10	Туристское снаряжение	10	4	2	4

11	Обеспечение безопасности в походах и на соревнованиях	8	2	2	4
12	Техника, тактика и организация движения в походе	12	4	-	8
13	Привалы и ночлеги. Туристский бивак	8	4	2	2
14	Питание в походах.	8	4	2	2
15	Гигиена туриста. Оказание первой медицинской помощи	8	4	2	2
16	Техника пешеходного туризма	30	6	10	14

Судейская подготовка.

17	Положения о судьях и коллегиях судей по туристским соревнованиям.	4	2	2	-
18	Правила туристских соревнований.	8	2	2	4
19	Психологическая подготовка туристов и судей соревнований.	6	2	2	2
20	Организация, проведение и участие в туристских слетах и соревнованиях	24	4	8	12
21	Постановка дистанций и методика судейства соревнований по отдельным видам туризма	30	4	12	14
22	Сдача зачетов	6	-	2	4
ИТОГО:		216	62	62	92

Примечание: летний зачетный туристский поход или отработка в туристском лагере планируется вне сетки часов.

Программа «Юные судьи туристских соревнований»

Вводное занятие. Кто такие юные судьи туристских соревнований? Роль судей на слетах и соревнованиях. Значение слетов и соревнований в школьном туризме. План работы кружка на год и на перспективу. Режим занятий и тренировок. Зачетные требования на звание «Юный судья туристских соревнований». Материалы и снаряжение, необходимые для занятий в кружке.

Основные направления развития туризма в Республике Казахстан. Роль детско-юношеского туризма в «Государственной программе развития туризма в Республике Казахстан на 2007-2011 года». История туристского движения в Казахстане. Взрослый и детский туризм в историческом аспекте. В.М. Зимин – один из основоположников развития активного туризма в Казахстане.

Туристские слеты и соревнования в программе школьной городской спартакиады. Роль туристских слетов и соревнований в подготовке к совершению безаварийного содержательного туристского похода. Школьная туриада. Этапы туристских слетов и соревнований: школьные, районные, городские, областные, республиканские. Взрослые и детские слеты и соревнования. Значение слетов и

соревнований в активизации туристской работы в школе. Программа школьной городской туриады.

Охрана природы. Общественно-полезная работа туристов. Закон Республики Казахстан «Об особо охраняемых природных территориях». Положение о Красной книге Республики Казахстан. Правила регулируемого туризма и рекреации на территории государственных национальных природных парков. Правила охраны природы, памятников истории и культуры во время проведения слетов, соревнований, походов и путешествий.

Инструкция по проведению туристских походов, экскурсий и экспедиций с учащимися на территории Республики Казахстан. Туристская прогулка. Туристский поход. Туристская экспедиция. Туристская экскурсия. Виды туризма. Разрядные требования по спортивным походам. Права и обязанности участников похода, экспедиции, экскурсии.

Туристско-экскурсионные возможности родного края. Южный Казахстан – край, в котором мы живем. Географическое положение, площадь и границы. Рельеф, климат, реки и озера родного края, полезные ископаемые на его территории. Растительный и животный мир. Население, культура, хозяйство и транспорт. Историко-архитектурные памятники, музеи и другие краеведческие объекты на территории ЮКО. Возможности Южно-Казахстанской области для организации и проведения экскурсий, походов, слетов и соревнований.

Организация и подготовка туристских походов. Оформление документации. Отчет о походе. Соревнование на «Лучшее туристское путешествие». Указания по составлению отчетов о туристских спортивных походах и экспедициях.

Топография и ориентирование на местности. Для чего нужны туристу навыки топографической подготовки и ориентирования? Карта как отражение местности. Способы отображения высот на карте. Масштаб – виды, пользование числовым и линейным масштабами. Измерение прямолинейных расстояний на карте. Общее понятие об условных топографических знаках. Жидкостный компас. Азимут. Правила обращения с компасом. Соревнования по топографической съемке. Маршрутно-глазомерная съемка. Площадно-глазомерная съемка.

Общая физическая подготовка. Развитие основных физических качеств. Роль разминки в предупреждении травматизма. Утомление и переутомление – признаки. Самоконтроль. Частота пульса и дыхания как признаки состояния организма. Измерение пульса при нагрузке. Время восстановления пульса как показатель резервов организма. Гигиеническая гимнастика туриста.

Туристское снаряжение. Снаряжение личное, групповое, специальное. Особенности снаряжения по видам туризма. Снаряжение для постановки дистанций на слетах и соревнованиях. Требования по технике безопасности к снаряжению, используемому на дистанциях по туристскому многоборью.

Обеспечение безопасности в походах и на соревнованиях. Указания по проведению инструктажа по технике безопасности. Обеспечение безопасности на дистанциях туристских соревнований и при постановке и оборудовании дистанций. Обязанности начальника дистанции и главного судьи по обеспечению безопасности.

Техника, тактика и организация движения в походе. Естественные препятствия на туристских маршрутах (для равнинной, пересеченной и горной местности). Темп и режим движения. Движение по дорогам, по тропе, по болоту, по лесу без дорог и троп, движение на подъемах и спусках, по крутым травянистым и осипным склонам, движение в темноте. Организация переправ через водные преграды (броды, переправа по бревну с перилами, с шестом, наведение бревна через неширокую реку, наведение самосъемной переправы).

Привалы и ночлеги. Туристский бивак. Основные требования к месту бивака в летнем походе. Планировка бивака. Работа дежурного и группы на биваке. Уход с бивака. Виды и нормы нагрузок в походе. Правила купания в походе. Личное снаряжение для

туристских путешествий (зимой, летом). Правила укладки рюкзака, упаковка и хранение продуктов.

Питание в походах. Калорийность пищи, основные питательные вещества (белки, жиры, углеводы) и их роль в питании. Витамины и минеральные вещества. Водно-солевой режим. Пища как фактор опасности. Особенности питания в многодневных походах.

Гигиена туриста. Оказание первой медицинской помощи. Что такое гигиена и самоконтроль туриста. Приемы самоконтроля. Наиболее часто встречающиеся заболевания и травмы во время туристского похода и на соревнованиях. Оказание первой доврачебной помощи. Содержание походной аптечки.

Техника пешеходного туризма. Соревнования по технике пешеходного туризма (полоса препятствий, кросс-поход, спасработы, выполнение специальных технических приемов). Классификация дистанций соревнований. Описание этапов дистанции полосы препятствий, кросс-похода, спасработ и специальных заданий. Прохождение дистанций. Тактическая заявка.

Положения о судьях и коллегиях судей по туристским соревнованиям. Классификационные требования для присвоения судейских категорий по спортивному туризму. Положение о системе подготовки туристских общественных кадров в Республике Казахстан.

Правила туристских соревнований. Туристское многоборье. Правила соревнований по туристскому многоборью. Цели, задачи и характер соревнований по туристскому многоборью. Классификация соревнований. Организация соревнований. Положение о соревнованиях.

Психологическая подготовка туристов и судей соревнований. Роль психологической подготовки в обеспечении результатов соревнований. Общение между членами команды – вербальное и невербальное и его правила. Определение темперамента. Понятие о совместимости темпераментов. Понятие о туристской этике. Понятие о судейской этике.

Организация и проведение туристских слетов и соревнований. Чем отличаются туристские слеты от туристских соревнований. Положение о слетах и соревнованиях. Условия прохождения дистанций. Приложения к положению и другие документы. Совещания представителей команд с главной судейской коллегией. Таблица штрафов. Работа секретариата и мандатной комиссии. Участие в слетах и соревнованиях.

Постановка дистанций и методика судейства соревнований по отдельным видам туризма. Постановка дистанций на школьных туристских слетах. Методика судейства конкурсов. Методика судейства соревнований. Протесты. Основные принципы определения результатов.

Сдача зачетов. Сдачу зачетов на звание юного судьи туристских соревнований проводят в основном практическим путем в виде игр и соревнований. Кроме того, для юных судей очень важны знания по теории, и умение изложить эти знания. Такая проверка проводится в виде ответов на вопросы по билетам или тестов.

Литература

1. П.П. Захаров. «Инструктору альпинизма». М.:ФиС, 1983.
- 2.«Краткий справочник туриста» Издание третье, с изменением и дополнением. Москва, Профиздат, 1985.
3. Л.А. Вяткин, Е.В. Сидорчук, Д.Н. Немытов. «Туризм и спортивное ориентирование». Москва 2001.
4. И.В. Балабанов. «Узлы». Издание третье без изменений. Москва 2003.
5. Э.Н. Кодыш. «Соревнования туристов». Москва «Физкультура и спорт» 1990
6. «Государственная программа развития туризма в Республике Казахстан на 2007-2011 годы»
- 7.«Туристская деятельность в Республике Казахстан». Сборник нормативных правовых актов. Алматы 2009.
8. «Особо охраняемые природные территории Республики Казахстан». Сборник нормативных правовых актов. Алматы: Юрист. 2007.
9. «Правила соревнований по туристскому многоборью на 2006-2008г.г.» утверждено: Постановлением Президиума Туристского Союза Казахстана и Республиканской Федерации спортивного туризма и туристского многоборья Республики Казахстан № 2 от 17 декабря 2006г.
10. Федотов Ю.Н., Востоков И.Е. Спортивно-оздоровительный туризм. М.: Советский спорт, 2002
11. Накатков Ю.С. «История туризма Казахстана», Алматы, 2001
12. Вуколов В.Н. «Основы техники и тактики активных видов туризма». Учебное пособие. – изд. 2-ое, исп. и доп. Алматы, 2005
13. Жиздибаев Т.К. «Советы начинающим туристам». Алматы, 2005
14. Мариковский П.И. «В стране каменных курганов и наскальных рисунков». Алматы. 2005
15. Черныш И.В. «Походная энциклопедия путешественника» М:ФАИР-ПРЕСС 2006.

**Скалолазание.
Общая информация по скалолазанию.**

Современная техника скалолазания делится на технику, при которой используются естественные точки опоры - свободное лазание, и технику, при которой используются искусственно создаваемые точки опоры - искусственное лазание.

При свободном лазании трудность прохождения скальных маршрутов характеризуется крутизной склона, формой рельефа, прочностью пород и тем, насколько разрушены скалы. Условно скальные маршруты делят на три группы:

- 1) легкие (можно идти без помощи рук, изредка пользуясь ими для поддержания равновесия);
- 2) средние (необходимы приемы скалолазания);
- 3) трудные (применяются все приемы свободного лазания при непрерывной страховке идущего и самостраховке страховщего).

Общие правила скалолазания

Практика альпинизма выработала ряд рекомендаций, иногда называемых правилами скалолазания, следуя которым можно двигаться по скальному рельефу достаточно быстро при наименьшей затрате сил. Суть этих рекомендаций следующая:

1. Перед началом движения альпинист должен наметить маршрут, определить точки изменения направления, места отдыха, страховки и особенно трудные участки (пройди маршрут глазами).

2. Наиболее устойчивое положение альпинист имеет при использовании трех точек опоры (две ноги — рука, две руки — нога), последовательность перемещения конечностей определяется характером рельефа (используй три точки опоры).

3. Прежде чем нагрузить скальную опору тяжестью тела, необходимо убедиться в ее надежности, а затем стремительно использовать ее как захват и упор (опробуй опору и многократно используй ее).

4. Руки в несколько раз слабее ног. Основную нагрузку при скалолазании должны нести ноги, руки поддерживают тело в равновесии. Следовательно, основным должно быть движение с использованием уступов (иди ногами).

5. Значительную экономию сил при лазании дает правильное использование трения. Ряд форм скального рельефа: камни, расщелины, плиты, гребешки, внутренние и внешние углы — может быть преодолена за счет сил трения (больше используй трение).

6. Уверенное применение распоров при лазании по скалам придает движениям альпиниста элегантность и уверенность. Распоры позволяют использовать такие точки опоры, которые иначе использовать невозможно (чаще применяй распоры).

7. Плавность движения позволяет уменьшить затрату сил при лазании по скалам и увеличить его надежность. Резкая нагрузка на опору может вызвать ее потерю (двигайся плавно с минимальными остановками).

8. Кратчайшее направление при наборе высоты — вертикаль, и при движении по скалам следует придерживаться этого направления, выбирая (если возможно) простейший путь (двигайся по вертикали).

В следующих двух уроках будут рассмотрены приемы свободного лазания, которые различаются в зависимости от того, преодолевает ли альпинист стенку (внешнее лазание — Урок №2) или поднимается, заклиниваясь в расщелинах и каминах (внутреннее лазание — Урок №3).

Внешнее лазание.

Приемы внешнего лазания позволяют альпинисту преодолеть различные формы горного рельефа, используя усилия, направленные в вертикальном направлении, силы трения и контрупоры. Положение туловища при внешнем лазании по стенке наиболее привычно для человека. Подъем напоминает хождение по лестнице. Тело вертикально, несколько отведено от стены и обладает хорошей устойчивой опорой ступней о скалу. Рекомендуется сохранять три точки опоры: либо две руки и одна нога, либо две ноги и одна рука.

Для поддержания тела в равновесии зацепки выбирают с учетом их прочности, величины и расположения. Усилие нажима на зацепку следует направлять таким образом, чтобы не превосходить угла трения.

Использование зацепки зависит от породы скал. В мягких выветренных и вымытых водой породах имеется много небольших зацепок с округлыми формами. На них работают практически только первые фаланги пальцев. На твердых гранитных породах встречаются трещины и расселины, на которых можно подтягиваться либо, обхватив пальцами отслоившуюся вертикальную плитку, создать достаточно надежную опору. Расселины допустимо использовать и как контрупоры для одной или для двух рук. Желательно как можно чаще заменять подтягивание опорой, а уж если использовать подтягивание для движения, то следить, чтобы усилие было направлено как можно ближе к перпендикуляру к плоскости зацепки. Если до зацепки не хватает 5 — 10 см, подпрыгивать и доставать ее не надо: слишком дорогой ценой достаются порой такие зацепки. Не следует тянуться во весь рост до самых зацепок: это приводит к тому, что человек прижимается к скале, становится трудно поднимать ноги, которые быстро устают.

Альпинист выигрывает значительно больше, если держит кисти на

уровне лица и не вытягивает их высоко вверх. Руки служат в основном для поддержания равновесия в переднее - заднем и боковом направлениях. Ноги же при этом следует поднимать на полный шаг. Еще раз уместно напомнить, что альпинист лишь подтягивает тело силой рук, а в основном понимается за счет силы ног.

Для большей устойчивости руки и ноги надо держать несколько разведенными в стороны, стремиться не использовать для опоры колени. Нужно чаще менять характер движения, тем самым чередуя работу различных групп мышц. При необходимости траверсировать участки сального рельефа полезно привыкнуть к скрециванию ног, имитируя бег на коньках по повороту. Это позволит поддерживать равновесие и придаст легкость движению.

Конструкция современных ботинок с подошвами из специальной резины позволяет использовать самые незначительные неровности рельефа для создания опоры. Для увеличения силы сцепления ботинка со скалой желательно, чтобы давление ноги было перпендикулярно поверхности опоры. Поскольку большинство неровностей имеет некоторый наклон в долину, то сила сцепления будет возрастать при отклонении туловища от скалы.

Чаще всего ботинок используют для опоры, как показано на рисунке. При малых поверхностях уступа нога ставится с порой на внутренний рант ботинка или на его носок. При работе на скалах в отрикоенной обуви лучше избегать ненадежной опоры на один триконь. Нужно чувствовать сцепление подошв ботинок. Уверенность в опоре на ноги

чрезвычайно важна. Если ботинки хорошо держат, альпинисты часто используют движение на контрупоре.

Если при прохождении маршрута все же возникнет необходимость в подтягивании на руках, выполнять его надо быстро (чтобы руки уставали меньше), стремясь при этом помогать разгибанием ноги. Каждый раз, когда это возможно, подтягивание на руках нужно дополнять последующим отжиманием на них с расчетом поставить одну ногу на уровень захвата для руки.

Внутреннее лазание.

Внутреннее лазание более сложно и менее естественно, чем внешнее. Альпинисты, плохо владеющие им, тратят много усилий и быстро устают.

Во внутреннем лазании еще более, чем во внешнем, требуется четкая координация движений. Внутреннее лазание почти полностью построено на использовании трения. Уверенное владение этой техникой существенно расширяет возможности альпиниста, позволяет во многих случаях отказаться от искусственного лазания и повысить скорость прохождения скальных маршрутов. Расщелины, внутренние углы, камни проходятся приемами внутреннего лазания.

Наиболее простая техника прохождения расщелин показана на рисунке. По ним поднимаются, заклинивая ступни и руки. Часто используют и зацепки, которые могут находиться на обеих сторонах расщелин,

комбинируя, таким образом, приемы внутреннего и внешнего лазания. Сужение расщелин часто используют для того, чтобы засунуть туда ступню или руку, скатую в кулак. Как только альпинист начинает опираться на ногу или подтягиваться на руке, заклиниваются руки или ноги. Надо избегать заклинивания коленей и локтей, которое вызывает боль.

Для создания точек опоры удобно создать «замок» (различные способы заклинивания руки или ноги). Простой и надежный способ создания точки опоры за счет сил трения состоит в создании плеча рычага, например между кистью и локтем или между пальцами и частью кисти и т.д. Во всех случаях усилия должны быть направлены так, словно вы стремитесь раздвинуть стены расщелины. Можно создать распор при помощи большого пальца и кисти. При заклинивании ноги рычаг можно создать за счет опоры на носок ботинка и каблук, боковой рант ботинка и наружную часть ноги или использовать ранты ботинка.

Особо стоит техника движения по каминам, меняющаяся в зависимости от их ширины, хотя везде применяются рупоры. Альпинист, упираясь в обе стороны каминов, стремится расклиниться в них. Если камин узкий; то используется распоры между коленями и ступнями (левый рисунок). В более широком камине употребляется распор спиной и коленями (средний рисунок). Средний камин проходится в распорах носки — ступни — спина (правый рисунок). В широком камине распоры ступни — спина. В камине с увеличивающейся шириной, где еще возможно применить технику внутреннего лазания, используются "ножницы" — поперечные распоры: правые ноги и рука в одну стену, а левые ноги и рука в другую. Возможен способ преодоления каминов, когда ноги альпиниста упираются в одну стену, а руки — в другую.

Внутреннее лазание требует от альпиниста использования неровностей, которые могут встретиться на стенках расщелины или каминов, и хорошей

координации движений. Как правило, нужно спиной опираться о более гладкую стену.

Искусственное лазание

Искусственное лазание расширило возможности альпинистов и сделало реальным преодоление ранее неприступных маршрутов. Однако оно ни в коей мере не заменяет свободного лазания и овладеть им можно только на прочном фундаменте владения свободным лазанием.

Простой и широко распространенный прием искусственного лазания – подсаживание. Альпинист, находящийся внизу, встав на самостраховку, помогает верхнему дотянуться до нужной зацепки. Прием проводится в три этапа: верхний встает на колено, а затем на плечи нижнего, который после этого помогает, при необходимости, верхнему подняться еще выше, создавая опору для ступней с опорой на руки или на древко ледоруба, шатычок которого надежно заклинен в скальной расщелине.

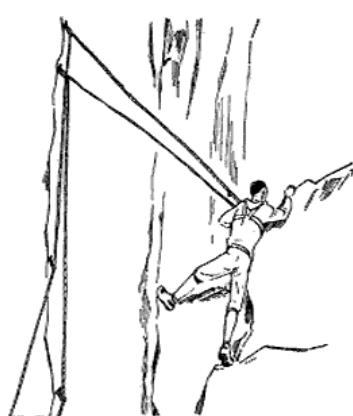
Широкое развитие приобрела крючевая техника искусственного лазания, требующая большой практики и при правильном использовании гарантирующая безопасность движения, хотя и несколько снижающая его скорость. Она применяется только тогда, когда преодолеть маршрут приемами свободного лазания невозможно или небезопасно. Основой техники служит хорошо забитый крюк.

После того как крюк забит, альпинист навешивает на него карабин и прощелкивает в карабине веревку, стараясь, чтобы она скользила без лишнего трения. Веревка должна входить в карабин так, чтобы при дальнейшем подъеме альпиниста не образовать на карабине петли. Если крюк забит в глубине трещины, или в углублении, или под карнизом, необходимо удвоить, а то и утроить число карабинов, чтобы веревка не терлась о перегибы выступов и легко скользила в страховочном карабине. Удобно в этом случае применять веревочные карабины или репшнуровые петли.

Самая простая форма использования искусственной точки опоры - захват за подвешенный за подвешенный за крюк карабин. Крюк с карабином можно применять при прямом подтягивании на веревке. Первый в связке подтягивается, используя неровности скалы или крюк с карабином, второй в этот момент закрепляет веревку для удержания.

Закрепить её проще всего, зажав рукой оба конца около карабина, через который осуществляется страховка первого.

Прямое подтягивание может также применяться при траверсах, когда дальнейшее прохождение «в лоб» невозможно. Для подобного траверса обычно используется прием, названный «маятником». Им часто преодолеваются крутые стенки и плиты с малым количеством зацепок и трещин. Для организации «маятника» альпинист достаточно высоко забивает надежный крюк. Затем, спустившись немного вниз, намечает участок, куда надо попасть. Держась одной рукой за веревку, откачнувшись, он стремится перекачнуться и закрепиться свободной рукой за трещину или выступ по другую сторону препятствия.

Техника спусков.

Умение правильно организовать спуск и грамотно его провести не менее важно, чем умение хороню работать на подъеме. Дело в том, что после восхождения альпинист всегда более или менее устает, его внимание притупляется и скорость реакции падает. В этих условиях необходимо быть особенно внимательным, так как большинство несчастий в горах случается на спуске. В зависимости от рельефа склона, породы скал спуск осуществляют либо лазанием, либо с помощью веревки.

На простых скалах спускаться следует лицом в долину, опираясь на ладони, несколько согнув колени и корпус, но не садясь. На средних скалах лучше спускаться

боком, руки при необходимости поддерживают равновесие, тело почти вертикально. По сложным для лазания вниз скалам спускаться нужно лицом к склону, руки поддерживают корпус в равновесии, ноги поставлены широко, а туловище отведено от скалы. По каминам спускаются так же, как и поднимаются, за исключением узких каминов, где можно спускаться лицом в долину, разводя в стороны локти и колени.

Когда крутизна и сложность скал возрастают настолько, что лазание вниз отнимает много времени и сил, применяется веревка.

Если участок маршрута крут или сложен для спуска лазанием, нужно организовать спуск по веревке. Он может быть простым, удобным и надежным, если предприняты все меры предосторожности при выборе места закрепления веревки и пунктов пересадки, при закреплении и сбрасывании веревки во время самого спуска и, наконец, при выдергивании ее. Надо помнить, что синтетические веревки теряют прочность при трении о поверхность скал, о различные приспособления во время спусков, при трении друг о друга, и быть внимательнее к репшнуром, которые часто используются в качестве веревочных колец.

Прежде чем организовать спуск, альпинист должен убедиться, что веревка достает до намеченной площадки, откуда возможно продолжать движение. Закреплять веревку можно на скальном выступе, ледовом столбике, петле и т. д. Выбирается прочный выступ (чтобы с него не соскользнула веревка), не имеющий острых кромок (чтобы не перерезать веревку). Если необходимо, молотком следует притулить кромки скалы. Если при закреплении веревки используют петлю из репшнуря, она не должна тую охватывать выступ. Петля должна быть достаточно большой, чтобы облегчить выдергивание веревки. Не применяйте старых колец и крючьев без проверки. При малейших сомнениях замените их новыми. Если на скалах нет подходящего выступа, для организации спуска забивается крюк. Иногда можно пропустить веревку через проушину крюка.

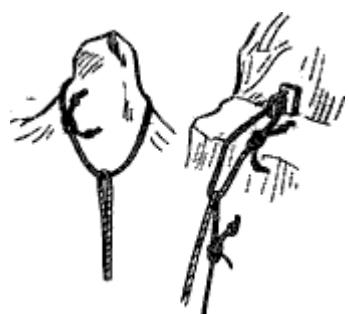
Обычно при организации спусков применяют двойное – тройное кольцо, сделанное из репшнуря. При отсутствии репшнуря пользуются карабином, оставляя его на крюке; при этом веревка истирается меньше, чем при продергивании через петлю, и при выдергивании легко скользит.

После того как организована точка закрепления веревки, необходимо сбросить один конец закрепленной веревки вниз. При сбрасывании надо следить, чтобы она не запуталась на скалах. Удобно сложить веревку в кольца равной длины и, разделив на две примерно равные части, бросить первую часть подальше от скалы. Дав ей размотаться в воздухе, бросить вторую. Как правило, веревка хорошо, без зависов, ложится по трассе будущего спуска. Надо проверить, что веревка нигде не застряла и достигла площадки. Вторая веревка (для продергивания) может быть использована для страховки первого спускающегося вниз (в этом случае он идет с верхней страховкой) и тем самым вытянута по трассе спуска.

Существует много способов спуска по веревке, наиболее употребительные из них: спортивный способ, способ Дюльфера, спуск на карабине, спуск на специальном приспособлении. Два варианта спуска спортивным способом показаны на рисунке. При

необходимости
ввести добавочное
трение веревка
может быть один раз
обвита вокруг
правой руки
альпиниста.

Наибольшее
распространение
получил способ
Дюльфера с

различными модификациями. При спуске этим способом веревка проходит под бедром на противоположное плечо, что обеспечивает необходимое трение. Для большего торможения альпинист может сжимать ее под мышкой после огибания ею плеча, что позволяет закрепить веревку усилием лишь одной, «задней», руки. «Передняя» рука не должна зажимать веревку, она служит для поддержания равновесия верхней части тела. Возможны и другие способы закрепления: так, можно правой рукой зажать веревки, идущие вверх к крюку и идущие вниз.

Существует модификация способа Дюльфера, при которой трение происходит не о бедро, а через карабин. Этот способ спуска лучше использовать при мокрых веревках.

Спуск на карабине облегчает работу альпиниста, но при нем больше изнашиваются веревки. При этом способе альпинист делает из репшнуря «беседку» или в качестве ее применяет страховочный пояс. Основная веревка проходит через карабин, который прищелкивается в узел «беседки». Независимо от способа спуска альпинист должен внимательно относиться к страховке. Начинать спуск надо, осторожно сползая с перегиба скалы, полностью нагружая веревку лишь спустившись на 1—2 м ниже места закрепления. На спуске корпус надо держать вертикально, несколько развернувшись к скале боком, ноги вытянуты и мягко работают, слегка отталкиваясь от скалы. Лучше избегать резких движений и толчков, не опускаться быстро, особенно если спуск проводится на карабине. Спуск на веревке должен проходить спокойно и равномерно, словно альпинист шагает по скалам; бежать и прыгать на спуске не следует.

Последний этап спуска — выдергивание закрепленной веревки. Спускающийся предпоследним проверяет, легко ли скользит веревка при выдергивании, чтобы последний в группе при необходимости мог исправить недостатки закрепления. Последний выравнивает веревки, отделив одну от другой. Спустившись, он начинает тянуть за тот конец веревки, который ближе к скале, и продолжает тянуть ее плавно, без рывков, следя за тем, чтобы не запутались оба конца.

При организации спусков нужно быть внимательным и не доверять старым петлям и крюкам, оставшимся от прошлых восхождений.

«Облыстық жас туристер
станциясы» МҚҚК туристік-
спорттық бөлімінің әдіскері
Батырбек А.Е.

«Жас туристер» үйірмесіне арналған оқу-тақырыптық күнтізбелік жоспары

Үйірме жұмысының мақсаты мен міндеттері

1. Үйірмешілерге туризм және өлкетану негіздері арқылы қосымша білім мен тәрбие беру.
2. Балалар мен жасөспірімдерді ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде туризмнің мәдениеті мен зандаулықтарын ішкі туризмнің мүмкіндіктерін пайдалану және түрлі туристік жарыстар мен жорықтарды ұйымдастыру арқылы оқушылардың жеке тұлғасын дамытып қалыптастыру.
3. Жасөспірімдерді қоғамдық мәдени-көпшілік іс-шараларға қатыстыру арқылы көпшілікпен қарым-қатынасқа тәрбиелеу.
4. Туған өлкенің тарихы мен мәдени мұрасын оқып-үйрену.
5. Еңбекқорлыққа және туған жер табиғатын аялай білуге тәрбиелеу.
6. Оқушылардың бос уақыты мен демалысын ұйымдастыру және денсаулығын нығайту арқылы бұқаралық туризмді дамыту.

«Жас туристер» үйірмесінің оқу-тақырыптық жоспарының сағаттары

p/c	Тақырыптар	Сағат саны		
		Теория	Тәжірибе	Барлығы
1	Ұйымдастыру кезеңі		12	12
2	Туризм туралы жалпы түсінік	4	-	4
3	Қажетті туристік керек-жараптар	3	3	6
4	Туристік жаттығуларды өткізу кезіндегі қауіпсіздік ережелері	4	4	8
5	Туристік тұрмысты ұйымдастыру	10	10	20
6	Туристік түйіндер туралы жалпы түсінік	1	1	2
7	Туристік жорықтар кезінде кедергілерден өту, бағыт бойынша қозғалудың әдістері	2	18	20
8	Туристік жорықтар және экскурсиялар	5	1	6
9	Туристік слеттер мен жарыстар	8	-	8
10	Туристік жорықтар мен экскурсиялардың қорытынды есебін дайындау	-	4	4
11	Жергілікті жерді бағдарлау	15	15	30

12	Туған өлкеміздің тарихы, табиғаты, туристік өнірлері	14	-	14
13	Туристік жорық, экскурсия бағытының аумағын зерттеу	4	-	4
14	Туристік жорықтардағы өлкетану жұмыстары	5	1	6
15	Дәрігерлік көмекке дейінгі көрсетілетін алғашқы медициналық көмек	12	12	24
16	Жалпы және арнайы дене шынықтыру дайындығы	24	24	48
Оқу жылындағы барлық сағат саны:		111	105	216

«Жас туристер» үйірмесінің оқу-тақырыптық жоспары

p/c	Тақырыбы	Теория	Тәжірибе	Мерзімі	Пайдаланатын әдебиеттер	Толықтыру, өзгерту
Қырқүйек						
1	Мектеп әкімшілігі және сынып жетекшілерімен кездесу.		2			
2	Оқушыларды үйірмеге шақыру. Үйірмені жинақтау.		2			
3	Ата-аналармен кездесіп, үйірме туралы ақпарат беру		2			
4	Үйірме құжаттарын дайындау		2			
5	Үйірмешілерге үйірменің мақсаты мен міндетті туралы мағлұмат беру.		2			
6	Үйірмешілерді үйірме сабағы өтетін орынмен және қауіпсіздік ережесі нұсқаулығымен таныстыру		2		Қауіпсіздік ережесі нұсқаулығы	
7	Туризм туралы жалпы түсінік. Туризм түрлері (жаяу жүргүзу туризмі, тау туризмі, су туризмі)	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
8	Туристік жорықтар және	1	1		«Туризм және	

	экскурсиялардың мақсаттары мен міндеттері				өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
9	Туристік жорықты экскурсияны жасауға қажетті керек-жарақтар	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
10	Жеке, топтық және арнайы туристік керек-жарақтар.	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
11	Жыл мезгіліне, жорықтың ұзактығына, күрделілігіне байланысты керек-жарақтар	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
12	Туристік жорық, экскурсия кезіндегі қауіпсіздік ережелері	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	

Қазан

1	Жаттығу сабактары кезіндегі қауіпсіздік ережелері	1	1		Қауіпсіздік ережесі нұсқаулығы	
2	Табиғи кедергілерден өту кезіндегі қауіпсіздік ережелері	1	1		Қауіпсіздік ережесі нұсқаулығы	
3	Жасанды кедергілерден өту кезіндегі қауіпсіздік ережелері	1	1		Қауіпсіздік ережесі нұсқаулығы	
4	Туристік тұрмысты ұйымдастыруға қажетті керек-жарақтар туралы түсінік	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
5	Жорықта туристік тұрмысты ұйымдастыру жолдары	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
6	Туристік тұрмысты ұйымдастырудың қауіпсіздік ережелері	1	1		Қауіпсіздік ережесі нұсқаулығы	
7	Шатыр тұрлери. Шатырды құры және жинау әдістері	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
8	Алауды ұйымдастыру, қауіпсіздік ережелері	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
9	Туристік тұрмысқа қажетті құрал-жабдықтарды қолдану және жинау әдістері.	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
10	Туристік жарыстар мен жорықтарда	1	1		«Турист ізкесушілер	

	қажетті азық-тұлік мөлшері.				жорықта» Орал – 2009 ж	
11	Туристік жорыктар мен жарыстарда тамақта-нуды үйымдастыру.	1	1		«Туризм және денсаулық» Москва – 1987 ж	
12	Туристік жорыктар мен жарыстарда қажетті азық-тұлікті сақтау және жолдорбаға орналастыру	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	

Караша

1	Туристік жорыктар мен жарыстарда тәуліктік ас мәзірін дайындау және оған қойылатын талаптар	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
2	Туристік түйіндер туралы жалпы түсінік. Түйіндерді байлау әдістері	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
3	Туристік жорық бағыты аумағында кездесетін табиғи кедергілердің сипаттамасы	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
4	Туристік жорық бағыты аумағында кездесетін табиғи кедергілерден өту әдістері		2		«Туристік ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
5	Туристік жорық аумағында кездесетін жасанды кедергілерден өту әдістері		2		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
6	Жыл мезгіліне, жорықтың ұзақтығына, күрделілігіне байланысты қажетті керек-жараптар.	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
7	Жыл мезгіліне, жорықтың ұзақтығына, күрделілігіне байланысты кездесетін кедергілерден өту әдістері		2		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
8	Жаяу жұру жорығы бағытында кездесетін кедергілерден туристік керек-жараптарды қолдана отырып өту әдістері		2		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
9	Тау жорығы бағытында кездесетін кедергілерден туристік керек-жараптарды қолдана		2		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	

	отырып өту әдістері				
10	Су жорығы бағытында кездесетін кедергілерден туристік керек-жараптарды қолдана отырып өту әдістері		2		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж
11	Кедергілерден өтудің әдістері бойынша жаттығулар		2		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж
12	Жасанды бедерде өрмелеу әдістері бойынша жаттығулар		2		«Спорттық туризм» Москва – 2002 ж

Желтоқсан

1	Туристік жорықтар мен экскурсия-лардың мақсаттары мен міндеттері	2			«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж
2	Жергілікті жер аумағындағы туристік жорық, экскурсия бағыттары	1	1		ОҚО Энциклопедиясы
3	Белгілі бір бағытта жорыққа, экскурсияға шығуды жоспарлау.	2			«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж
4	Туристік слеттердің мақсаттары мен міндеттері	2			«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж
5	Туристік жарыстардың мақсаттары мен міндеттері.	2			«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж
6	Туристік слеттер мен жарыстардағы төрешілер мен қатысушылардың міндеттері	2			«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж
7	Туристік слеттер мен жарыстарды өткізуге қажетті керек-жараптар	2			«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж
8	Өткіzlген туристік жорық, экскурсия кезінде жиналған материалды реттеп, жүйелеу		2		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж
9	Өткіzlген туристік жорық және экскурсияның қорытынды есебін дайындалап, үйрену.		2		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж
10	Карта туралы жалпы түсінік	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері»

					Алматы – 2006 ж	
11	Туристік жорыктар мен жарыстар кезінде түрлі карталарды пайдалана білуді үйрену	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
12	Масштаб туралы жалпы түсінік	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006ж	

Қантар

1	Шартты топографиялық белгілер туралы жалпы түсінік	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
2	Жергілікті жер бедеріне байланысты шартты топографиялық белгілерді оқып-үйрену	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
3	Шартты топографиялық белгілерді есте сақтауға байланысты жаттығулар	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
4	Компас туралы жалпы түсінік	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
5	Компасти пайдалануға байланысты жаттығулар	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
6	Азимут туралы жалпы түсінік	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
7	Компасти пайдалану арқылы азимутты анықтау	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
8	Жергілікті жерді бағдарлау туралы жалпы түсінік	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
9	Картаның көмегімен жергілікті жерді бағдарлау әдістері	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
10	Жергілікті жерді күнге ,айға, жүлдyzдарға қарап бағдарлау әдістері	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
11	Ара қашықтықты, биіктікті бағдарлау әдістері	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
12	Ара қашықтықты көз мөлшер арқылы бағдарлау әдістері	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	

Ақпан

1	Тұған өлкеміздің тарихы туралы жалпы түсінік	2			ОҚО энциклопедиясы	
2	Тұған өлкеміздегі ортағасырлық қалалар	2			ОҚО энциклопедиясы	
3	Тұған өлкеміздегі ортағасырлық ескерткіштер	2			ОҚО энциклопедиясы	
4	Белгілі бір жорық, экскурсия бағытының табигат және география жағдайлары	2			ОҚО энциклопедиясы	
5	Тұған өлкеміздің таулары	2			ОҚО энциклопедиясы	
6	Тұған өлкеміздің өзен – көлдері	2			ОҚО энциклопедиясы	
7	Тұған өлкеміздің туристік өнірлері	2			ОҚО энциклопедиясы	
8	Туристік жорық, экскурсия бағытының аумағы туралы оқып – зерттеу.	2			«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
9	Туристік жорық, экскурсия бағытының аумағы туралы мәліметтер жинау.	2			«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
10	Туристік жорыктарда жүргізілетін өлкетану жұмыстарын үйімдастыру.	2			«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
11	Өлкетану жұмыстарының бағыттары	2			«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
12	Туристік жорық кезінде жиналған өлкетану материалдарын жинақтау	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	

Наурыз

1	Жас туристің жеке гигиенасы	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
2	Жас туристің медициналық сөмкесі	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
3	Жорық аумағында кездесетін дәрілік өсімдіктер	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
4	Жорық аумағында	1	1		«Турист	

	кездесетін улы өсімдіктер				ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
5	Туристік жорықтарда болуы мүмкін жарапттар туралы жалпы түсінік	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
6	Туристік жорықтарда болуы мүмкін жарапттар туралы жалпы түсінік	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
7	Туристік жорықтар мен жарыстарда болуы мүмкін аурулар туралы жалпы түсінік	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
8	Күн өткенде, күйіп қалғанда көмек көрсету әдістері	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
9	Үсік шалғанда, улы жәндіктер шағып алғанда көмек көрсету әдістері	1	1		«Турист ізкесушілер жорықта» Орал – 2009 ж	
10	Жарақат алушыны тасымалдауға қажетті керек–жарақтарды дайындау әдістері	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы - 2006	
11	Туристік жорық кезінде жарақат тасымалдау әдістері	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы - 2006	
12	Жарақат алушыны тасымалдау әдістерін менгеруге байланысты жаттығулар	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	

Сәуір

1	Адам ағзасының күрылымы және оған дene шынықтырудың әсері туралы жалпы түсінік	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
2	Күнделікті спортпен айналысу тәртібі	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
3	Жаттығу сабактарының турлері	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
4	Өзін-өзі бақылау күнделігінің нәтижесі арқылы қорытынды жасау	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
5	Жалпы дене шынықтыру дайындығы туралы жалпы түсінік	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
6	Дене шынықтыру	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	

	дайындығына қойылатын талаптар				оқулығы	
7	Дене шынықтырудың әдістері мен тәсілдері	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
8	Дене шынықтырудың әдістері мен тәсілдерін менгереу.	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
9	Дене шынқтырудың әдістері мен тәсілдерін менгереуге байланысты жаттығулар	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
10	Спортшылардың дене қызметін жан-жақты дамыту мүмкіндіктерін қарастырудың әдістері	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
11	Жеке дене шынықтыру жаттығулары	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
12	Топтық дене шынықтыру жаттығулары	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	

Мамыр

1	Қолға, иыққа, мойынға, аяққа жалпы денені шынықтыруға арналған жаттығулар	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
2	Адам ағзасына салмақ түсіре жасалатын жаттығулар	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
3	Спорттық керек- жарақтарды пайдалана отырып жасалатын жаттығулар	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
4	Арнайы дене шынықтыру дайындығы туралы жалпы түсінік	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
5	Жас туристке қойылатын спорттық талаптар	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
6	Жас туристке қойылатын спорттық талаптар	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
7	Белгілі бір туризм бағыты бойынша қажетті арнайы дене шынықтыру жаттығулары	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
8	Арнайы туристік керек- жарақтарды қолдана отырып жасалатын дене шынықтыру жаттығулары	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
9	Туристік керек-	1	1		«Туризм және	

	жарақтарды қолдана отырып жасалатын дene шынықтыру жаттығулары				өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	
10	Жоғары спорттық жетістікке жеткізетін арнайы жаттығулар	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
11	Спорттық жетістікке жеткізетін арнайы жаттығулар	1	1		Дене шынықтыру оқулығы	
12	Арнайы туристік керек-жарақтарды қолдана отырып жасалатын жттығулар	1	1		«Туризм және өлкетану негіздері» Алматы – 2006 ж	

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Туристің қысқаша анықтамасы» үшінші басылым өзгертумен және қосымшамен.Москва, 1985.
2. «2007-2011 жж Қазақстан Республикасындағы туризмді дамыту» мемлекеттік бағдарламасы.
3. «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет». Нормативтік-құқықтық актілер жинағы. Алматы, 2006.
4. «Қазақстан Республикасында ерекше қорғалатын табиғи аумақтар». Нормативтік-құқықтық актілер жинағы. Алматы, Юрист, 2007.
5. «2009-2010 жж туристік көпсайыс бойынша жарыстар ережесі» Қазақстан туристік одағы Президиумының және Қазақстан Республикасы туристік көпсайыс және спорттық туризм республикалық федерациясымен 2006 жылғы 17 желтоқсанда бекітілген № 2 Қаулысы.
6. Ю.Н.Федотов, И.Е.Востоков. «Спортивно-оздоровительный туризм», Москва, Советский спорт, 2002.
7. Т.К.Жездібаев. «Туризмді бастаушыларға кеңес», Алматы, 2005.

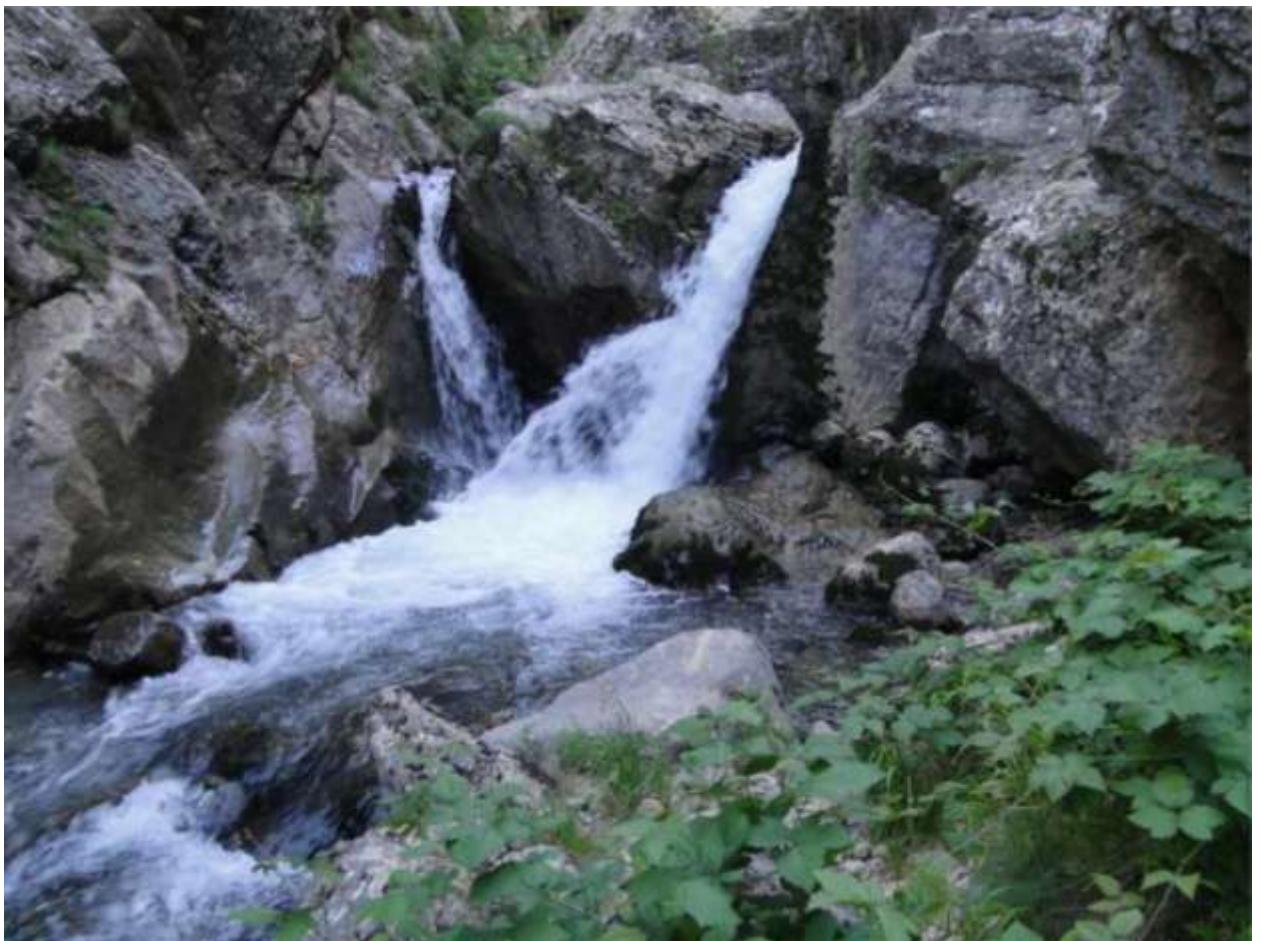

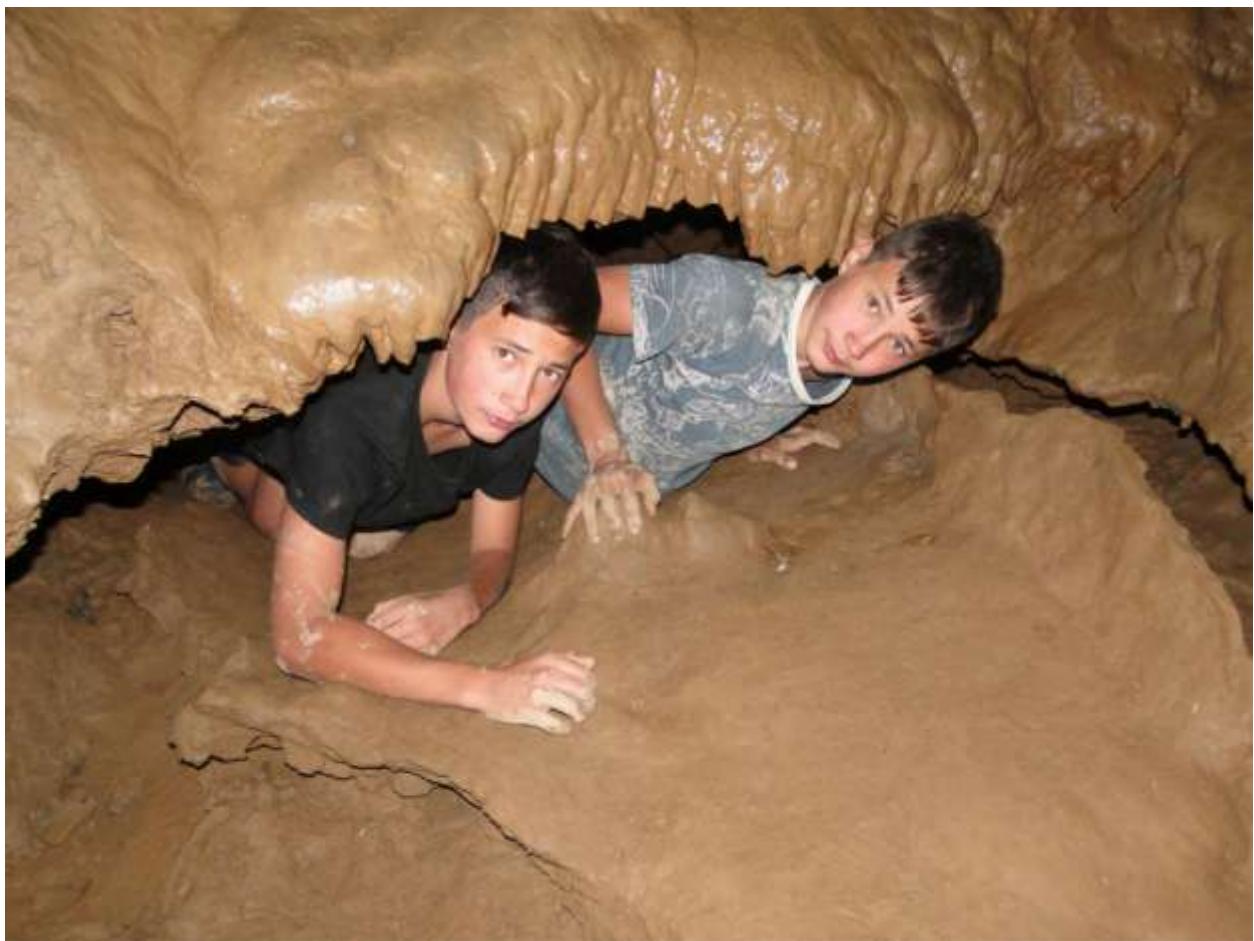

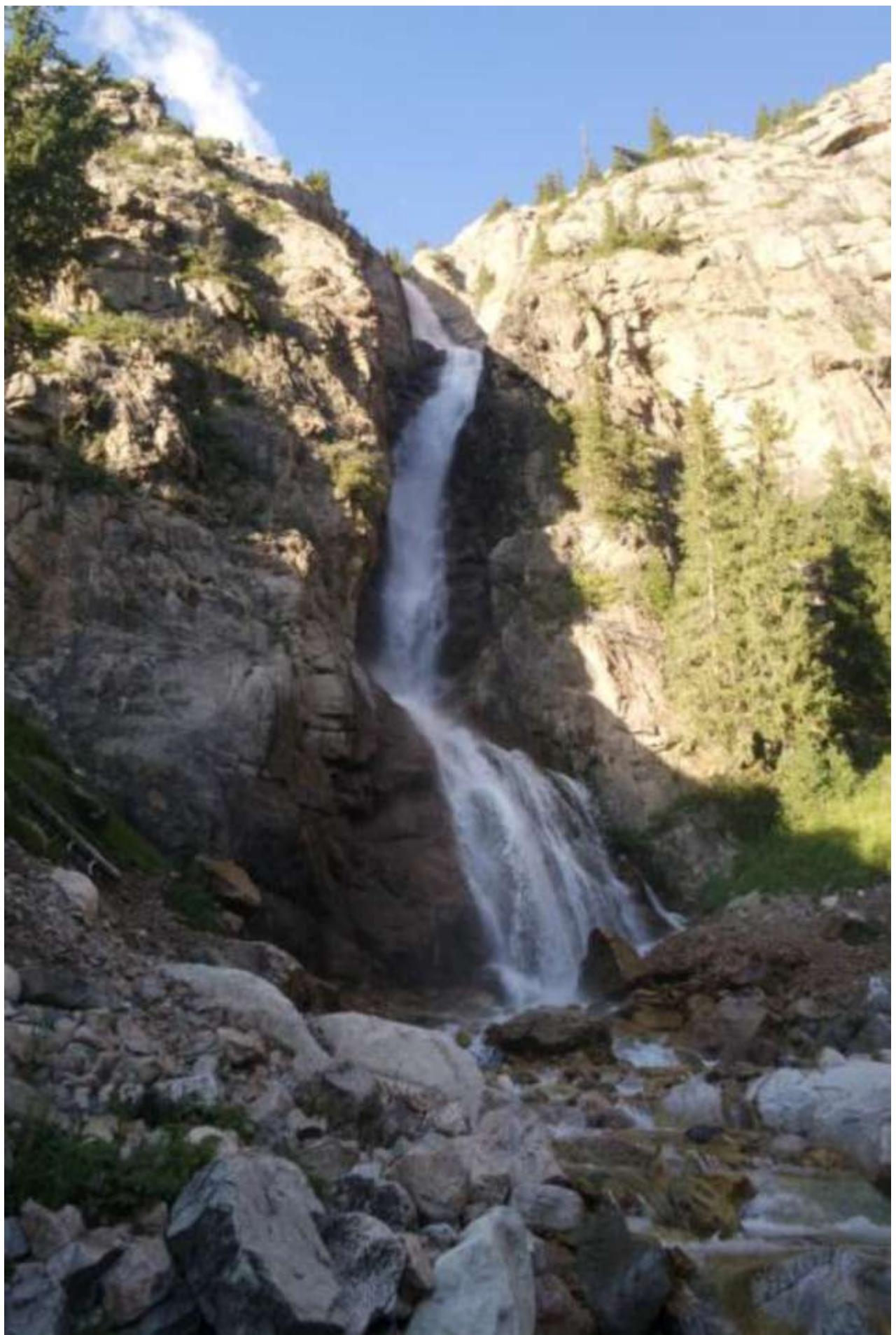

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі
Список использованной литературы

- 1.Александров Ю.Н. Подготовка и проведение экскурсий: Методические рекомендации. - М.: ЦРИБ «Турист», 1974.
- 2.Большаник П.В.. Региональные особенности, содержание и организация работы туристических центров России (учебное пособие). - Омск: ОГИС, 2003.
- 3.Бурмистова Н.Д. Требования к методической разработке экскурсии: Методические рекомендации.- М.: ЦРИБ «Турист», 1979.
- 4.Введенская Л.А.. Павлова Л.Г. Культура и искусство речи: Современная риторика. - Ростов-на-Дону: издание «Феникс», 1998.
- 5.Герд В.А. Экскурсионное дело. - М., 1928.
6. Гецевич Н.А. Основы экскурсоведения: Учеб. Пособие.- Минск: Издательство «Университетское», 1988.
7. Голубев Г.Г. Психология.- М.,1977.
- 8.Дмитриев Э.Г. Особенности подготовки и проведения обзорных (многоплановых) экскурсий. М.: ЦРИБ «Турист», 1975.
9. Долженко Г.П. История туризма в дореволюционной России и СССР.- Ростов-на-Дону: издательство ун-та, 1988.
10. Дьякова Р.А. История экскурсионного дела в СССР.- М., 1976.
11. Дьякова Р.А. и др. Основы экскурсоведения. - М., 1985.
12. Дьякова Р.А., Емельянов Б.В., Пасечный П.С. Основы экскурсоведения: учеб. Пособие. - М.: Просвещение, 1985.
13. Емельянов Б.В. Основы экскурсоведения: учеб пособие. – М.: ЦРИБ «Турист», 1985.
14. Емельянов Б.В. Профессиональное мастерство экскурсовода: учеб пособие. - М.: ЦРИБ «Турист», 1986.
15. Емельянов Б.В. В помощь экскурсоводу. - М.: Профиздат, 1976.
16. Емельянов Б.В. Экскурсоведение. - М., 1992.
17. Ердавлетов С.Р. География туризма Казахстана.- А., 1992.
18. Жунусбекова Б.Б. Организация туризма и гостиничного бизнеса в Республике Казахстан. Курс лекций. - А., 2004.
19. Косолапов А.Б., Елисеева Т.И. Практикум по организации и менеджменту туризма и гостиничного хозяйства: учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2007.
20. Малышев А.А. Элементы логики на экскурсиях. - М., 1982.
21. Накатов Ю.С. История туризма Казахстана. - А., 2001.
22. Савин Н.В. Педагогика.- М., 1978.
23. Саипов А.А. Теория и практика туризма Казахстана. Курс лекций.- А., 1999.
24. Смыкова М.Р. Туризм: экономика, менеджмент и маркетинг. Курс лекций.-А., 2006.
25. Тынчерова З.В., Ягофаров Г.Ф. Основы планирования и организации туристской деятельности. - А., 2003.
26. Ягофаров Г.Ф. Экскурсоведение: педагогические и практические аспекты.- А., 2003.
27. Закон Республики Казахстан «О чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера» от 05.07.1996г №19-1
28. «Туристская деятельность в Республике Казахстан». Сборник нормативных правовых актов. Алматы 2006.
29. «Особо охраняемые природные территории Республики Казахстан». Сборник нормативных правовых актов. Алматы: Юрист. 2007.
30. «Государственная программа развития туризма в Республике Казахстан на 2007-2011 года»

31. «Правила соревнований по туристскому многоборью на 2013-2016г.г.» утверждено: Постановлением Президиума Туристского Союза Казахстана и Республиканской Федерации спортивного туризма и туристского многоборья Республики Казахстан № 2 от 17 декабря 2012г.
32. Гостюшин А.В. Энциклопедия экстремальных ситуаций. М.: Зеркало, 1994.
33. Как действовать при землетрясении, пожаре, наводнении, селе и оползне? – Алматы: РИПК СО, 2009, - 46 стр.
34. Палкевич Я.Е. “Выживание в городе. Выживание на море”. М.: Карает, 1992.
35. Петров Н.Н. “Человек в чрезвычайных ситуациях”. Юж.-Ур. кн. Издательство, 1995.
36. П.П. Захаров. «Инструктору альпинизма». М.:ФиС, 1983.
37. «Краткий справочник туриста» Издание третье, с изменением и дополнением. Москва, Профиздат, 1985.
38. Л.А. Вяткин, Е.В. Сидорчук, Д.Н. Немытов. «Туризм и спортивное ориентирование». Москва 2001.
39. И.В. Балабанов. «Узлы». Издание третье без изменений. Москва 2003.
40. Э.Н. Кодыш. «Соревнования туристов». Москва «Физкультура и спорт» 1990
41. Коструб А.А. Медицинский справочник туриста М., Профиздат, 1986.
42. Федотов Ю.Н., Востоков И.Е. Спортивно-оздоровительный туризм. М.: Советский спорт, 2002
43. Вуколов В.Н. «Основы техники и тактики активных видов туризма». Учебное пособие. – изд. 2-ое, исп. и доп. Алматы, 2005
44. Жиздибаев Т.К. «Советы начинающим туристам». Алматы, 2005
45. Мариковский П.И. «В стране каменных курганов и наскальных рисунков». Алматы. 2005
46. Цвилюк Г.Е. Школа безопасности. М.: Образование, 1997.

Қорытынды

«Қосымша білім беру мекемелерінде білім алушылардың туристік-өлкетану қызметі» әдістемелік жинағында оқушыларға қосымша білім беруде туристік-өлкетану және экскурсиялық жұмыстар мен балалар мен жасөспірімдер туризмін жетілдіруге бағытталған «Облыстық жас туристер станциясы» МКҚК-ның жаңашыл-педагогтарының материалдары ұсынылған.

Патриотизмнің үздік үлгісі тұған жердің тарихында жатыр. Балалар туризмі патриотизмнің дамуына үлес қосатын үлкен күш. Жинақта «Облыстық жас туристер станциясы» МКҚК директоры С.Омирбаеваның Қазақстан білім саласын дамытуға бөлінетін үлесі жөнінен әлемдегі ең алдыңғы қатарлы елдердің санатына қосылғандығымыз, қазіргі таңда әр Қазақстандық эволюциялық дамуды басынан кешіре отырып, патриотизм кіндік қаны тамған жеріне, өскен ауылына, қала мен өніріне яғни, тұған жеріне деген құрмет пен сүйіспеншіліктен басталатындығы айтылады.

Тұған елі мен жерінің маңызын түсіну және «Тұған жер» бағдарламасы білім беру саласындағы өлкетану жұмыстарын жүргізуі, экологияны жақсартуға және елді мекендерді абаттандыруға, жергілікті деңгейдегі тарихи ескерткіштер мен мәдени нысандарды қалпына келтіруге негізделген мақалалар жазылған әдістемелік жинақтың мазмұнында көлтірілген.

Облыс көлемінде жаңа туристік-өлкетанулық, экскурсиялық жорықтар мен бірнеше бағыттарды қолға алumen қатар, тарихтың тылсым тұңғиғына бір сұнгігенде алған орасан зор әсерінен кейін келем деушілерге, көрем деушілерге, Оңтүстік Қазақстан облысының тарихи жерлерінің тарихы мен табиғатының әсемдігі жайында сөз қозғалған.

Экскурсиялық бағытты ұйымдастырып өткізу және гид-экскурсовод жетекшісінің дайындығы (Гид-экскурсовод жетекшілерге көмекші оқу құралы) туралы, экскурсияны ұйымдастыруда ұстанатын ережелер жөнінде мәліметтер жинақталған.

Мазмұны
Содержание

1. Омирбаева С.О. «Рухани жаңғыру – ұрпақ тәрбиесінің ұйытқысы»	9-11
2. Омирбаева С.О. «Воспитание патриотического чувства и уважения к духовным ценностям через туристско-краеведческую деятельность 12-15	
3. Омирбаева С.О «Саяхаттың бір құндік құнделігінен. Саяхаттан сыр шертсек» (1-ші бөлім)	16-19
4. Омирбаева С.О «Саяхаттың бір құндік құнделігінен. Саяхаттан сыр шертсек» (2-ші бөлім)	20-31
5. Вертеева Г.Н. «Виды методической продукции, разрабатываемые методическими и педагогическими работниками в системе дополнительного образования».....32-37	
6. Вертеева Г.Н. «Школьное краеведение. Модель создания школьного музея».....38-47	
7. Таштанұлы Ж. Экскурсиялық бағытты ұйымдастырып өткізу және гид-экскурсовод жетекшісінің дайындығы.....	48-52
8.Ж.Таштанұлы «Жас өлкетануши-экскурсовод» үйірмесінің күнтізбелік жоспары	52-62
9.Керхер Е.Г. Учебная программа «Юные спасатели».....	62-78
10.Керхер Е.Г. „Инструктор школьного туризма.....	79-82
11. Керхер Е.Г. (аударма) „Мектеп туризмінің нұсқаушысы.....	82-94
12.Керхер Е.Г. „Юные судьи туристских соревнований.....	95-99
13. Махашов Е.К. – Скалолазанье. Общая информация.....	100-105
14. Батыrbек А.Е. - «Жас туристер» үйірмесіне арналған оқу-тақырыптық күнтізбелік жоспары.....	106-149
15. Список использованной литературы.....	150-151
16. Қорытынды.....	152
17. Мазмұны.....	153